1^{Ο} ΕΝΙΑΙΟ ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΟ ΛΥΚΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
«ΓΕΝΝΑΔΕΙΟ»

ΟΙ ΕΒΡΑΪΚΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΑΘΗΝΑ 2005

Οι εβραϊκές κοινότητες στην Ελλάδα

Non velat umbra diem

Το σκοτάδι δεν θα καλύψει τη μέρα

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Το δημοσίευμα αυτό είναι προϊόν συλλογικής εργασίας μαθητών του 1ου Πειραματικού Λυκείου Αθηνών, τωρινών αλλά και αποφοίτων, που εργάστηκαν με την καθοδήγηση της καθηγήτριας Θεολόγου του σχολείου κυρίας Ιωάννας Κομνηνού. Οι σημερινοί απόφοιτοι είχαν πριν από τέσσερα χρόνια συγκεντρώσει υλικό για μια έκδοση, η οποία όμως δεν πραγματοποιήθηκε. Κληροδότησαν το υλικό που είχε μαζευτεί στους φετινούς μαθητές της Β΄ Λυκείου, σαράντα περίπου αρχικά , οι οποίοι με τη σειρά τους το εμπλούτισαν με δικές τους έρευνες. Κατά ομάδες επισκέφτηκαν το Εβραϊκό Μουσείο και τη Συναγωγή της Αθήνας και ήρθαν σε επαφή με εκπρόσωπο της ισραηλιτικής κοινότητας. Εξάλλου στη συγκέντρωση του υλικού και στην επεξεργασία του συνέβαλε και μαθήτρια της τάξης που ανήκει στην ίδια κοινότητα.

Τα αναφέρω όλα αυτά γιατί θεωρώ πως αυτό καθαυτό το γεγονός της έκδοσης ενός τέτοιου βιβλίου, έστω και σε περιορισμένο αριθμό αντιτύπων, έστω για αποκλειστικά ενδοσχολική χρήση, δεν είναι μόνο το φυσιολογικό αποτέλεσμα μιας συλλογικής μελέτης που έγινε στο πλαίσιο ενός πολιτιστικού σχολικού προγράμματος, αλλά και ένα πρώτο βήμα προς την προσέγγιση και τη γνωριμία από μαθητές ενός σημερινού δημόσιου ελληνικού σχολείου μιας μειονότητας θρησκευτικής που έχει συμβάλει αποφασιστικά στη νεοελληνική ιστορία και στη συγκρότηση του σύγχρονου νεοελληνικού πολιτισμού. Πέρα όμως από τις γνώσεις που αποκτήθηκαν, τα παιδιά αυτά έμαθαν να πλησιάζουν με σεβασμό και πνεύμα ανεκτικότητας τα στοιχεία ενός θρησκεύματος άλλου από το δικό τους, το πλειοψηφικό και κυρίαρχο στην ελληνική κοινωνία. Η εμπειρία αυτή δεν μπορεί παρά να τους είναι ωφέλιμη, αφού καλούνται να ζήσουν σ΄έναν κόσμο όπου ο άλλος, ο ξένος, βρίσκεται συνεχώς δίπλα τους και πρέπει να συνυπάρξουν μαζί του, αναγνωρίζοντάς του τα ίδια δικαιώματα και τις ίδιες υποχρεώσεις που ασφαλώς διεκδικούν για τον εαυτό τους. Τέλος στη σημερινή Ενωμένη Ευρώπη, που τον καταστατικό της Χάρτη ψήφισε πρόσφατα η Βουλή των Ελλήνων, η ανοχή του άλλου και ο θρησκευτικός και πολιτισμικός συγχρωτισμός δεν αποτελούν μονάχα γεγονός αλλά και υποχρέωση. Γι’ αυτό ελπίζουμε η προσπάθεια αυτή να βρει μιμητές και σε άλλα σχολεία.

Είναι λοιπόν αξιέπαινη η πρωτοβουλία της καθηγήτριας των Θρησκευτικών του σχολείου να προτείνει τη δραστηριότητα αυτή στους μαθητές της και να τους καθοδηγήσει στη συνέχεια για την ολοκλήρωση του έργου.

Οφείλουμε επίσης να αναφέρουμε πως τη δραστηριότητα αυτή την παρακολούθησε με ιδιαίτερο ενδιαφέρον το αρμόδιο γραφείο της Διεύθυνσης Δευτεροβάθμιας
Εκπαίδευσης Α΄ Αθήνας.

Τέλος, οφείλουμε να ευχαριστήσουμε ξεχωριστά τις εκδόσεις Αφοι Στεφανάκη χωρίς τη συμβολή των οποίων το παρόν βιβλίο δε θα είχε τυπωθεί.

Αθήνα 22 4 2005

Η Διευθύντρια του 1ου Πειραματικού Λυκείου Αθηνών
«Γενναδείου»
Ελένη Σακαντάνη Μπότσογλου
Διδάκτωρ Νεοελληνικής Λογοτεχνίας
του Πανεπιστημίου του Παρισιού

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

«Ένας απόλυτα σιωπηλός κόσμος, αδιάφορος για τη λαλιά που σωπαίνει, σιωπηλός μέσα σε μια σιωπή που δεν αφήνει να μαντέψουμε, πίσω από τις φαινομενικότητες κάποιου που σημασιοδοτεί αυτόν τον κόσμο και αυτοσημαίνεται σημασιοδοτώντας αυτό τον κόσμο, έστω και για να ψευσθεί μέσω των επιφαινομένων, σαν κακό πνεύμα, ένας κόσμος τόσο σιωπηλός δεν θα μπορούσε να προσφερθεί ως θέαμα».

E. Levinas : Ολότητα και Άπειρο

Αν θελήσουμε να ξεκινήσουμε με όσα ξέρει ο σύγχρονος Έλληνας για τον ιουδαϊσμό, θα διαπιστώσουμε ότι οι γνώσεις μας είναι από ελλιπείς έως ανύπαρκτες. Δεν είναι τυχαίο ότι λίγοι γνωρίζουν τη διαφορά μεταξύ του Ισραηλίτη και του Ισραηλινού, λίγοι αντιλαμβάνονται τη διαφορά μεταξύ σιωνισμού και σύγχρονου ιουδαϊσμού κ.ο.κ. Αν αυτές οι παρεξηγήσεις είναι θέμα άγνοιας ή σκοπιμότητας, δεν είμαστε σε θέση να το γνωρίζουμε. Αυτό που με βεβαιότητα μπορούμε να πούμε είναι ότι η έγκαιρη και έγκυρη ενημέρωση μπορεί να διαλύσει πολλές προκαταλήψεις[1]. Αυτός άλλωστε ήταν και ο σκοπός της ενασχόλησής μας με μια θρησκευτική κοινότητα της Ελλάδας.

Βασική αρχή της μελέτης μας ήταν η ενασχόληση με τη θρησκεία των Ιουδαίων. Καμία πολιτική ή ιδεολογία δεν έχει θέση σε αυτή την έρευνα. Βέβαια η θρησκεία μοιραία εξακτινώνεται στη φιλοσοφία και αποτελεί καθολικό γεγονός που επηρεάζει την ιστορία. Όμως εμείς επιμένουμε στη θεολογική θεώρηση του ιουδαϊσμού, παρότι η θρησκειοφιλοσοφική ιδιοπροσωπία του ιουδαϊσμού καθιστά αναγκαίες κάποιες προεκτάσεις. Εκτός από την εξέταση της εβραϊκής θεολογίας και λατρείας, εξετάσαμε την ιστορική πορεία των εβραϊκών κοινοτήτων της Ελλάδας Μπήκαμε μέσα από τα βιβλία στην καθημερινότητά τους και αποκτήσαμε την εμπειρία της γνωριμίας του *άλλου*, διότι «ως εμπειρία ο κόσμος ανήκει στην πρωταρχική λέξη *Εγώ-Αυτό*. Η πρωταρχική λέξη *Εγώ-Εσύ* εγκαθιστά

[1] Ας μην ξεχνάμε ότι στην πλούσια λαογραφική μας παράδοση μια φιγούρα από τον γνωστό μας Καραγκιόζη είναι και ο Εβραίος, ο οποίος φέρει ένα πλήθος αρνητικών χαρακτηριστικών.

τον κόσμο της σχέσης» (M. Buber: Το Εγώ και το Εσύ)[2]. Αυτήν ακριβώς τη σχέση, που πολεμά την άγνοια και διαλύει το σκοτάδι του φανατισμού, προσπαθήσαμε να εδραιώσουμε. Αυτή η σχέση με τον *άλλο* (οποιονδήποτε άλλο θρησκευτικά ή εθνικά), που δεν καταργεί τη διαφορετικότητα, αντίθετα την αξιολογεί θετικά και την αναδεικνύει ως στοιχείο πολιτισμού και ανθρωπισμού, αποτελεί τη βάση της πολυπολιτισμικής και διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

Σε καμία περίπτωση δε φοβηθήκαμε τη γνωριμία με τον αλλόθρησκο. Ας μας επιτραπεί να έχουμε μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στη Θεολογία μας, η οποία δεν απειλείται από άλλα θρησκευτικά ιδεολογήματα.

Ως προς το πρακτικό μέρος συνοπτικά σημειώνουμε τα εξής: Το πρόγραμμα για τις θρησκευτικές μειονότητες – κοινότητες στην Ελλάδα, αναπτύχθηκε με τη μέθοδο project και έλαβαν μέρος σε αυτό πολλοί μαθητές. Για τη συγγραφή του παρόντος εντύπου ο αριθμός των μαθητών περιορίστηκε στους εξής: Αλιμονάκη Βικεντία, Αποστολάκη Αγγελική, Γερμανάκου-Κοψίνη Βούλα, Δροσινού Χριστίνα, Ιωχανά Σόλυ, Καραγεώργου Ελευθερία, Κλάδη Τζωρτζίνα, Κουβακλή Γεωργία, Λαμπριανίδης Γιώργος, Λιανίδη Βασιλική, Μαργαρίτη Νατάσσα, Μαρουλάκου Μελίνα, Μιχάλη Σάρα, Μουτεβελίδη Στεφανία, Μπακάρα Μαρία, Μωροπούλου Μάχη, Πανταζή Μαγδαληνή, Παπαδημητρίου Γιάννης.

Το έντυπο αυτό χρηματοδοτήθηκε από την κυρία Μουτεβελίδη, μητέρα μαθητριών μας, και εκδόθηκε από τις γραφικές τέχνες Αφοί Στεφανάκη, τους οποίους και ευχαριστούμε. Επίσης ευχαριστούμε τον κύριο Γαβριηλίδη (πρόεδρο του ΚΙΣ) για το χρόνο και τα βιβλία που μας διέθεσε, την κυρία Ζανέτ Μπατίνου για τη βιβλιογραφία που μας παραχώρησε, τους υπαλλήλους του Εβραϊκού Μουσείου Αθηνών για την πολύπλευρη βοήθειά τους, την κυρία Ρ. Κονέ από την εβραϊκή κοινότητα Βόλου για την παραχώρηση πληροφοριακού και φωτογραφικού υλικού, τις κατά τόπους συναγωγές που επισκέφθηκαν οι μαθητές μας για να συλλέξουν πληροφοριακό υλικό, τον καθηγητή του σχολείου μας κύριο Αριστοτέλη Αναγνώστου που ανέλαβε τη γλωσσική επιμέλεια, και τέλος όλους εκείνους που βοήθησαν να ολοκληρωθεί η προσπάθεια αυτή.

Ιωάννα Κομνηνού

---

[2] Πρβλ. Ροζάνη Στ., Ο σύγχρονος ιουδαϊσμός, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1995,σ. 13-17.

ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ – ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Στην αρχή της εργασίας μας αυτής θεωρούμε σκόπιμο να διερευνήσουμε εννοιολογικά κάποιες λέξεις - όρους που θα συναντήσουμε στην πορεία της πραγμάτευσής μας αυτής, αλλά και να φωτίσουμε κάποια ιστορικά σημεία, των οποίων η λεπτομερής καταγραφή και ερμηνεία ξεπερνά τα όρια αυτής της μελέτης.

Ας ξεκινήσουμε πρώτα με τη λέξη που υποδηλώνει την εβραϊκή θρησκεία: **ιουδαϊσμός**. Ο ιουδαϊσμός είναι μια αποκαλυπτική θρησκεία που σχετίζεται με το εβραϊκό έθνος. Ο όρος είναι περισσότερο ελληνικός και τον συναντάμε στην Παλαιά Διαθήκη (μετάφραση των Ο΄). Ο αντίστοιχος εβραϊκός είναι: "Yahadut". Αρχικά η λέξη είχε περισσότερο αρνητική σημασία. Με την πάροδο όμως των χρόνων επικράτησε ως δηλωτική της θρησκείας των Ιουδαίων.

Πηγή του ιουδαϊσμού είναι η **Βίβλος**, η οποία χωρίζεται σε τρία μέρη: την **Τορά** ή Νόμο ή Πεντάτευχο, τους **Προφήτες** και τα **Αγιόγραφα**. Ακολουθεί το **Βαβυλωνιακό Ταλμούδ** που περιλαμβάνει ερμηνευτικές προσεγγίσεις μεγάλων ραβίνων του ιουδαϊσμού. Τον $11^{ο}$ -$12^{ο}$ αι. μ.Χ. θα κάνει την εμφάνισή του το μυστικό ρεύμα του καββαλισμού, που θα επηρεάσει τη λαϊκή θρησκευτικότητα. Τη λέξη **Ισραήλ** τη συναντάμε στην Παλαιά Διαθήκη με πολλές σημασίες. Έτσι η λέξη δηλώνει τον ισχυρό-δυνατό, τους απογόνους του Ιακώβ, το Ν. Βασίλειο του Ιούδα, όλους όσοι επέστρεψαν στην Παλαιστίνη μετά τη Βαβυλώνια αιχμαλωσία. Ο **Ισραηλινός** είναι ο κάτοικος του σημερινού Ισραήλ, ενώ ο **Ισραηλίτης** ο πιστός του ιουδαϊσμού, ανεξάρτητα από την εθνικότητα την οποία κατέχει.

Ο εβραϊκός λαός εμφανίζεται στην ιστορία περίπου το 2000 π.Χ. Η βιβλική ιστορία ξεκινάει με τον Αβραάμ (1800 π.Χ.), ο οποίος μεταναστεύει από την Ουρ (της Ν. Μεσοποταμίας) στη γη Χαναάν (σημερινή Παλαιστίνη). Ακολουθεί η περίοδος της παραμονής των Ισραηλιτών στην Αίγυπτο (1600-1200 π.Χ.). Η έξοδος των Ισραηλιτών από την Αίγυπτο με την καθοδήγηση του Μωυσή σηματοδοτεί μια νέα περίοδο στη ιστορία τους. Η περιπλάνησή τους στην έρημο (η οποία διήρκεσε 40 χρόνια) δεν είναι μόνο μια δοκιμασία αλλά και μια θρησκευτική αφύπνιση, εφόσον ανανεώνεται η Διαθήκη με τον ένα Θεό και σφραγίζεται η πίστη σε μια απόλυτη μη

κοσμική θεότητα, σε αντιδιαστολή με τις άλλες ειδωλολατρικές θρησκείες εκείνης της εποχής. Η ιστορία των Ιουδαίων από τότε και στο εξής θα χαρακτηρίζεται από διαρκείς πολέμους και μακροχρόνιες κατακτήσεις. Οι δοκιμασίες αυτές θα αναγκάσουν τους κατοίκους του Ισραήλ να μεταναστεύσουν. Και οι Ιουδαίοι όμως της διασποράς θα γνωρίσουν πολλές περιπέτειες. Κατά την πρώτη σταυροφορία (1096) οι Ιουδαίοι του Ρήνου θα σφαγιαστούν, ενώ μετά τις αιματοχυσίες και το διάταγμα(1492) της Ισπανίας οι Ιουδαίοι θα αναγκαστούν να μεταναστεύσουν ξανά. Αλλά και στη συνέχεια δεν είναι σπάνια τα πογκρόμ κατά των εβραϊκών κοινοτήτων. Όλες αυτές οι δυσκολίες θα οδηγήσουν στη διαμόρφωση του σιωνιστικού κινήματος, που έθεσε ως πρωταρχικό του σκοπό την επιστροφή των Ιουδαίων στην Παλαιστίνη. Τελικά, θα ιδρυθεί το κράτος του Ισραήλ στις 14 Μαΐου 1948. Πριν όμως από την εκπλήρωση αυτού του ονείρου ο λαός του Ισραήλ γνώρισε μια πρωτοφανή θηριωδία εις βάρος του κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Πολλές συναγωγές της Ελλάδας, και όχι μόνο, αποδεκατίστηκαν και έπαψαν να λειτουργούν από τότε και στο εξής.

Η μεγαλύτερη ιουδαϊκή κοινότητα είναι των ΗΠΑ (6.000.000), ακολουθούν αυτές των χωρών της πρώην Σοβιετικής Ένωσης (2.200.000), της Ευρώπης, του Καναδά κ.λπ.

Καταληκτικά θα λέγαμε ότι ο σημερινός ιουδαϊσμός αποτελεί εξέλιξη τεσσάρων χιλιάδων χρόνων και έχει δεχτεί ένα πλήθος πολιτισμικών επιδράσεων από τις χώρες στις οποίες οι Εβραίοι κατοίκησαν. Μετά από αυτές τις ζυμώσεις αναπτύχθηκαν εντός του ιουδαϊσμού διάφοροι κλάδοι όπως ο ορθόδοξος, ο συντηρητικός, ο μεταρρυθμισμένος, ο προοδευτικός, ο αναδομημένος και ο σιωνιστικός.[3]

[3] Βλ. Θρησκειολογικό Λεξικό, επιμ. Μάριος Μπέγζος, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000, σ.280-300.

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΙΟΥΔΑΪΣΜΟΥ[4]

Πράξη και πίστη

Αν θα πρέπει να δικαιολογήσουμε την πρόταξη αυτού του κεφαλαίου, θα λέγαμε ότι ο ιουδαϊσμός εκφράζεται πιο σωστά και πιο καθαρά με τη διαγωγή του Εβραίου παρά με τη δογματική του πίστη. Πιο απλά, ο ιουδαϊσμός βασίζεται στην πράξη μάλλον παρά στη θεωρία. Το ζήτημα αυτό έχει γίνει αντικείμενο μιας αθόρυβης μελέτης μεταξύ των Εβραίων σοφών, που επιχειρούν να διερευνήσουν αν ο ιουδαϊσμός έχει πράγματι δόγμα, με την έννοια που εννοούν το δόγμα οι άλλες θρησκείες, μια δηλαδή κατασταλαγμένη γνώμη, μια αρχή, ένα αξίωμα με απόλυτο κύρος για τους πιστούς. Μερικοί διακεκριμένοι Εβραίοι διδάσκαλοι ισχυρίζονται ότι το μόνο δόγμα του ιουδαϊσμού είναι η πίστη στον ένα Θεό, άλλοι όμως απορρίπτουν αυτήν την άποψη λέγοντας ότι η Βίβλος είναι το θεμέλιο στοιχείο της θεολογίας τους. Το Ταλμούδ και η μεσαιωνική φιλοσοφία αναφέρονται σε ορισμένες βασικές πεποιθήσεις του ιουδαϊσμού και τονίζουν ότι ο Εβραίος που τις αγνοεί θεωρείται αιρετικός. Ίσως η αλήθεια να βρίσκεται κάπου ανάμεσα στα δύο άκρα. Και ίσως θα έπρεπε να επιμείνουμε λίγο στο θέμα προσπαθώντας να το πλησιάσουμε κάπως περισσότερο.

Ο ιουδαϊσμός δεν είναι μόνο μια θρησκεία

Όταν ένα πρόσωπο με συνηθισμένη μόρφωση μιλάει για τον ιουδαϊσμό εννοεί συνήθως τη θρησκεία των Εβραίων. Θα ήταν λάθος να νομίζει κανείς ότι ο ιουδαϊσμός και η εβραϊκή θρησκεία είναι ακριβώς το ίδιο πράγμα. Στην πραγματικότητα η εβραϊκή θρησκεία είναι μόνο ένα μέρος. [5] Στην έννοια του *ιουδαϊσμού* περιλαμβάνονται πολλά άλλα νοήματα εκτός από τη θρησκεία.

Όταν χρησιμοποιούμε τη λέξη ιουδαϊσμός εννοούμε όχι μόνο τον τρόπο σκέψης του Εβραίου αλλά ολόκληρη τη ζωή του. Η θρησκεία των Εβραίων είναι βέβαια το επικρατέστερο στοιχείο του ιουδαϊσμού, το στοιχείο που του δίνει τις κατευθύνσεις για την καθημερινή ζωή. Η

[4] Βλ. Dr C. Pearl, R. Brookes, Βασικές Αρχές του ιουδαϊσμού, μτφ. Μ. Κρίσπη, ΚΙΣ, Αθήνα 1997.
[5] Όπ.παρ. σ.199 κ.εξ.

εβραϊκή φιλολογία άλλωστε είναι μέρος του ιουδαϊσμού, όπως η εβραϊκή ιστορία και η εβραϊκή κοινωνική ζωή. Με δύο λόγια καμία έκφραση της πανάρχαιας εβραϊκής ζωής και σκέψης δεν είναι καθαρά θρησκευτική ή πολιτική ή κοινωνική.

Ο ιουδαϊσμός είναι ένας θρησκευτικός πολιτισμός

Η βαθύτερη ουσία του ιουδαϊσμού εμπερικλείεται ακριβώς σε αυτές τις λέξεις: ο ιουδαϊσμός είναι ένας θρησκευτικός πολιτισμός. Η θρησκεία, η γλώσσα, η ιστορία, η μουσική, η φιλολογία, η πολιτική, η συναγωγή και η κοινωνία, όλα αυτά είναι ιουδαϊσμός. Ο πολιτισμός των Εβραίων είναι ένας πολιτισμός τεσσάρων χιλιάδων χρόνων που αναπτύχθηκε γύρω από μια θρησκεία, ένα θρησκευτικό νόμο, μια θρησκευτική διδασκαλία. Το κυριότερο χαρακτηριστικό της εβραϊκής ιστορίας είναι η ύπαρξη ενός θρησκευτικού σκοπού, που δεν έπαψε ποτέ να αποτελεί υπόβαθρό της από τα πρώτα χρόνια, όταν εμφανίστηκε η φυλή των Εβραίων, ως τις μέρες μας. Η γλώσσα του ιουδαϊσμού θεωρείται ως «Λασσόν Ακόντεσς», δηλαδή η *Αγία Γλώσσα,* που δίνει μια ιδιαίτερη πνοή στη λογοτεχνία και στην κοινωνική ζωή. Η εβραϊκή θρησκεία είναι παρούσα σε όλες τις εκδηλώσεις της εβραϊκής ζωής και σκέψης και όχι μόνο τις επηρεάζει, αλλά συχνά και τις διαμορφώνει. Για τον ιουδαϊσμό η κοινωνική ζωή του ανθρώπου δε διακρίνεται από τη θρησκευτική. Δεν υπάρχει καμία πτυχή της ζωής που να μη συνδέεται με τη θρησκεία, γι' αυτό η Βίβλος και το Ταλμούντ δεν ασχολούνται μόνο με θρησκευτικά θέματα. Η Βίβλος θα κάνει λόγο όχι μόνο για τη θεολογία αλλά ακόμα και για την υγεία, τη γεωργία, τη διοίκηση. Στις σελίδες του Ταλμούντ συνδέονται η επιστήμη, η φιλοσοφία και η ιστορία. Ό,τι σχετίζεται με τον καθημερινό τρόπο ζωής περιλαμβάνεται στον ιουδαϊσμό αποκτώντας μια ξεχωριστή θρησκευτική απόχρωση. Έτσι είναι απόλυτα δικαιολογημένος ο χαρακτηρισμός του ιουδαϊσμού ως θρησκευτικού πολιτισμού, που ασχολείται τόσο πολύ με το νόμο, όσο και με τα έθιμα που τα θεωρεί σαν πρακτική έκφραση ζωής. Είναι λοιπόν ευεξήγητη η ενασχόληση των προφητών και των δασκάλων με την ηθική, τη δικαιοσύνη, τους κοινωνικούς αγώνες. Γι' αυτό, τέλος, υπογραμμίζεται περισσότερο η σημασία της καλής πράξης παρά της σωστής πίστης.

Τρία βασικά στοιχεία

Ξεχωρίζει ο ιουδαϊσμός για τους πιστούς του από τις άλλες θρησκείες; Ο Εβραίος θα απαντούσε χωρίς δισταγμό: ναι. Σύμφωνα με την πίστη του εβραϊκού λαού ο ιουδαϊσμός έχει αρχές που θεωρούνται μοναδικές. Αν τώρα υπάρχουν δόγματα τα οποία επιδέχονται τροποποιήσεις ή θεωρούνται απόλυτα, επιδέχονται ερμηνείες ή δεν ερμηνεύονται, αυτό άπτεται της βαθύτερης θεολογικής μελέτης του ιουδαϊσμού. Αυτό που θα μπορούσαμε να επισημάνουμε είναι ότι ο ιουδαϊσμός διακρίνεται για την πίστη του στο Θεό, το Ισραήλ και την Τορά. Αυτή η ιεράρχηση είναι και η λογικότερη.

Η Εβραϊκή διδασκαλία περί Θεού[6]

Ι. Ο δρόμος της απλής πίστης

« Η Βίβλος αρχίζει με τις λέξεις « Στην αρχή ο Θεός δημιούργησε…». Η εναρκτήρια αυτή φράση έχει μεγάλη σημασία γιατί δείχνει αμέσως ότι στον Ιουδαϊσμό η ύπαρξη του Θεού είναι μια παραδεδειγμένη αλήθεια που δεν επιδέχεται ούτε εξέταση ούτε συζήτηση. «Στην αρχή ο Θεός…».

Αυτό ποτέ δεν αμφισβητήθηκε από τον Εβραίο που θεωρούσε πάντα την ύπαρξη του Θεού ως δεδομένη. Έχει ειπωθεί για τον Εβραίο ότι η διαίσθηση τον ώθησε στο Θεό και όχι η λογική. Με άλλα λόγια αυτή η τυφλή πίστη του για τον Θεό προέρχεται γιατί αισθάνεται την ύπαρξη του Θεού. Ας πάρουμε ένα παράδειγμα: Ας πούμε ότι δύο άτομα ξέρουν ότι 2 συν 2 κάνουν 4. Ο πρώτος έφτασε στην αλήθεια, στο σωστό αποτέλεσμα, ακολουθώντας με συνέπεια μια σειρά στοχασμών και φιλοσοφικών θεωρημάτων. Αντίθετα, ο δεύτερος ξέρει την αλήθεια, επειδή έμαθε πάντα να την ξεχωρίζει με το ένστικτο και να την περιβάλει με ακλόνητη πίστη. Το ίδιο θα μπορούσαμε να πούμε και για το Θεό: Υπάρχουν 2 τρόποι να τον πιστεύουμε. Ο ένας είναι να τον αναζητήσουμε με τη λογική και ο άλλος να του δώσουμε μια απλή, απόλυτη πίστη.

---

[6] Όσα καταγράφονται σε αυτή την παράγραφο είναι κατά λέξη όσα αναφέρονται στις «Βασικές αρχές του Ιουδαϊσμού», όπ.παρ. σ.197 κ.εξ.

ΙΙ. Ένας Θεός

Αφού παραδεχθεί την ύπαρξη του Θεού, ο Ιουδαϊσμός προσθέτει μόνο μια βασική ιδέα που αποτελεί το αναγνωρισμένο δόγμα του - την ιδέα ότι ο Θεός είναι ένας. «Άκουσον Ισραήλ, ο Κύριος ο Θεός μας, ο Κύριος είναι ένας».
Αυτό αποτελεί απερίφραστη άρνηση του πολυθεϊσμού των αρχαίων. Αποκρούεται επίσης η ιδέα ότι υπάρχουν 2 Θεοί ή 2 δημιουργικές πηγές ύπαρξης, η μια καλή, η άλλη κακή. Και τέλος απορρίπτεται η ιδέα της τριάδος-τρεις Θεοί μέσα σε ένα, που είναι το καθιερωμένο δόγμα του Χριστιανισμού. Ο Ιουδαϊσμός δε δέχεται κανένα συμβιβασμό στο βασικό αυτό θέμα της ύπαρξης ενός μόνον Θεού, που είναι η ύστατη δημιουργική πηγή της ζωής και του θανάτου, των φυσικών στοιχείων και της ιστορίας, και η πνοή πίσω από όλες τις δυνάμεις - φυσικές και πνευματικές.

ΙΙΙ. Ο Θεός είναι ο Δημιουργός

Το σύμπαν και ό,τι υπάρχει επάνω του οφείλουν την ύπαρξή τους στη δημιουργική ενέργεια του Θεού. Στην αρχή δεν υπήρχε τίποτα · έπειτα ο Θεός δημιούργησε το σύμπαν. Ο ισχυρισμός ότι δεν μπορούμε να δημιουργήσουμε κάτι από το τίποτα δεν ευσταθεί σε αυτή την περίπτωση γιατί είναι σα να αποδίδουμε ανθρώπινες ιδιότητες σε ένα παντοδύναμο Θεό.

ΙV.Ο Θεός είναι προσωπικός Θεός

Ο Θεός, ωστόσο, δε δημιούργησε το σύμπαν για να αποσυρθεί έπειτα και να αφήσει τη ζωή να κυλήσει μόνη της σύμφωνα με τους φυσικούς νόμους που ορίζουν κάθε πράγμα πάνω στη γη. Και οι αρχαίοι Έλληνες φιλόσοφοι είχαν σχηματίσει μιαν ιδέα περί Θεού, αλλά γι' αυτούς ήταν μόνο η Γενεσιουργός Αιτία της ύπαρξης –και τίποτα άλλο. Κατά τον Ιουδαϊσμό ο Θεός ενδιαφέρεται για όλες τις υποθέσεις του ανθρώπου και παρεμβαίνει στην ιστορία των εθνών και των ατόμων. Είναι ο «Θεός του Αβραάμ, του Ισαάκ και του Ιακώβ». Καμία θεωρία που να χωρίζει το Θεό από μάς δεν θα ήταν παραδεκτή και γι' αυτό ο Ιουδαϊσμός ρίχνει όλο το βάρος του στις «προσωπικές» σχέσεις του Θεού με τον κόσμο που δημιούργησε. Ο Θεός μας λοιπόν

είναι ένας Θεός που μας γνωρίζει και αυτό ακριβώς το γεγονός, η γνώση της ύπαρξής μας, δίνει νόημα στη θρησκεία - και στο θρησκευόμενο άνθρωπο μια αίσθηση ασφάλειας. Μας δίνει επίσης την ελπίδα ότι στο τέλος, τόσο για τα άτομα όσο για τα έθνη, επικρατεί η δικαιοσύνη ενός Θεού που μας γνωρίζει και ενδιαφέρεται για μας.

V. Ισραήλ, ο περιούσιος λαός

Κάθε μέρα ευχαριστούμε το Θεό στις προσευχές μας γιατί από όλα τα έθνη διάλεξε εμάς. Όταν καλείται κανείς στη Συναγωγή να διαβάσει το Νόμο αρχίζει έτσι : «Να είναι ευλογητός ο Κύριος, ο Θεός μας ο βασιλιάς του Σύμπαντος, που μας διάλεξε από όλα τα έθνη και μας έδωσε την Τορά του». Το Κιντούσς και η Αβνταλά του Σσαμπάτ και των εορτών περιέχουν φράσεις με τις ίδιες ιδέες. Και όχι μόνο το βιβλίο των Προσευχών αλλά και η Βίβλος τονίζουν πάλι και πάλι αυτό το σημείο:της εκλογής του Ισραήλ. Για να απλοποιήσουμε την μελέτη μας αυτή αποφεύγουμε συνήθως τις παραπομπές σε κείμενα. Αν αποφασίζαμε ωστόσο να μεταφέρουμε εδώ τις περικοπές της Βίβλου και του βιβλίου των Προσευχών που αναφέρονται σε αυτό ντο θέμα, θα γεμίζαμε πολλές σελίδες. Εξετάζοντας όμως αυτά τα κείμενα θα μπορούσαμε να συλλάβουμε το νόημα μιας τέτοιας πίστης. Θα καταλαβαίναμε τι σημαίνει ότι ο Θεός διάλεξε το Λαό του Ισραήλ για μια συγκεκριμένη ιστορική αποστολή» .

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄
ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Ι. ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ ΜΕΧΡΙ ΤΟ 17ο ΑΙΩΝΑ[7]

Η πρώτη ιστορική αναφορά για την εγκατάσταση Εβραίων στην Ελλάδα γίνεται σε επιγραφή που βρέθηκε στον Ωρωπό Αττικής (χρονολογείται μεταξύ 300 και 250 π.Χ.) και η οποία κάνει αναφορά στον Εβραίο από τη Βοιωτία Μόσχο Μοσχίωνος. Εικάζεται ότι οι πρώτοι Εβραίοι που ήρθαν στην Ελλάδα ήταν σκλάβοι, οι οποίοι πουλήθηκαν από τους κατά καιρούς κατακτητές της Ιουδαίας σε γειτονικούς λαούς. Μεταξύ των άλλων Εβραίων αναφέρεται ότι την εποχή του Αντίοχου του Επιφανούς (ανήλθε στο θρόνο το 175 π. Χ.) ήρθε στη Σπάρτη ο αρχιερέας Ιάσων ο Γ'.

Στο βιβλίο των Μακκαβαίων (Μακκ. Α΄15,23) περιλαμβάνεται κατάλογος πόλεων, που χρονολογείται από το 142 π.Χ., ο οποίος συσχετιζόμενος με κατάλογο που συνέταξε ο ιστορικός Φίλων ο Ιουδαίος, αναφέρει την ύπαρξη Εβραίων στη Σπάρτη, Δήλο, Σικυώνα, Σάμο, Κω, Κρήτη, Θεσσαλία, Βοιωτία, Μακεδονία, Αιτωλία, Αττική, Άργος, Κόρινθο καθώς και στην Κύπρο.

Όταν επισκέφθηκε τη Θεσσαλονίκη ο Απόστολος Παύλος (49 μ.Χ.) βρήκε εκεί οργανωμένη ισραηλιτική κοινότητα και δίδαξε στην Συναγωγή ΕΤΣ-ΧΑίΜ. Επίσης, βρήκε εβραϊκές κοινότητες στους Φίλιππους, στην Βέροια, στην Κόρινθο και πιθανόν στην Αθήνα

Ο εβραϊκός πληθυσμός στην Ελλάδα αυξήθηκε κατά την εποχή των Ιουδαϊκών Πολέμων (66-70 μ.Χ.). Μαρτυρία του ιστορικού Φλάβιου Ιώσηπου αναφέρει ότι 6.000 Εβραίοι στάλθηκαν από το Βεσπασιανό στο Νέρωνα, για να δουλέψουν στον Ισθμό της Κορίνθου. Ο αρχαίος εβραϊκός πυρήνας που υπήρχε στην Ελλάδα αποτέλεσε τη βάση των εβραϊκών κοινοτήτων κατά τη βυζαντινή εποχή (από το 330 μ.Χ.), όταν η πρωτεύουσα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας μεταφέρθηκε στην Κωνσταντινούπολη.

---

[7] Βλ. Dr C. Pearl, R. Brookes, Βασικές Αρχές του ιουδαϊσμού, σ.191-195.

Κατά τον 12ο αιώνα, ο γνωστός Εβραίος περιηγητής Βενιαμίν της Τουδέλας[8] ανέφερε ότι συνάντησε Εβραίους στην Κέρκυρα, Άρτα, Πάτρα, Ναύπακτο, Κόρινθο, Θήβα, Χαλκίδα, Θεσσαλονίκη, Δράμα και αλλού. Εβραίοι ζούσαν επίσης στα νησιά Λέσβο, Χίο, Σάμο, Ρόδο και Κύπρο. Η μεγαλύτερη κοινότητα, την οποία επισκέφθηκε ο Βενιαμίν της Τουδέλας, ήταν των Θηβών, που αριθμούσε 2000 μέλη, ενώ στη Θεσσαλονίκη ζούσαν 500 Εβραίοι. Στις υπόλοιπες πόλεις ο αριθμός των Εβραίων κυμαινόταν μεταξύ των 20 και 400 ατόμων. Οι κύριες ασχολίες τους ήταν η υφαντουργία, η βαφή των υφασμάτων και η μεταξουργία. Οι Εβραίοι αυτοί, αποκαλούμενοι Ρωμανιώτες, ήταν πλήρως ενσωματωμένοι στον ελληνικό πολιτισμό. Είναι χαρακτηριστικό ότι έγραφαν ελληνικά κείμενα χρησιμοποιώντας το εβραϊκό αλφάβητο.

Μαζικό κύμα μετανάστευσης σημειώθηκε το 14ο και κυρίως το 15ο αιώνα, όταν Εβραίοι πρόσφυγες από την Ισπανία και την Πορτογαλία εγκαταστάθηκαν στον ελλαδικό χώρο. Οι Εβραίοι αυτοί, αποκλήθηκαν Σεφαραδίτες (Σεφαράδ= Ισπανία). Η εγκατάσταση έγινε κυρίως στη Θεσσαλονίκη και σε πόλεις της Θεσσαλίας όπου οι Εβραίοι Σεφαραδίτες εισήγαγαν τη δική τους γλώσσα, τα ισπανοεβραϊκά, και τα δικά τους ήθη και έθιμα. Την ίδια περίπου εποχή, Εβραίοι από την Ουγγαρία -μετά την κατάληψη της χώρας αυτής από τους Τούρκους επί βασιλείας του Σουλτάνου Μουράτ - εγκαταστάθηκαν κυρίως στην Καβάλα και το Σιδηρόκαστρο. Το ίδιο συνέβη και κατά την περίοδο της βασιλείας του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς. Επίσης, το 16ο αιώνα, ιταλόφωνοι Εβραίοι της Απουλίας (Ν. Ιταλία) εγκαταστάθηκαν στην Κέρκυρα.

Κατά την περίοδο από το 16ο μέχρι το 18ο αιώνα η ισραηλιτική κοινότητα Θεσσαλονίκης ήταν μία από τις μεγαλύτερες στον κόσμο. Σημαντικές, επίσης, ήταν οι ισραηλιτικές κοινότητες στη Ρόδο και στην Κρήτη, στην οποία αναπτύχθηκε η λεγόμενη Ραββινική Φιλοσοφία.

Μετά την ίδρυση του σύγχρονου ελληνικού κράτους το 1832, παραχωρήθηκαν στους Εβραίους ίσα πολιτικά δικαιώματα με τους άλλους Έλληνες το 1844 με το πρώτο Σύνταγμα. Από το 1882 έως το 1920 οι εβραϊκές κοινότητες αναγνωρίστηκαν ως νομικά πρόσωπα.

[8]Βλ. **Βενιαμίν εκ Τουδέλης** ,Το βιβλίο των ταξιδιών , Αθήνα 1994, σ.34,49,62

ΙΙ) Ο 20ος ΑΙΩΝΑΣ

Στις αρχές του 20ου αιώνα, στην Ελλάδα ζούσαν 10.000 περίπου Εβραίοι. Μετά τους Βαλκανικούς πολέμους (1912-13) και την απελευθέρωση της Βορείου Ελλάδος, της Ηπείρου και των νησιών του Αιγαίου, της Κρήτης (1908) και της Χίου, ο αριθμός των Εβραίων έφθασε τους 100.000 περίπου.

Ως την Ελληνική Επανάσταση λειτουργούσαν, επίσης, εβραϊκές κοινότητες στη Ναύπακτο, όπου και σήμερα στην Παπαχαραλάμπειο Δημοτική Βιβλιοθήκη υπάρχουν εβραϊκές ταφόπλακες, στην Υπάτη (Φθιώτιδα - Ρωμανιώτικη), όπου διασώζεται συνοικία αποκαλούμενη Εβραϊκά Μνήματα, στην Κυπαρισσία (Πελοπόννησος), όπου διασώζεται χαρακτηριστικό εβραϊκό σπίτι κοντά στο μικρό θέατρο του Κάστρου, στο Μιστρά (Πελοπόννησος), όπου κατά τον Γάλλο περιηγητή De la Guilletiere (1668) η εβραϊκή συνοικία αποτελούσε «μιαν άλλη Ιουδαία» (η κοινότητα διατηρούσε συναγωγή και εβραϊκό νεκροταφείο), και αλλού.

Κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, όταν οι Ιταλοί (1940) και οι Γερμανοί (1941) επιτέθηκαν κατά της Ελλάδος, 12.898 Εβραίοι πολέμησαν στις τάξεις του Ελληνικού Στρατού. Από αυτούς 343 έφεραν το βαθμό του αξιωματικού ή του υπαξιωματικού, ενώ περισσότεροι από 200, αξιωματικοί κι οπλίτες, έπεσαν στα πεδία της μάχης. Μετά το τέλος του Πολέμου υπήρχαν στην Ελλάδα λιγότεροι από 10.000 Εβραίοι. Κατά τη ναζιστική κατοχή, οι ισραηλιτικές κοινότητες της Ελλάδας αποδεκατίσθηκαν με τη μεταφορά των Εβραίων σε στρατόπεδα συγκεντρώσεως στην Πολωνία και στη Γερμανία ή με την εκτέλεσή τους στην Ελλάδα. Οι απώλειες ήταν 86% του εβραϊκού πληθυσμού της Ελλάδας, δηλαδή από τα υψηλότερα ποσοστά της Ευρώπης.

Οι περισσότεροι Εβραίοι που διασώθηκαν, οφείλουν την σωτηρία τους στη χείρα βοηθείας που έτεινε ο χριστιανικός πληθυσμός στους Εβραίους αδελφούς του. Αρκετοί Εβραίοι, που κατόρθωσαν να αποφύγουν την σύλληψη και την εξόντωση, εντάχθηκαν στις δυνάμεις αντίστασης, που πολεμούσαν στα ελληνικά βουνά και στο μυστικό πόλεμο των πόλεων εναντίον του κατακτητή.[9] Ο εβραϊκός πληθυσμός μειώθηκε ακόμα περισσότερο κατά τα μεταπολεμικά χρόνια από τη μετανάστευση αρκετών Εβραίων στο Ισραήλ και στις

[9]**Δημ. Μάρκου**, «Αναμνήσεις και Στοιχεία», περ. Χρονικά 119,1992,σ.25-27

Η.Π.Α. Σήμερα στην Ελλάδα ζουν περίπου 5.000 Εβραίοι οργανωμένοι σε 8 Κοινότητες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄
ΕΒΡΑΪΚΕΣ ΣΥΝΑΓΩΓΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ[10]

Ι. ΣΥΝΑΓΩΓΕΣ ΠΟΥ ΧΑΘΗΚΑΝ Ή ΕΙΝΑΙ ΣΕ ΑΔΡΑΝΕΙΑ[11]

Στα κείμενα που ακολουθούν αναφέρονται συνοπτικά κάποια στοιχεία των εβραϊκών κοινοτήτων που με το πέρασμα των χρόνων και τις δύσκολες συνθήκες που αντιμετώπισαν, σταμάτησαν να λειτουργούν.

1. Θήβα

Στην εποχή του Παύλου υπήρχαν πολλοί Εβραίοι και στη Θήβα. Ο Απόστολος Παύλος επισκεπτόταν τις πόλεις που υπήρχε εβραϊκός πληθυσμός (ο λόγος ήταν απλός: οι Ιουδαίοι περίμεναν την έλευση του Μεσσία. Συνεπώς η αγγελία του ερχομού του δεν θα τους ξένιζε τόσο όσο τους ειδωλολάτρες). Στη Θήβα έφτασε το 54 μ.Χ. και μίλησε στην εβραϊκή συναγωγή της πόλης. Οι Εβραίοι της Θήβας τον άκουσαν με μεγάλη προσοχή και «τινές εξ αυτών επείσθησαν» ανάμεσα τους και οι γνωστοί μας Ρούφος και Λουκάς. Ο Ρούφος μάλιστα έγινε και ο πρώτος επίσκοπος Θηβών. «Ασπάσασθε Ρούφον τον εκλεκτόν εν Κυρίω και την μητέρα αυτού και εμού» (Προς Ρωμ.16.13). Στην Ηθική και Εκκλησιαστική Εγκυκλοπαίδεια Μαρτίνου αναφέρεται ότι: «Εγένετο Ρούφος επίσκοπος της πόλεως των Θηβών και υπέστη μαρτυρικόν θάνατον».

Τη βυζαντινή περίοδο στη Θήβα, πρωτεύουσα του θέματος της Ελλάδας, ζούσε σύμφωνα με τον Whight ο μεγαλύτερος αριθμός Εβραίων από όλες τις ελληνικές πόλεις. Επί αυτοκράτορα Ιουστινιανού ξεκίνησε στο Βυζάντιο, για πρώτη φορά, η καλλιέργεια και παραγωγή του μεταξιού με τη μεταφορά από την Κίνα σπόρων μεταξιού. Από την Κωνσταντινούπολη η παραγωγή θα επεκταθεί τον $9^{ο}$ και $10^{ο}$ αιώνα στην ευρύτερη περιοχή της Θήβας. Η Θήβα εξελίχθηκε σε ένα από τα μεγαλύτερα και σπουδαιότερα κέντρα εμπορίας του μεταξιού. Η παραγωγή της μεταξοκαλλιέργειας καθώς

[10] βλ. http://www.kis.gr/home.html

[11] Εν αδρανεία θεωρούνται οι κοινότητες που αριθμούν λιγότερο από 20 οικογένειες.

και του εμπορίου στην περιοχή των Θηβών περιέρχεται κυρίως στα χέρια των Εβραίων. Το 1159 ο Ραβίνος Βενιαμίν εκ Τουδέλας ξεκίνησε από τη Σαραγόσα της Ισπανίας για μια περιοδεία στην Ευρώπη και την Αφρική. Περνώντας από τη Θήβα αναφέρει τα εξής: «Σε απόσταση ταξιδιού τριών ημερών από την Κόρινθο βρίσκεται η μεγάλη πολιτεία της Θήβας, όπου ζουν 2000 περίπου Εβραίοι. Είναι οι φημισμένοι παραγωγοί μεταξιού και πορφύρας. Υπάρχουν επίσης μεταξύ αυτών σοφοί ονομαστοί κατά τον αιώνα τούτο, έμπειροι περί τους ιουδαϊκούς νόμους και το ταλμούδ. Σε ολόκληρη την Ελληνική Αυτοκρατορία, με μοναδική εξαίρεση Κωνσταντινούπολη δεν θα βρεις τέτοιους σοφούς. Επί κεφαλής αυτών είναι ο μέγας Ραβίνος, Ααρών Κοτί, ο Μωϋσής αδελφός του, ο Χάΐα, ο Ηλίας Φιρτίνος και ο Τοκτάν». Οι σοφοί ταλμουδιστές, που αναφέρει στο γραπτό του κείμενο ο Βενιαμίν εκ Τουδέλας, ήσαν λόγιοι ερευνητές των ραβινικών παραδόσεων που συμπλήρωναν ερμηνευτικά την Παλαιά Διαθήκη. Χειρόγραφα της περιόδου αυτής αποδεικνύουν ότι οι σοφοί αυτοί Εβραίοι ταλμουδιστές παρακολουθούσαν τη φιλοσοφική κίνηση της εποχής, την αστρονομία καθώς και τις άλλες επιστήμες. Παράλληλα αναφέρεται ότι υπήρχε επαφή των Εβραίων της Θήβας με τους Εβραίους της Ισπανίας.

Ο Γεώργιος Τσεβάς στο βιβλίο του "Ιστορία των Θηβών" αναφέρει: «Λέγεται ότι την εποχή αυτή υπήρχαν στη Θήβα 25000 Εβραίοι», αριθμό που και ο ίδιος θεωρεί υπερβολικό.

Η περίοδος της Φραγκοκρατίας των Θηβών, δεν επέφερε σημαντικές μεταβολές στην εβραϊκή κοινότητα της Θήβας, η οποία εξακολουθούσε να είναι ακμαιότατη.

Στοιχεία για τους Εβραίους της Θήβας κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας αντλούμε από γραπτά των ξένων περιηγητών που επισκέπτονταν τη Θήβα. Σύμφωνα με τον Τούρκο περιηγητή Εβλιγιά Τσελεμπή το 1654 η Θήβα είχε έξι μαχαλάδες των μωαμεθανών, δεκαεπτά μαχαλάδες των Ρωμιών και ένα μαχαλά τσιφούτικο (οι Τούρκοι αποκαλούσαν τους Εβραίους Τσιφούτηδες).

Άλλη αναφορά για τους Εβραίους της Θήβας γίνεται από το Γάλλο Andre Guillet, που επισκέφτηκε το 1680 την Αθήνα και τη Θήβα:«….. όσο για τους Εβραίους δεν τους ανέχτηκαν ποτέ οι Αθηναίοι μόλο που ζουν πολλοί στις γειτονικές περιοχές και κυρίως στη Θήβα και στον Εύριπο. Απ' όλη την Τουρκική Αυτοκρατορία μόνο η Αθήνα και η Τραπεζούντα έχουν το προνόμιο του αποκλεισμού των Εβραίων.....». Άλλος Γάλλος περιηγητής ο Silur

du Loir, που επισκέφτηκε τη Θήβα το 1639, αναφέρει: «.....τα θηλυκά της Θήβας, και κυρίως οι Εβραίες, είναι οι πιο όμορφες γυναίκες του κόσμου. Παρ' όλη την περιέργεια μας να επισκεφτούμε τα περίχωρα, η επιθυμία μας να τις δούμε πιο κοντά κι όχι από τα παράθυρα, όπου έκαναν κάθε τόσο την εμφάνιση τους, μας κράτησε στην πόλη. Βρίσκαμε χίλιες δυο προφάσεις για να μπαίνουμε στα σπίτια τους, τάχα πως θέλαμε να αγοράσουμε κάτι από τους άντρες τους και μόλο που μονάχα ένας Εβραίος μας επέτρεψε την είσοδο, τόσο συναρπαστική ήταν η ομορφιά τους, που μου είναι αδύνατο να εκφράσω ακόμα και τώρα τα συναισθήματα μου.....».

Σύμφωνα με τα αρχεία της Βενετίας το 1687 μετά την κατάληψη της Πελοποννήσου από τον Ενετό Μοροζίνη οι Εβραίοι εγκατέλειψαν όλοι τους την Πελοπόννησο και πάρα πολλοί εγκαταστάθηκαν στη Θήβα.

Εξετάζοντας λαογραφικά στοιχεία της περιοχής διαπιστώνουμε ότι κυριαρχεί στη λαϊκή φαντασία η αντίληψη ότι οι Εβραίοι είναι καταραμένος λαός. Οι σχέσεις τους δεν πρέπει να είναι καλές με τους χριστιανούς και επιπλέον ένα πλήθος θρύλων και μύθων, που τους θέλουν κακούς, να βγάζουν τα μάτια των παιδιών, και πολλά άλλα μαζί συντηρούσαν ένα αντιεβραϊκό πνεύμα σε ολόκληρη τη Θήβα αλλά και την επαρχία γενικότερα.

Οι Εβραίοι της Θήβας ακολούθησαν και αυτοί την τύχη της πόλης που καταστράφηκε στη διάρκεια του Αγώνα 1821-1828.

Με την απελευθέρωση από τον οθωμανικό ζυγό βρέθηκαν χωρίς σπίτια μια και ο μαχαλάς τους με τα μεγάλα σπίτια, στη σημερινή οδό Πινδάρου, είχε γίνει σωρός ερειπίων. Παρ' όλα αυτά μέσα από τις παράγκες τους εξακολουθούσαν να ελέγχουν το εμπόριο της Θήβας.

Για την αντικειμενική καταγραφή όσων ακολούθησαν, αφήνουμε τον ιστορικό της Θήβας Γεώργιο Τσεβά να μας περιγράψει την δίωξη των Εβραίων από την πόλη. «..... τούτο ήκουσα παρά πολλών γερόντων βεβαιούμενον, παρ' ων μάλιστα έμαθον ότι οι Εβραίοι ήσαν τόσοι πολλοί, ώστε η τότε Δημογεροντία εσκέφθη να απαλλαγεί αυτών, διότι ολόκληρον το εμπόριον και πάσαι αι επιχειρήσεις ήσαν εις χείρας αυτών. Δια να καταπολεμηθεί λοιπόν ο εβραϊσμός των Θηβών, η Δημογεροντία της πόλης όρισε το Σάββατον ως ημέραν της εβδομαδιαίας εμπορικής πανηγύρεως. Τούτο υπήρξε τραύμα καίριον δια τους Εβραίους, διότι το Σάββατον ούτοι δεν εργάζονται. Ένεκα τούτου οι Εβραίοι ετέθησαν εις μειονεκτικήν εμπορικήν μοίραν έναντι των Χριστιανών της πόλεως και της επαρχίας Θηβών, οίτινες

την εποχήν εκείνην, απάσας τας εμπορικάς αυτών συναλλαγάς και προμηθείας οικιακάς έκαμναν μόνον κατά Σάββατον. Τοιουτοτρόπως οι Εβραίοι αναγκάσθηκαν να απέλθουσιν των Θηβών.....».

Ο οικονομικός αυτός στραγγαλισμός των Εβραίων από τις τοπικές αρχές της Θήβας αποτέλεσε την αιτία, ώστε το 1833 οι Εβραίοι να εγκαταλείψουν τα μαγαζιά τους και τα σπίτια τους και να μεταναστεύσουν στη Χαλκίδα.

Το 1833 λοιπόν η εβραϊκή παρουσία των δύο χιλιάδων χρόνων κλείνει στη Θήβα. Όμως, δεν μπορούμε να αγνοήσουμε ότι στην μεγάλη και πολύχρονη ιστορία των Θηβών ένα σημαντικό κομμάτι κατέχει και η ύπαρξη της εβραϊκής κοινότητας.

Το μικρό αυτό αφιέρωμα ασφαλώς δεν μπορεί να έχει το βάρος μιας επιστημονικής μελέτης, είχε όμως σαν στόχο να δώσει εκείνο το ερέθισμα για μια σε βάθος ανάλυση της διαδρομής των 2000 χρόνων της εβραϊκής κοινότητας από τη Θήβα.

2. Κρήτη

Είναι πιθανόν ότι τα μέλη της αρχικής εβραϊκής κοινότητας της Κρήτης προέρχονταν αρχικά από την Αίγυπτο. Επιγραφές που βρέθηκαν στο νησί της Δήλου, οι οποίες αποδεικνύουν την ύπαρξη κοινότητας των Σαμαριτών στην Κνωσό (Ηράκλειο) τον πρώτο αιώνα π.Χ., μας οδηγούν στο να υποθέσουμε ότι υπήρχε κάποια κοινότητα τα χρόνια αυτά εκεί.

Ο Τάκιτος στην «Ιστορία», βιβλίο που γράφτηκε τον πρώτο αιώνα μ.Χ., αναφέρει μία ενδιαφέρουσα θεωρία, η οποία αφορά τη ρίζα του ονόματος των Εβραίων. Ισχυρίζεται ότι οι Εβραίοι ήταν στην πραγματικότητα Κρητικοί και ότι το πραγματικό τους όνομα ήταν «Ιδαίοι» (από το όρος Ίδη). Εκτός όμως από την ετυμολογική ομοιότητα, αυτή η θεωρία μπορεί να βασίζεται σε κάποιο ίχνος παράδοσης, το οποίο συνδέει τους Παλαιστίνιους με τους Εβρο-Κρήτες που εγκατέλειψαν το νησί μετά την άφιξη των Ελλήνων.

Μπορεί επίσης να ισχύει ότι οι δυσκολίες που αντιμετώπιζαν οι Εβραίοι στην προσαρμογή τους στην νέα αυτοκρατορία (η οποία ευνοούσε την ανάπτυξη του χριστιανισμού), οδήγησαν στην εμφάνιση ενός Εβραίου Μεσσία από την Κρήτη το 430 μ.Χ. (περίπου). Εκείνη τη χρονιά ένας ραββίνος ονομαζόμενος Μωϋσής έφτασε στην Κρήτη και πέρασε ένα χρόνο ταξιδεύοντας στο νησί,

ανακοινώνοντας ότι αυτός ήταν ο ίδιος Μωϋσής, ο οποίος είχε οδηγήσει τους Ισραηλίτες μέσα από την Ερυθρά Θάλασσα στο όρος Σινά. Υποσχόταν ότι τον επόμενο χρόνο θα οδηγούσε τους Εβραίους της Κρήτης στον Άγιο Τόπο. Οι οικονομικές και εμπορικές δραστηριότητες εγκαταλείφθηκαν χάριν του θαύματος. Μία συγκεκριμένη μέρα οι Εβραίοι της Κρήτης συγκεντρώθηκαν σε κάποιο μέρος, άγνωστο σε μας μέχρι σήμερα, και προς έκπληξη των χριστιανών που παρακολουθούσαν το γεγονός, έριξαν τους εαυτούς τους από το γκρεμό στη θάλασσα. Πολλοί από αυτούς πνίγηκαν, ενώ κάποιοι σώθηκαν από τους ψαράδες οι οποίοι είχαν μαζευτεί εκεί με τα καΐκια τους, για να παρακολουθήσουν το γεγονός.

Κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα η κατάσταση για τους Εβραίους χειροτέρευσε, οδηγώντας τους σε νέα μετανάστευση. Εκτιμάται ότι το 1817 υπήρχαν 150 οικογένειες, εγκατεστημένες μεταξύ Ηρακλείου και Χανίων. Το 1858 υπήρχαν 907 Εβραίοι σ' ολόκληρο το νησί και το 1881 μόνο 647, οι περισσότεροι από αυτούς στα Χανιά.

Συναγωγή Ετς Χαΐμ των Χανίων

Το 1913 η Κρήτη περιήλθε στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος. Η μετανάστευση όμως των Εβραίων συνεχίστηκε μέχρι το 1941, αφήνοντας μόνο 364 Εβραίους στα Χανιά, 1 στο Ρέθυμνο και 7 στο Ηράκλειο.

Αν και στην Κρήτη έζησαν πάρα πολλοί λόγιοι και ραββίνοι και το 1481 λειτουργούσαν στο Ηράκλειο τέσσερις συναγωγές, (διασώζεται μέχρι σήμερα η συναγωγή των Χανίων), μετά τον Πόλεμο επέζησαν μόνο 77, ενώ πριν από αυτόν αναφέρεται ότι υπήρχαν 350.

3. Ρόδος[12]

Ιστορικές αναφορές στην εβραϊκή κοινότητα της Ρόδου συναντάμε από τους αρχαίους χρόνους. Πιο πρόσφατα, και κατά τη διάρκεια της ακμής της, στη δεκαετία του 1920, η εβραϊκή κοινότητα αριθμούσε περίπου 4.000 άτομα. Η εβραϊκή συνοικία διέθετε κάποτε έξι συναγωγές, αρκετές σχολές διδασκαλίας της Τορά και μια σχολή ραβίνων, αποτελώντας έτσι ένα από τα πιο σημαντικά κέντρα για τη διατήρηση της εβραϊκής παιδείας στο Αιγαίο Πέλαγος.

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων 500 χρόνων η ιστορία των Εβραίων της Ρόδου επηρεάσθηκε από το μεγάλο αριθμό των Εβραίων που αναγκάστηκαν να φύγουν από την Ισπανία πριν και μετά την ισπανική Ιερά Εξέταση. Εξαιτίας αυτού του μεγάλου μεταναστευτικού κύματος προσφύγων η εβραϊκή κοινότητα στο νησί μιλούσε τη λεγομένη «ιουδαιο-ισπανική» γλώσσα (ή Λατίνο).

Συναγωγή Καλ Σαλόμ της Ρόδου

Στην αρχή του 20ου αιώνα πολλοί Εβραίοι έφυγαν από τη νησί της Ρόδου αναζητώντας καλύτερες οικονομικές ευκαιρίες. Το 1944 οι Γερμανοί κατέλαβαν το νησί της Ρόδου και στις 23 Ιουλίου του ίδιου χρόνου τα 1.673 μέλη της εβραϊκής κοινότητας, που είχαν απομείνει, συνελήφθησαν και εκτοπίστηκαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Επέζησαν μόνο 151 άτομα. Στη Ρόδο σήμερα ζουν πολύ λίγοι Εβραίοι. Η μοναδική συναγωγή που έχει απομείνει και χρησιμοποιείται στο νησί, είναι η παλαιότερη συναγωγή της Ελλάδας, έχει κτιστεί το 1575 και ονομάζεται «Καλ Σαλόμ». Το Εβραϊκό Μουσείο της Ρόδου φιλοξενείται σήμερα στους παλιούς γυναικωνίτες της συναγωγής.

[12] http://www.kis.gr/rodoshistory.html

4. Πάτρα

Η εβραϊκή παρουσία στην Πάτρα, όπως και σε ολόκληρο τον ελλαδικό χώρο, χρονολογείται από τον 3° π.Χ. αιώνα. Ραββίνοι λόγιοι αναφέρουν ότι στην Πάτρα οι Εβραίοι ήρθαν από τη Συρία την εποχή του Σέλευκου Α' του Νικάτορος, δηλαδή μεταξύ 323-281 π. Χ. Στην περίοδο της Ρωμαιοκρατίας κι αργότερα στα χρόνια του Βυζαντίου οι Εβραίοι της Πάτρας εξελίσσονται σε μια εξαιρετικά δυναμική κοινότητα. Η παρουσία τους είναι έκδηλη ιδιαίτερα στις περιοχές Βλατερού, Αγιαλεξιώτισσας και Αρόης. Η περιοχή της σημερινής Αρόης κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας φιλοξενούσε την εβραϊκή συνοικία γνωστή και ως Εβραιομαχαλά. Στις αρχές του 20ου αιώνα υπήρχε εβραϊκή παραλιακή συνοικία ονομαζόμενη Τσιβδί, στο λιμάνι, ανάμεσα στο σημερινό ναό Αγ. Ανδρέου και στην οδό Γούναρη.

Μετά την κατάκτηση της Ελλάδας από τους Τούρκους παρατηρείται αύξηση του εβραϊκού πληθυσμού στην Πάτρα, (σε αυτό συνέβαλαν και οι θρησκευτικοί διωγμοί του Φερδινάνδου και της Ισαβέλλας, που ανάγκασαν χιλιάδες οικογένειες Ισπανοεβραίων να εγκαταλείψουν τη χώρα τους). Οι Εβραίοι προστατεύονται από τους Τούρκους κατακτητές σαν εμπορευόμενοι, όπως άλλωστε και οι Έλληνες που κέρδιζαν χρήματα, γιατί κατά τον Προφήτη: «Όποιος κερδίζει χρήματα ευχαριστεί το Θεό. Έτσι το 16° αιώνα οι Εβραίοι έχουν προνομιούχο θέση στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, όπου κατέχουν θέσεις εμπιστευτικές ως γιατροί, δραγουμάνοι και διπλωμάτες.

Συναγωγή της Πάτρας

Στην Πάτρα το 17° αιώνα υπήρχαν 4 συναγωγές και ο εβραϊκός πληθυσμός ήταν το 1/3 του όλου πληθυσμού της πόλης (κάπου 1500 άνθρωποι). Κατά το 1745 σημειώνεται επιδημία πανώλης που αποδεκατίζει πολλούς Εβραίους και κρατά το ποσοστό του εβραϊκού πληθυσμού της Πάτρας σε πολύ χαμηλό επίπεδο.

Στις αρχές του 20ου αιώνα σημειώνεται σημαντική αύξηση των Εβραίων κατοίκων της Πάτρας, οι οποίοι ανασυγκροτούν την κοινότητα τους με Πρόεδρο τότε το Ζαχαρία Βιντάλ. Το 1917 χτίζουν σε ιδιόκτητο οικόπεδο (στην οδό Παντανάσσης 34), συναγωγή και ιδρύουν εβραϊκό σχολείο. Η εβραϊκή συναγωγή της Πάτρας λειτούργησε ως το 1955. Τον ίδιο χρόνο χρησιμοποιείται σαν εβραϊκό νεκροταφείο χωριστό τμήμα του Α' Δημοτικού Νεκροταφείου της πόλης.

Στην απογραφή του 1928 καταγράφονται 161 Εβραίοι, ενώ λίγο πριν από το φονικό πόλεμο του 1940 στην Πάτρα και στο Αγρίνιο ζούσαν 265 Εβραίοι. Στην απογραφή του 1951- τελευταία απογραφή κατά την οποία ο πληθυσμός καταγράφεται ως προς το θρήσκευμα- οι Εβραίοι σ' όλο το νομό Αχαΐας ήταν μόνο 49. Σήμερα στην Πάτρα ζει μονάχα ένας Εβραίος.

Έσβησε σιγά-σιγά η εβραϊκή κοινότητα της Πάτρας. Άλλοι καιροί, άλλες συνθήκες, άλλες προτεραιότητες, άλλες ευκαιρίες σήμερα.

5. Κεφαλονιά

Στο Αργοστόλι υπήρχε κάποτε το Καντούνι των Οβραίωνε, όπως το έλεγαν ή, όπως το είπαν αργότερα, Το Καντούνι του Σαμολάκη. Το καντούνι αυτό ήταν στην πιο κεντρική γειτονιά της εποχής εκείνης, στη συνοικία του Αη-Γιώργη. Από την εποχή που έφυγαν, ο κόσμος το μετονόμασε σε Καντούνι του Σαμικού. Το νέο αυτό όνομα το πήρε από ένα παντοπωλείο που βρίσκοταν στο κέντρο.

Το Καντούνι των Εβραίων ξεκινούσε από το λιθόστρωτο και έφτανε μέχρι το δρόμο της Επισκοπής. Ήταν στενό, στραβό και «γουλοστρωμένο». Τα σπίτια του ήταν μικρά και στα ισόγεια ή στα υπόγεια είχαν οι Εβραίοι τα εργαστήριά τους. Διαγώνια, στη διασταύρωση των δρόμων απέναντι από το μαγαζί του Σαμικού, ήταν η Συναγωγή των Οβραίωνε, ένα σπιτάκι έρημο και μαυρισμένο που επιβίωσε μέχρι την εποχή των σεισμών. Έξω από τη συναγωγή πολλές φορές συγκεντρωνόταν η «μορταρία» του Αργοστολίου, για να

πειράξει τους Εβραίους φωνάζοντας τούτα τα ακατανόητα λόγια, όπως τα έχει διασώσει η παράδοση:

«Πατέρα ράου-ράου-ρά!
Το Σωτήρα μπαμιαφά!
Μην τον είδες τον Αβραάμ;
Μα το "Πι", μα το "ρω",
μα της μύγας το φτερό,
μα το βογδοκέρατο!»

Αυτή ήταν η γειτονιά των Εβραίων που δεν φημιζόταν και τόσο για την καθαριότητα της (σύμφωνα βέβαια με όσα παραδίδονται). Είχαν και το νεκροταφείο τους οι Εβραίοι της Κεφαλονιάς έξω από το Αργοστόλι, δίπλα στις φυλακές, στο μέρος που κτίσθηκε αργότερα η Αγγλική Εκκλησία. Το οικοδόμημα αυτό μετά την αποχώρηση των Άγγλων έμεινε κενό. Αργότερα χρησιμοποιήθηκε για να στεγασθεί εκεί το Αρχαιολογικό Μουσείο. Το Αδελφάτο των Φιλανθρωπικών Καταστημάτων, στη δικαιοδοσία του οποίου είχε περιέλθει το οίκημα, δέχθηκε να το παραχωρήσει για τη στέγαση του Μουσείου (μετά το 1909).

Οι Εβραίοι της Κεφαλονιάς ήταν λίγοι, βιοπαλαιστές και φιλήσυχοι. Τα επαγγέλματα που ασκούσαν ήταν κυρίως του γυρολόγου πραματευτή και του λατινιέρη (= λευκοσιδηρουργού, φαναρτζή). Ήταν κυρίως η περιφρονημένη μειονότητα, η οποία έμενε σε υποβαθμισμένες συνοικίες.

Οι παλαιότεροι Εβραίοι έποικοι της Κεφαλονιάς εγκαταστάθηκαν αρχικά στην παλιά πρωτεύουσα, δηλαδή το «Κάστρο του Αγίου Γεωργίου». Ο Νικόλ. Φωκάς Κοσμετάτος θεωρεί πιθανότερη την εκδοχή ότι οι Ισραηλίτες εγκαταστάθηκαν στην Κεφαλονιά επί Ενετών προερχόμενοι από την Κρήτη, την Κέρκυρα ή τη Ζάκυνθο.

Σιγά σιγά ο εβραϊκός πληθυσμός της Κεφαλονιάς έφθινε. Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα υπολογίζεται ότι έμεναν στο Αργοστόλι 130 Εβραίοι και η μείωση αυτή του πληθυσμού τους έγινε λόγω του ότι ζούσαν σ' ένα τόπο που δεν τους έδινε τη δυνατότητα ν' αναπτύξουν την οικονομική τους δραστηριότητα.

Στο τέλος του 19^{ου} αιώνα, σύμφωνα με όσα αναφέρονται, οι Εβραίοι της Κεφαλονιάς δεν ήταν περισσότεροι από 30. Το «οβραΐϊκο καντούνι» είχε σχεδόν ερημώσει. Ελάχιστοι είχαν μείνει και στο Ληξούρι. Σιγά σιγά έφευγαν κι' αυτοί για την Κέρκυρα. Για τους Κεφαλλονίτες το γεγονός της αποχωρήσεως των Εβραίων είχε κάποια

ιδιαίτερη σημασία, γιατί εμφανιζόταν εντυπωσιακό και σπάνιο. Η κεφαλλονίτικη φαντασία δεν άργησε να το περιπλέξει με μυθολογήματα και θρύλους που επιζούσαν στις περασμένες γενεές. Χαρακτηριστικό τους ήταν κάποιος εγωιστικός κομπασμός!

6. Ζάκυνθος

Για τους Εβραίους της Ζακύνθου πληροφορίες μας δίνει ο καθηγητής Απόστολος Βακαλόπουλος: «Στην πόλη (ενν. τη Ζάκυνθο) υπήρχαν 800 Εβραίοι αρκετά πλούσιοι, που ζούσαν με πολλή ελευθερία. Μερικοί απ' αυτούς ασκούσαν την ιατρική...» Ακόμη και μεσιτείες σε δουλεμπόριο αναφέρονται για τους Εβραίους της Ζακύνθου. Οι ελευθερίες και η καλοπέραση των πλουσίων Εβραίων κινούσαν το φθόνο και το μίσος του λαϊκού στοιχείου της Ζακύνθου. Αυτό εκδηλωνόταν κυρίως τις μέρες τις «σημαδιακές» και προ πάντων τη Μεγάλη Βδομάδα, όταν, καθώς γράφει ο Κων. Λομβάρδος «εκλείοντο εις τα σπίτια των».

Στο "Λεξικόν Φιλολογικόν και Ιστορικόν Ζακύνθου" ο Λεων. Ζώης μας δίνει τις εξής πληροφορίες: «Οι Εβραίοι αφίκοντο εν Ζακύνθω ληγούσης της ΙΕ' εκατονταετηρίδας (1498), ηριθμούντο δε εις 47 οικογενείας εκ 204 προσώπων τω 1527. Δια Διατάγματος του δούκος της Ενετίας Α. Τριβιζάνου από 11 Ιανουαρίου 1553 ενεκρίθη ο χωρισμός των Εβραίων από των χριστιανών, αλλά και εγκύκλιος του Πάπα από 5 Απριλίου 1664 απηγόρευσε τοις χριστιανοίς την συγκατοίκησιν μετά των Εβραίων, ένεκα τον οποίου συνεκεντρώθησαν οι τελευταίοι εν τη οδώ Φώσκολου, τότε δε Strada Pieta, ης μέρος έτι και νυν καλείται Εβραίικα Μακελειά. Τω 1712 ένεκα διαδοθείσης κατηγορίας ότι οι Εβραίοι εφόνευσαν χριστιανόπαιδα, περιωρίσθησαν εν τη οποία και σήμερον τη και Γιέτο καλούμενη. Εν τη συνοικία ταύτη σώζεται και η συναγωγή αυτών, εν δε τη τοποθεσία Ψήλωμα (οδός Φιλικών) κείται από του 1656 και το Νεκροταφείον αυτών. Ήδη αι εν Ζακύνθω εβραϊκαί οικογένειαι ολίγαι αριθμούνται, τηρούσι δε και γραμματοδιδασκαλείον, ένθα διδάσκεται η ελληνική και εβραϊκή υπό Ισραηλίτου διδασκάλου».

Το 1522 ζούσαν στο νησί 30 εβραϊκές οικογένειες, ενώ το 1702 υπήρχαν δύο συναγωγές, η «Κρητική» και η «Ζακυνθινή». Κατά το Ολοκαύτωμα, χάρις στον τοπικό Μητροπολίτη και το Δήμαρχο, οι

Εβραίοι του νησιού διασώθηκαν. Από τα 275 μέλη της Κοινότητας οι 70 περίπου παρέμειναν στην πόλη, ενώ οι άλλοι κατέφυγαν στις μονάδες της Εθνικής Αντίστασης.

7. Βέροια

Η πρώτη μαρτυρία για την ύπαρξη εβραϊκής κοινότητας απαντά στις Πράξεις των Αποστόλων και αναφέρεται ρητά από τον Απόστολο Παύλο, ο οποίος μάλιστα επισκέφθηκε τη Βέροια κατά τη δεύτερη και τρίτη περιοδεία του στη Μακεδονία, το 50 ή 51 και το 57 μ.Χ. Ο Παύλος μαζί με το Σίλα ήλθε στη Βέροια από τη Θεσσαλονίκη, όπου το κήρυγμα του αντιμετωπίστηκε αρνητικά. Οι Πράξεις των Αποστόλων αναφέρουν ότι ο Παύλος και ο Σίλας κατευθύνθηκαν στη συναγωγή και ότι ο Παύλος δίδασκε κάθε μέρα. Δεν διευκρινίζουν, όμως, εάν ο Παύλος χρησιμοποίησε για τα καθημερινά κηρύγματα του τη συναγωγή ή ένα άλλο μέρος, εκεί όπου σήμερα βρίσκεται το λεγόμενο Βήμα του Αποστόλου Παύλου. Το κήρυγμα του Αποστόλου Παύλου βρήκε ανταπόκριση και ένας σημαντικός αριθμός τόσο Εβραίων όσο και ειδωλολατρών ασπάστηκε το Χριστιανισμό.

Συναγωγή της Βέροιας

Μια πρόσθετη πληροφορία, εκτός από αυτή του Παύλου για την ύπαρξη εβραϊκής κοινότητας στη Βέροια, προέρχεται από μία επιτύμβια επιγραφή που αφιερώνεται από κάποιον Αλέξανδρο στην

πεθερά του Μαρέα (ίσως Μάρθα) για τις ευεργεσίες της και προτρέπει όποιον επισκεφθεί τον τάφο να «δώσει τη αγιωτάτη συναγωγή δηνάρια».

Μετά το 10ο αιώνα ύστερα από πολλές λεηλατήσεις και απόπειρες κατάκτησης της Βέροιας, αφού αποτελούσε μία από τις σημαντικότερες πόλεις της Μακεδονίας, η αίγλη της εβραϊκής κοινότητας είχε υποστεί φανερή φθορά και δεν συγκαταλεγόταν πλέον στα κέντρα του ρωμανιώτικου εβραϊσμού. Ο Εβραίοι περιηγητής του 12ου αιώνα Βενιαμίν της Τουδέλας δεν επισκέφθηκε τη Βέροια.

Ήδη από το τέλος του 14ου αιώνα, οι Εβραίοι καταφεύγουν στη νότια Βαλκανική. Τους ολιγάριθμους Ασκεναζίμ ακολούθησε ένα ρεύμα προσφύγων μετά την εκδίωξη των Εβραίων από την Ισπανία το 1492. Οι νεοφερμένοι μετέβαλαν τη δημογραφική σύνθεση των κοινοτήτων στις οποίες κατέφυγαν. Σε σύντομο χρονικό διάστημα οι ελληνόφωνοι Ρωμανιώτες αφομοιώθηκαν από τους πολυπληθέστερους ισπανόφωνους Σεφαραδίτες, οι οποίοι επέβαλαν τη γλώσσα τους, τις συνήθειες και το τελετουργικό τους στους Ρωμανιώτες. Η νέα αυτή εβραϊκή κοινότητα της Βέροιας εξελίχθηκε σε μία από τις σημαντικότερες της Μακεδονίας

Το κίνημα του Σαμπαράι Τσβι είχε μεγάλη απήχηση στη Βέροια κατά το 1670. Την εποχή των μεγάλων προσηλυτισμών, 1680-1720, πολλοί Εβραίοι της Βέροιας ασπάστηκαν το ισλάμ και αναγκάστηκαν να χωρίσουν από τις γυναίκες τους που προτίμησαν να παραμείνουν πιστές στον ιουδαϊσμό.

Μετά την απελευθέρωση της πόλης από τον ελληνικό στρατό το 1912, η εβραϊκή κοινότητα άρχισε να εντάσσεται στο ελληνικό κράτος σταδιακά. Όμως, αυτό σήμαινε και ριζική αλλαγή της θέσης της κοινότητας: από συγκροτημένο μιλέτ, συχνά πιο προνομιούχο από τα άλλα, μιας πολυεθνικής αυτοκρατορίας, μετατράπηκε σε θρησκευτική (;) κοινότητα ενός εθνικού κράτους. Μια μειονότητα που δεν μπορεί να χαρακτηριστεί μόνο ως θρησκευτική, ούτε βέβαια ως εθνική, αλλά ως μια κοινότητα που είχε ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά. Παρ' όλ' αυτά, οι Εβραίοι της Βέροιας εντάσσονται ομαλά στο ελληνικό κράτος. Χάρη στην υποχρεωτική εκπαίδευση, οι νεότεροι έγιναν ελληνόφωνοι με μερίδιο στον ηρωισμό και τις απώλειες κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων του ελληνικού στρατού το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμό.

Η αρχή της γερμανικής κατοχής έμοιαζε ήπια και αρκετοί Εβραίοι από τη βουλγαρική ζώνη κατοχής κατέφυγαν στη Βέροια. Το Μάιο του 1943 680 Εβραίοι, από τους 850 που είχαν καταμετρηθεί στην απογραφή του 1940, εκτοπίζονται στα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Ελάχιστοι κατόρθωσαν να διαφύγουν στις περιοχές που έλεγχε η Αντίσταση. Όταν η εβραϊκή κοινότητα της Βέροιας επανασυστήνεται το 1948, οι επιζώντες ήταν μόλις 111. Λίγοι από αυτούς θα παραμείνουν. Οι περισσότεροι θα προτιμήσουν να εγκατασταθούν στη Θεσσαλονίκη ή στο Ισραήλ. Το 1973 υπήρχαν τρεις εβραϊκές οικογένειες στη Βέροια. Σήμερα δεν έχει απομείνει παρά μόνο μία.

8. Κως

Τα 120 μέλη της εβραϊκής κοινότητας του νησιού τον Ιούλιο του 1944 βρήκαν τραγικό θάνατο στο Άουσβιτς. Σήμερα διασώζεται η συναγωγή, το εβραϊκό νεκροταφείο και ιδιωτικά κτίσματα.

Συναγωγή της Κω

9. Δήλος

Η ύπαρξη εβραϊκής κοινότητας στο νησί πιστοποιείται από αναφορές του Φλαβίου Ιώσηπου και από κτίσμα του 1ου π.Χ. αιώνα που θεωρήθηκε συναγωγή.

10. Νάξος

Διασώζεται μέχρι σήμερα ο χώρος της εβραϊκής συνοικίας στο κάστρο της πόλης. Επί Οθωμανικής Αυτοκρατορίας διορίστηκε στη Νάξο, ως Δούκας του Αιγαίου Πελάγους, ο Δον Ιωσήφ Νασί, γνωστός ως ο "Μέγας Εβραίος". Ο Νασί διοίκησε τις Κυκλάδες επί 13 χρόνια μέχρι το θάνατο του το 1579.

11. Χίος

Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Βυζαντινού αυτοκράτορα Κωνσταντίνου Θ' του Μονομάχου (1042-1055), υπήρχαν 15 εβραϊκές οικογένειες στο νησί. Το 1747 αναφέρεται η ύπαρξη 200 Εβραίων που κατοικούσαν στην παλαιά πόλη μέσα στα τείχη και το 1811 Γάλλος διπλωμάτης αναφέρει την ύπαρξη 1000 Εβραίων στη Χίο.

12. Αίγινα

Αναφέρεται η ύπαρξη δύο συναγωγών. Η πρώτη ανακαλύφθηκε το 1829. Από τη δεύτερη διασώζεται τμήμα του μωσαϊκού του πατώματος με την επιγραφή στα ελληνικά "Εγώ, Θεόδωρος ο αρχισυνάγωγος, έκτισα αυτήν τη συναγωγή από τα θεμέλια..."

13. Ξάνθη

Από την εβραϊκή κοινότητα διασώθηκαν μεταπολεμικά το νεκροταφείο και διάφορα άλλα εβραϊκά κτίσματα. Προπολεμικά η κοινότητα αριθμούσε 550 μέλη, ενώ μετά τον Πόλεμο επέζησαν 6[13].

[13] Περ. Χρονικά ,142 , Μαρτ. – Απριλ. , 1996 , σ. 15-16

14. Δράμα

Στη σημερινή εποχή υπάρχουν μόνον υπολείμματα της παλαιάς εβραϊκής συνοικίας και των δύο εγκαταλειμμένων εβραϊκών νεκροταφείων. Προπολεμικά ο εβραϊκός πληθυσμός ανερχόταν σε 1.200, ενώ μετά το Ολοκαύτωμα σε 39.

15. Σέρρες

Κατά τον 14ο αιώνα μεγάλος αριθμός Εβραίων μεταναστών από την Ισπανία εγκαταστάθηκαν στις Σέρρες. Το 16ο αιώνα αναφέρεται ότι ζούσαν στην πόλη 65 εβραϊκές οικογένειες. Στις 4-3-1943, 495 Εβραίοι των Σερρών συνελήφθησαν από τις βουλγαρικές δυνάμεις Κατοχής. Μετά το Ολοκαύτωμα επέζησαν μόνον 3 Εβραίοι[14].

16. Καβάλα

Σύμφωνα με τις ιστορικές πηγές το 1546 μ.Χ. Εβραίοι της Ουγγαρίας εγκαταστάθηκαν στην Καβάλα. Μέχρι το Φεβρουάριο του 1943 η εβραϊκή κοινότητα αριθμούσε 2.100 μέλη, οι περισσότεροι από τους οποίους ασχολούνταν με το εμπόριο καπνών. Μετά το Ολοκαύτωμα επέζησαν 42 Εβραίοι.

17. Άρτα

Η Κοινότητα ιδρύθηκε πριν από το 1173 μ.Χ. και αποτελείτο από 100 εβραϊκές οικογένειες. Το 1816 1000 Εβραίοι μετανάστες από την Απουλία και την Καλαβρία εγκαταστάθηκαν στην Άρτα δημιουργώντας τη συνοικία "Τα Εβραϊκά". Η παλαιά συναγωγή των Ρωμανιωτών ονομάζεται μέχρι σήμερα Γκρέκα, δηλαδή συναγωγή των Εβραίων της Ελλάδας. Διασώζεται επίσης η συναγωγή Πουλιέζα.

[14] Εγκυκλοπαίδεια Judaica , τ. 4 , σ. 538

Στις 23-4-44 συνελήφθησαν από τους Γερμανούς 352 μέλη της Κοινότητας από τα οποία επέζησαν 60.

Η πρώτη εγκατάσταση των Εβραίων στην περιοχή της Άρτας δεν μας είναι γνωστή, ωστόσο η κοινότητα της Άρτας χρονολογείται από τον 11ο μ.Χ. αιώνα. Ο ταξιδευτής και έμπορος του 12ου αιώνα Βενιαμίν από την Τουδέλη της Ισπανίας έφτασε το 1165 από την Κέρκυρα στην Άρτα[15] (κατά μια άλλη ερμηνεία ίσως πρόκειται για τη Λευκάδα[16]).Το χρονικό αυτό διάστημα στην Άρτα αριθμούνται 100 Ιουδαίοι. Είναι πολύ πιθανό να πρόκειται για 100 οικογένειες, οι οποίες είχαν ως επικεφαλής τους ραβίνους Σελαχγιάχου και Ηρακλή. Στις αρχές του 13ου αιώνα ιδρύεται από τον Μιχαήλ Άγγελο Κομνηνό Δούκα, το Δεσποτάτο της Ηπείρου, με κέντρο την Άρτα, το οποίο είχε χαρακτήρα αυστηρά στρατιωτικό.

Τη χρονική περίοδο αυτού του Δεσποτάτου υπάρχουν αναφορές, οι οποίες μαρτυρούν την ύπαρξη εβραϊκής συνοικίας κοντά στο φρούριο της Άρτας. Υπάρχει ακόμα συναγωγή και σχολή, στην οποία πραγματοποιείται η διδασκαλία της εβραϊκής γλώσσας. Το 1346 πραγματοποιείται για πρώτη φορά ο διωγμός των Εβραίων από την περιοχή. Το διωγμό αυτό υποκινεί ο κατακτητής Στέφανος Δουσάν από τη Σερβία.

Αργότερα το 1449 έχουμε το ιστορικό γεγονός της προσάρτησης της περιοχής της Άρτας στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Οι σχέσεις μεταξύ Εβραίων και Τούρκων υπήρξαν αρμονικές, καθώς οι δεύτεροι τους παραχωρούσαν τόσο θρησκευτική όσο και οικονομική ελευθερία. Τα παραχωρούμενα αυτά προνόμια έδωσαν τη δυνατότητα διάκρισης των Εβραίων σε πολλούς τομείς και ιδιαίτερα στις εμπορικές δραστηριότητες.

Στα τέλη του 15ου αιώνα παρατηρείται, όχι μόνο στην Άρτα αλλά και στις υπόλοιπες κοινότητες της Ελλάδας, η εγκατάσταση εξόριστων Εβραίων κυρίως από την Ισπανία. Στην περιοχή όμως της Άρτας οι εξόριστοι Εβραίοι της Ισπανίας, με την πάροδο του χρόνου

---

[15] Μ. Δένδια, 'Λευκάς ή Άρτα; Ερμηνεία ενός χωρίου του οδοιπορικού του Βενιαμίν του εκ Τουδέλης', Ηπειρωτικά Χρονικά 6, 1931 σελ 23-28

[16] Για το πρόβλημα της ταύτισης με Άρτα ή Λευκάδα βλ. Βενιαμίν εκ Τουδέλης, Το βιβλίο των ταξιδιών με εισαγωγή και σχόλια Κ. Μεγαλομμάτη και Α. Σαββίδη, Στοχαστής Αθήνα 1994, σελ. 34,49,62 και την πληρέστατη βιβλιογραφία

αφομοιώθηκαν από τον ντόπιο ρωμανιώτικο[17] πληθυσμό της Άρτας, όπως συνέβη και στη γειτονική κοινότητα των Ιωαννίνων.

Στις αρχές του 16ου αιώνα αναφέρεται προσφυγικό κύμα από τη Νότια Ιταλία, από την Καλαβρία και την Απουλία και από τη Σαρδηνία και τη Σικελία. Οι πρόσφυγες αυτοί αποτελούσαν μια ξεχωριστή θρησκευτική κοινότητα και δημιούργησαν αυτόνομη συναγωγή, ονομαζόμενη Πουλιέζα. Ταυτοχρόνως όμως βρισκόταν σε λειτουργία και η παλιά ιστορική συναγωγή Γκρέκα, μέλη της οποίας ήταν ελληνόφωνοι Εβραίοι. Η αντίθεση ανάμεσα σε διαφορετικά πολιτιστικά στοιχεία δημιούργησε αναπόφευκτα αντίθετες αντιλήψεις στο ηθικό και το εθιμικό δίκαιο. Οι διαφωνίες και οι αντιθέσεις εκφράστηκαν με τις διαμάχες και τους συναγωγικούς κανονισμούς του 16ου και 17ου αιώνα. Τη χρονική αυτή περίοδο και στο κλίμα που αυτή δημιουργούσε, έζησε και έδρασε ο ραβίνος Βενιαμίν μπεν Ματαθίας.[18] Ο ανταγωνισμός αυτός, πάντα στο πλαίσιο της ευγενούς άμιλλας, συνεχίστηκε για τρεις ακόμη αιώνες και είχε ως επακόλουθο την ίδρυση δύο σχολείων εβραϊκής γλώσσας. Συνάμα ιδρύθηκαν και φιλανθρωπικοί οργανισμοί.

Το διάστημα αυτό οι Εβραίοι ασχολούνταν κυρίως με το εμπόριο τόσο μέσα στην πόλη όσο και στα γύρω χωριά. Το 1809 στην Άρτα υπήρχαν 5.000 Έλληνες, 500 Τούρκοι και 500 Εβραίοι.[19] Όλο αυτόν τον καιρό ο πληθυσμός της Άρτας, αν και μικτός, συμβιώνει με τρόπο αρμονικό. Στα 1816-17 η περιοχή της Άρτας πλήττεται από επιδημία πανώλης, η οποία ήταν υπαίτια για το θάνατο 3.000 κατοίκων. Όμως 300 οικογένειες κατέφυγαν, ανεξαρτήτως θρησκείας, στις Μονές Κάτω Παναγιάς, Θεοτοκίου και Βλαχέρνης, όπου τους παρείχαν φροντίδα και περίθαλψη. Επίσης, η Ελληνική Σχολή λειτούργησε στα 1830-1881 στο αγιορείτικο μετόχι των Αγίων Αναργύρων, το οποίο βρισκόταν μέσα στην εβραϊκή συνοικία[20].

Το 1881 η περιοχή της Άρτας προσαρτήθηκε στην Ελλάδα μετά την κατάληψή της από τα ελληνικά στρατεύματα. Την εποχή εκείνη

---

[17] Ρωμανιώτες ονομάζονται οι ελληνόφωνοι Εβραίοι που δημιούργησαν κοινότητες σε όλο τον ελλαδικό χώρο από τον 2ο αι. π.Χ., την εποχή της λεγόμενης 'ελληνιστικής διασποράς', ερχόμενοι από τις μεγάλες ελληνόφωνες εβραϊκές κοινότητες της Ανατολικής Μεσογείου (π.χ. Αλεξάνδρεια, Αντιόχεια κ.λπ.).

[18] Εγκυκλοπαίδεια Judaica, τ. 4, σελ 538.

[19] W. W. Leake, Travels in Northern Europe, London, 4, 1835, σελ 230.

[20] Ζανέτ Μπαττίνου, 'Η εβραϊκή κοινότητα της Άρτας: Μια διαδρομή στο χώρο και στο χρόνο' σελ. 131,132.

υπήρχαν στην περιοχή 8.000 κάτοικοι, εκ των οποίων 800 ήταν Εβραίοι, που είχαν ιδρύσει και μια συναγωγή. Σύμφωνα με περιγραφή σε χειρόγραφο ημερολόγιο, κατατεθειμένο στα Γενικά Αρχεία του Κράτους[21] στις 14-9-1881 ζούσαν στην Άρτα 7.328 Χριστιανοί, 617 Εβραίοι και 45 Οθωμανοί.[7] Όταν η πόλη απελευθερώθηκε, ο πληθυσμός της υποδέχτηκε τον βασιλιά Γεώργιο Α΄ και τον τότε πρωθυπουργό Κουμουνδούρο. Ο Γαβριηλίδης γράφει στην εφημερίδα του: «Εντός των Χριστιανών, την Άρταν οικούσι σταθερώς πλείστοι Ιουδαίοι, προθύμως και πιστώς εκπληρούντες πάσας τας υπό των νόμων πηγαζούσας δια τους πολίτας υποχρεώσεις. Εις τας συναγωγάς αυτών, διέκρινα προσευχομένους ευζώνους κομψώς και αρειμανίως φέροντας την φουστανέλλαν. Ήσαν Ιουδαίοι στρατιώται. Εκ τούτων, αλλά και προσωπικής εμπειρίας μεταγενεστέρας, καταδήλως μαρτυρείται η αγαστή σύμπνοια ήτις επεκράτει μεταξύ Χριστιανών και Εβραίων εις την Άρταν. Των τελευταίων τούτων το εμπορικόν δαιμόνιον ήτο πανθομολογούμενον».[22]

Οι Εβραίοι της Άρτας απέκτησαν το δικαίωμα του Έλληνα πολίτη υπό την ελληνική διοίκηση και διατήρησαν τα θρησκευτικά τους έθιμα αλλά και την οικονομική τους ανεξαρτησία. Ωστόσο, η αλλαγή που επήλθε με την ένταξη των Εβραίων στην κοινωνία της Άρτας, δημιούργησε εμπορικό ανταγωνισμό μεταξύ Εβραίων και Χριστιανών. Πολλές από τις εβραϊκές οικογένειες που μετανάστευσαν στην Αμερική, στην πραγματικότητα δεν έχασαν ποτέ την επαφή τους με την κοινότητα. Πηγές από το παρελθόν μας πληροφορούν ότι οι εβραϊκές επιχειρήσεις ήταν κυρίως καταστήματα υφασμάτων και επιχειρήσεις εισαγωγών.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα η εβραϊκή κοινότητα περιελάμβανε 200 οικογένειες. Υπήρχαν τρεις εβραϊκές συνοικίες, ένα εβραϊκό σχολείο, νεκροταφείο και δύο συναγωγές.[23] Η πιο παλιά απ' αυτές τις συναγωγές διέθετε και έναν ειδικό χώρο, ο οποίος χρησίμευε για το θρησκευτικό λουτρό των γυναικών, το λεγόμενο 'Μίκβε'. Οι ραβίνοι, τρεις τον αριθμό, παράλληλα με την εκτέλεση των θρησκευτικών τους

[21] Κ. Α. Διαμάντη, περιοδικό Σκουφάς, τ. 17-18, 1961, σελ 254.
[22] Όπ.παρ., τ. 60-61.
[23] Ζανέτ Μπαττίνου, «Η εβραϊκή κοινότητα της Άρτας: Μια διαδρομή στο χώρο και στο χρόνο», σελ. 133.

καθηκόντων, είχαν αναλάβει και τη διδασκαλία στο δημοτικό σχολείο καθώς και στα μέλη της κοινότητας.

Ορισμένοι περιγράφουν τους Εβραίους της περιοχής ως εργατικό λαό. Οι άνθρωποι αυτοί εκτός από έμποροι, ήταν ιδιωτικοί υπάλληλοι, τεχνίτες, δάσκαλοι αλλά και γιατροί. Η περιοχή που αναφέρεται ως κατοικία των Εβραίων είναι κοντά στο φρούριο, το τότε κέντρο της πόλης, και ονομαζόταν Εβραίικα. Μερικοί Ισραηλίτες έπαιρναν μέρος σε κοσμικές εκδηλώσεις και παραχώρησαν το χώρο του σχολείου ως στέγη για τους πρόσφυγες της Μ. Ασίας. Αργότερα, στα 1920, η κοινότητα της Άρτας αναγνωρίστηκε από το κράτος ως νομικό πρόσωπο. Σ' αυτό διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο η παράκληση του προέδρου της κοινότητας Ιακώβ Γκανή προς την τότε κυβέρνηση Βενιζέλου, ώστε η κοινότητα της Άρτας να αποκτήσει πλήρη νομική υπόσταση. Την ίδια χρονική περίοδο το εβραϊκό σχολείο στην οδό Φιλελλήνων απέκτησε δάσκαλο της ελληνικής γλώσσας.

Το 1939 η απογραφή έδειξε ότι οι Εβραίοι της Άρτας περιορίζονται στους 500. Κατά τη διάρκεια της ιταλικής κατοχής οι σχέσεις των Εβραίων με τις ιταλικές αρχές ήταν καλές και αρμονικές. Αργότερα όμως, το 1944, οι Ναζί συνέλαβαν όλα σχεδόν τα μέλη της κοινότητας μετά από παράδοση στο δημαρχείο ενός καταλόγου με τα ονόματα των Ισραηλιτών. Οι συλληφθέντες μεταφέρθηκαν στην Αθήνα και στη συνέχεια στο Άουσβιτς, όπου είχαν μαρτυρικό θάνατο.[24] Από αυτούς τους Ισραηλίτες κατόρθωσαν να σωθούν μονάχα 25, ενώ 10 διέφυγαν τη σύλληψη. Οι 35 αυτοί Εβραίοι αποτέλεσαν μετά τον Πόλεμο τον πυρήνα για την ίδρυση της νέας ισραηλιτικής κοινότητας της Άρτας.

Το 1946 το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο στέλνει εκπρόσωπό του τον Κανάρη Κωνσταντίνη, ο οποίος οργάνωσε μια έκθεση με σκοπό την καταγραφή των αναγκών των επιζώντων μελών. Η έκθεση αυτή περιλαμβάνει στοιχεία που μας πληροφορούν για τον πληθυσμό των Εβραίων και για την παλιά συναγωγή κοντά στο φρούριο, η οποία είχε καταστραφεί. Στην εβραϊκή κοινότητα το μόνο που είχε διατηρηθεί σε καλή κατάσταση ήταν το σχολείο, σε αντίθεση με το

[24] Στην εγκυκλοπαίδεια Judaica, τ. 3, σελ 645, αναφέρεται ότι από τους 389 Εβραίους κατοίκους της Άρτας εντοπίστηκαν από τη Γκεστάπο οι 352, ενώ ο Ραφαήλ Γκιούλης, τελευταίος πρόεδρος της κοινότητας, αναφέρει τη σύλληψη 480 μελών, από τους οποίους 430 θανατώθηκαν στους θαλάμους αερίων του Άουσβιτς (11/4/44) και περίπου 30 επέστρεψαν ζωντανοί.

νεκροταφείο όπου δεν είχε σωθεί ούτε ένας τάφος. Οι κάτοικοι ήταν φτωχοί και είχαν άμεση ανάγκη βοήθειας οικονομικής, φαρμακευτικής και άλλων πραγμάτων για την καθημερινή διαβίωση.

Το μέλλον της εβραϊκής κοινότητας της Άρτας δε διαγράφτηκε, όπως ίσως θα επιθυμούσαν τα μέλη της, καθώς αυτή διαλύθηκε με βασιλικό διάταγμα στις 10 Αυγούστου 1959. Αιτία της διάλυσης ήταν η παραμονή μικρού αριθμού Εβραίων εντός και εκτός του ελληνικού χώρου. Οι Εβραίοι της Άρτας σήμερα ζουν στην Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη ή το εξωτερικό. Παρόλα αυτά όμως έχουν πλήρη συνείδηση της καταγωγής τους και δεν τη λησμονούν. Ο Ραφαήλ Γκιούλης γράφει[25]: «Εις τας νέας εστίας μας πάντοτε θα ενθυμούμεθα την Άρταν και θα θεωρούμεν ταύτην ως ιδιαίτεραν μας πατρίδαν….
Φαίνεται πως το τρυφερό άρωμα των ανθών της πορτοκαλιάς την άνοιξη είναι πιο ισχυρό από τους περιορισμούς που θέτει ο χώρος και ο χρόνος».[26]

18. Καστοριά

Επί του βυζαντινού αυτοκράτορα Ιουστινιανού (527-565) υπήρχε εβραϊκή κοινότητα στην Καστοριά[27]. Τον 11ο αιώνα αναφέρονται 3.000 Εβραίοι στην πόλη, ενώ το 16ο αιώνα οι Εβραίοι μετανάστες από την Ισπανία και την Πορτογαλία έφεραν τη δική τους γλώσσα και τα δικά τους έθιμα. Προπολεμικά ζούσαν περίπου 1.000 Εβραίοι στην Καστοριά, ενώ μετά το Ολοκαύτωμα επέζησαν 35.

[25] Ραφαήλ Γκιούλης, 'Χρονικό της Ισραηλιτικής Κοινότητας Άρτης', περ. Σκουφάς 1957, 7, 7
[26] Ζανέτ Μπαττίνου, 'Η εβραϊκή κοινότητα της Άρτας: Μια διαδρομή στο χώρο και στο χρόνο' σελ. 134
[27] Ν. Χειλαδάκη, Εβλιά Τσελεμπί, 'Ταξίδι στην Ελλάδα', Εκάτη, Αθήνα 1991,σ.255-256

ΙΙ. ΣΥΝΑΓΩΓΕΣ ΠΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥΝ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ

Στο κεφάλαιο αυτό θα περιγράψουμε με αρκετές λεπτομέρειες την κατάσταση ορισμένων ισραηλιτικών κοινοτήτων οι οποίες λειτουργούν μέχρι σήμερα

1. Θεσσαλονίκη[28]

Ο χρόνος της αρχικής εγκατάστασης των Εβραίων στη Θεσσαλονίκη παραμένει ως τώρα άλυτο ιστορικό πρόβλημα. Κάποιοι ερευνητές πιστεύουν ότι από την εποχή της ίδρυσης της (315 π.Χ.) η Θεσσαλονίκη είχε και Εβραίους κατοίκους. Κάποιοι άλλοι θεωρούν ότι οι Εβραίοι εγκαταστάθηκαν αρχικά στη Θεσσαλονίκη το 140 π.Χ. προερχόμενοι από την Αλεξάνδρεια. Εβραίοι στη Μακεδονία αναφέρονται στο Φλάβιο Ιώσηπο και σε επιστολή (10μ.Χ.) από τον Ηρώδη προς τον Καλιγούλα. Μια άλλη σημαντική γραπτή μαρτυρία για την ύπαρξη οργανωμένης εβραϊκής κοινότητας στη Θεσσαλονίκη βρίσκεται στις Πράξεις των Αποστόλων. Στο σχετικό χωρίο διαβάζουμε ότι ο Απόστολος Παύλος, που επισκέφθηκε την πόλη γύρω στο 50 μ.Χ., δίδαξε στη συναγωγή της επί τρία συνεχή Σάββατα.

Υπάρχουν αρκετές μαρτυρίες για την ύπαρξη εβραϊκής κοινότητας στη Θεσσαλονίκη στα ρωμαϊκά και στα βυζαντινά χρόνια. Οι Εβραίοι αυτοί, οι λεγόμενοι Ρωμανιώτες, είχαν εξελληνίσει τα ονόματά τους και μιλούσαν την ελληνική γλώσσα. Από τα μέσα του 14^{ου} αιώνα, η Θεσσαλονίκη θα δεχθεί και άλλους Εβραίους προερχόμενους από την Κεντρική Ευρώπη, τη Σικελία και την Ιταλία. Το καθοριστικό όμως γεγονός για την εξέλιξη της ισραηλιτικής κοινότητας είναι η εγκατάσταση στην πόλη 15-20.000 Ισπανοεβραίων, των λεγόμενων Σεφαραδίμ, που έρχονται από το 1492 διωγμένοι από την Ισπανία με διάταγμα των καθολικών βασιλιάδων Φερδινάνδου και Ισαβέλλας. Σ' αυτούς θα προστεθούν και άλλοι εξόριστοι Εβραίοι από τη Σικελία, την Πορτογαλία και τη Βόρεια Αφρική. Όλοι αυτοί θα εγκατασταθούν στη σχεδόν έρημη, μετά την άλωση της (1430) από τους Τούρκους

28 http://www.hri.org/culture97/gr/eidika_programmata/koinothtes/jewish_community

Θεσσαλονίκη, θα καταλάβουν τις συνοικίες από την Εγνατία μέχρι την παραλία και από το Βαρδάρη μέχρι τη Διαγώνιο, θα επικρατήσουν δημογραφικά και θα μεταβάλουν την πόλη σε εμπορικό κέντρο πρώτης γραμμής. Οι Σεφαραδίμ θα διακριθούν στην υφαντουργία, θα δουλέψουν στα ορυχεία του Γαλλικού και της Σιδηρόκαψας, θα ιδρύσουν το πρώτο τυπογραφείο στη Θεσσαλονίκη γύρω στο 1520 και θα αναδείξουν μεγάλες προσωπικότητες του πνεύματος, ραββίνους, ιατρούς, φιλοσόφους, ποιητές, νομοδιδασκάλους. Έτσι η φήμη της εβραϊκής κοινότητας Θεσσαλονίκης θα απλωθεί σ' ολόκληρη την Ευρώπη. Και ακριβώς αυτή την εποχή η Θεσσαλονίκη θα τιμηθεί με τον τίτλο της «Μητέρας εν Ισραήλ».

Η περίοδος της μεγάλης ακμής θα ανακοπεί στις αρχές του 17ου αιώνα. Το εμπόριο θα κλονιστεί με την ανακάλυψη νέων θαλάσσιων δρόμων και η ίδια η Θεσσαλονίκη θα δοκιμαστεί από διαδοχικές πυρκαγιές και επιδημίες. Το καθοριστικό όμως γεγονός είναι η εμφάνιση του ψευτομεσία Σαμπετάϊ Σέβη (1655). Η απήχηση που θα βρει το κήρυγμά του προκαλεί τις ανησυχίες των τουρκικών αρχών που θα τον συλλάβουν και θα τον καταδικάσουν σε θάνατο (1666). Τότε ο Σαμπετάϊ Σέβη θα προσχωρήσει στον μωαμεθανισμό για να σώσει τη ζωή του και θα τον ακολουθήσουν περίπου 300 εβραϊκές οικογένειες.

Η ομαδική αποστασία θα κλονίσει κυριολεκτικά την κοινότητα που θα συνέλθει μόνο προς τα μέσα του 19ου αιώνα. Θα προηγηθούν κάποια μέτρα εκσυγχρονισμού της οθωμανικής διοικητικής μηχανής αλλά και της ίδιας της πόλης της Θεσσαλονίκης, που επεκτείνεται και αποκτά ηλεκτροφωτισμό, τραμ, σύγχρονο λιμάνι, σιδηροδρομική σύνδεση με την Ευρώπη κλπ. Από το 1876 οι Εβραίοι δέχονται προχωρημένη ευρωπαϊκή παιδεία χάρη στις σχολές της ALLIANCE ISRAELITE UNIVERSELLE. Την ίδια περίοδο κυκλοφορεί στη Θεσσαλονίκη η πρώτη εφημερίδα, η εβραϊκή "EL LUNAR"(1865) και εγκαινιάζεται η βιομηχανική ανάπτυξη με το μεγάλο ατμόμυλο των Ιταλοεβραίων Αλλατίνι (1854).

Συναγωγή Μοναστηριωτών Θεσσαλονίκη

Οι Εβραίοι κρατούν το μεγαλύτερο μέρος του εμπορίου, εξασκούν όλα τα επαγγέλματα και αποτελούν την πλειοψηφία του εργατικού πληθυσμού και γι' αυτό η πόλη ερημώνει τα Σάββατα και τις μεγάλες εβραϊκές γιορτές. Το 1891 η εβραϊκή κοινότητα ιδρύει τους λαϊκούς συνοικισμούς του Βαρώνου Χιρς και της Καλαμαριάς και προικίζεται με μια αλυσίδα λαμπρών φιλανθρωπικών ιδρυμάτων, εγκαθιστώντας ένα σύστημα αλληλοβοήθειας, που όμοιο του δεν θα συναντήσουμε σε καμιά άλλη κοινότητα της διασποράς. Η κοινότητα διαθέτει επίσης πάνω από 30 μεγάλες συναγωγές, δεκάδες ευκτήριους οίκους, σχολεία και τη μεγάλη παραδοσιακή σχολή «Ταλμούδ Τορά Αγκαδόλ». Διαθέτει τέλος πλήρη οργάνωση περίθαλψης και ενίσχυσης των αναξιοπαθούντων μελών της και παροχής πάσης φύσεως υπηρεσιών. Μετά τη νεοτουρκική επανάσταση (1908) ιδρύεται η σοσιαλιστική οργάνωση Φεντερασιόν και εμφανίζονται και οι πρώτοι σιωνιστικοί σύλλογοι. Από τις 26-10-1912 η Θεσσαλονίκη είναι και πάλι ελληνική. Σύμφωνα με απογραφή οι Εβραίοι αριθμούσαν εκείνη την εποχή 61.439 ψυχές. Ύστερα από το συντριπτικό χτύπημα, της πυρκαγιάς του 1917, 53.000 μέλη μένουν άστεγα και πολλοί μεταναστεύουν στο εξωτερικό. Το 1940 υπάρχουν 50.000 μέλη στη Θεσσαλονίκη. Σήμερα και μετά τον αφανισμό του 96% των μελών από τους Ναζί η ισραηλιτική κοινότητα της Θεσσαλονίκης είναι ξανά μια ζωντανή πραγματικότητα.

Η Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσσαλονίκης είναι Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου. Υπάγεται στο Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων. Λειτουργεί με βάση το νόμο 2456/20 «περί Ισραηλιτικών Κοινοτήτων», το ιδρυτικό της διάταγμα και το καταστατικό της, που επίσης εγκρίθηκε με διάταγμα. Ανώτατο όργανο της είναι η εικοσαμελής Κοινοτική Συνέλευση που εκλέγεται με καθολική ψηφοφορία κάθε τέσσερα χρόνια. Η Συνέλευση εκλέγει,

με μυστική ψηφοφορία, το πενταμελές διοικητικό συμβούλιο που ασκεί την εκτελεστική εξουσία. Το διοικητικό συμβούλιο διορίζει διάφορες επιτροπές στις οποίες αναθέτει επί μέρους τομείς (νεκροταφείο, συναγωγές, σχολείο, σχολική αρωγή, περίθαλψη, διαχείριση, αξιοποίηση ακινήτων, κατασκηνώσεις, δημόσιες σχέσεις). Οι κοινοτικές υπηρεσίες καλύπτουν όλες τις δραστηριότητες και υλοποιούν τις αποφάσεις του διοικητικού συμβουλίου και των επιτροπών.

Η συναγωγή των Μοναστηριωτών

Η Συναγωγή των Μοναστηριωτών

Η Συναγωγή Μοναστηριωτών ιδρύθηκε με δωρεά της Ίντας Αροέστη και αφιερώθηκε στη μνήμη του συζύγου της Ισαάκ. Στην ανέγερση της συνέβαλαν επίσης με δωρεές και οι οικογένειες που κατάγονταν από το Μοναστήρι της Γιουγκοσλαβίας και είχαν εγκατασταθεί στη Θεσσαλονίκη μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους (1912-13) και τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (1914-18). Η θεμελίωση της Συναγωγής Μοναστηριωτών έγινε το 1925. Οι εργασίες για την ανοικοδόμησή της κράτησαν δύο χρόνια. Τα εγκαίνιά της έγιναν στις 27 Ελούλ 5687 (1927) από τον τότε τοποτηρητή της Αρχιραββινείας Θεσσαλονίκης Χαΐμ Ραφαέλ Χαμπίμπ.

Στη διάρκεια της ναζιστικής κατοχής, η Συναγωγή Μοναστηριωτών ήταν το επίκεντρο του γκέτο, που δημιουργήθηκε στο κέντρο της Θεσσαλονίκης. Όταν το σύνολο του εβραϊκού πληθυσμού

εκτοπίσθηκε στα στρατόπεδα του θανάτου, η Συναγωγή Μοναστηριωτών χρησιμοποιήθηκε από τον Ερυθρό Σταυρό ως αποθήκη. Γι' αυτό το λόγο διέφυγε την καταστροφή της απ' τους Ναζί και διατηρήθηκε σε σχετικά καλή κατάσταση.

Αμέσως μετά την απελευθέρωση, το Νοέμβριο του 1944, κατέφυγαν σ' αυτήν οι ελάχιστοι Εβραίοι που είχαν διασωθεί από φιλικές χριστιανικές οικογένειες ή είχαν ενταχθεί στην Εθνική Αντίσταση. Εκεί συγκάλεσαν συνέλευση, εξέλεξαν το πρώτο μετά την Κατοχή διοικητικό συμβούλιο και προχώρησαν στην οργάνωση μιας υποτυπώδους κοινοτικής ζωής. Αργότερα, με την επιστροφή και των ελαχίστων επιζώντων από τα στρατόπεδα του θανάτου και την πλήρη επανασύσταση της Κοινότητας, η Συναγωγή Μοναστηριωτών έγινε η κεντρική Συναγωγή της Θεσσαλονίκης.

Τον Ιούνιο του 1978 η Συναγωγή υπέστη σοβαρές καταστροφές από το μεγάλο σεισμό που έπληξε την πόλη και η λειτουργία της σταμάτησε, μέχρι να ολοκληρωθούν οι λεπτές επεμβάσεις της αναστήλωσής της. Σήμερα συνεχίζει τη λειτουργία της εξυπηρετώντας τις θρησκευτικές ανάγκες του εβραϊσμού της Θεσσαλονίκης.

Η Συναγωγή Γιαντ Λεζικαρόν

Η συναγωγή Γιαντ Λεζικαρόν

Η συναγωγή Γιαντ Λεζικαρόν εγκαινιάσθηκε το 1984 και είναι αφιερωμένη στη μνήμη των θυμάτων του Ολοκαυτώματος. Χτίστηκε

στη θέση του μικρού ευκτηρίου οίκου Μπουρλά γνωστού ως Κάλ ντε λα Πλάσα (Συναγωγή της Αγοράς), που λειτουργούσε από το 1921 για την εξυπηρέτηση των λατρευτικών αναγκών των πολυάριθμων Εβραίων που εργάζονταν στην παρακείμενη αγορά.

2. Αθήνα[29]

Υπάρχουν στοιχεία που αποδεικνύουν την ύπαρξη των Εβραίων στο χώρο της Αθήνας από την αρχαιότητα. Ο Απόστολος Παύλος είχε αναφερθεί σε μια εβραϊκή κοινότητα αλλά υπάρχουν και ευρήματα τόσο στην αρχαία αγορά όσο και στην Αίγινα που μαρτυρούν την ύπαρξη συναγωγής. Κατά την περίοδο του Μεσαίωνα έσβησε, για να επανεμφανιστεί κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, σύμφωνα με μαρτυρίες ξένων περιηγητών. Αρκετοί από αυτούς ζούσαν στην Ακρόπολη. Δεν είναι γνωστό τι απέγιναν στη συνέχεια μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους. Η παρουσία τους γίνεται ξανά ορατή με την ενθρόνιση του Όθωνα, κατά την βασιλεία του οποίου είναι ευδιάκριτοι στην κοινωνική ζωή. Ο πρώτος ήταν ο Μάξ Ρότσιλντ και στη συνέχεια ακολούθησαν και πολλοί άλλοι Ευρωπαίοι Εβραίοι, που ήταν γνωστοί ως Εσκενάζι. Οι διάφορες απόπειρες συγκρότησής τους απέτυχαν λόγω της εθνικής τους ανομοιογένειας. Υπήρχαν οι Εσκενάζι, οι Ρωμανιώτες, οι οποίοι είχαν ελληνική καταγωγή από την αρχαιότητα, και οι Σεφαραδίτες, οι οποίοι είχαν εκδιωχθεί από την Ισπανία. Το 1887 ιδρύεται επίσημα η πρώτη εβραϊκή κοινότητα με δικό της νεκροταφείο και οικονομική δυνατότητα για την οικοδόμηση συναγωγής. Το 1903 στεγάζεται η συναγωγή και το εβραϊκό σχολείο στην οδό Μελιδώνη 8 . Στην πορεία του χρόνου οι εθιμικές διαφορές επέβαλαν την ίδρυση μιας νέας συναγωγής . Ο χώρος του Α΄ Νεκροταφείου ήταν που φιλοξένησε το εβραϊκό κοιμητήριο, έως ότου εγκατασταθεί μόνιμα στο Γ΄ Νεκροταφείο στη Νίκαια. Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος ήταν η αιτία της αθρόας εισροής των Εβραίων στην Αθήνα, αριθμού τόσο μεγάλου που η καταγραφή των μελών υπήρξε αδύνατη από τα μητρώα της εποχής. Αυτή η αδυναμία στάθηκε σωτήρια για την προστασία των Εβραίων από τους Ναζί και παράλληλα υπήρξε η αφορμή για την ενδυνάμωση της αθηναϊκής

[29] Βλ. Επτά ημέρες, Εφημ. Καθημερινή, Κυριακή 3 Μαρτίου 1996.

εβραϊκής κοινότητας. Μετά τη λήξη του πολέμου με την βοήθεια του American Joint Distribution Committee ολοκληρώθηκε η συναγωγή της οδού Μελιδώνη, ιδρύθηκε στο Παλαιό Ψυχικό ένα εβραϊκό σχολείο και μια Λέσχη. Τα μέλη της κοινότητας πριν από περίπου 10 χρόνια αριθμούσαν τις 3000 μεταξύ των οποίων δύο ραβίνοι.

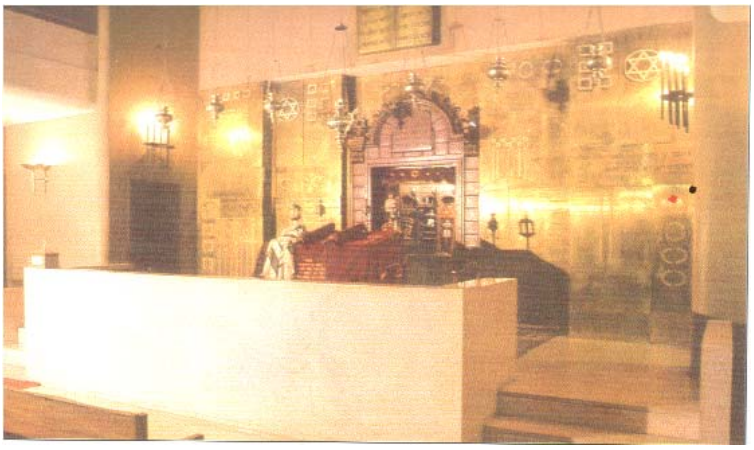

Η συναγωγή Μπετ Σαλόμ της Αθήνας

3. Βόλος[30]

Στην πόλη του Βόλου, στις αρχαίες Φθιώτιδες Θήβες (τη σημερινή Νέα Αγχίαλο), από ανασκαφές που έγιναν το 1930, ανακαλύφθηκαν αρχαίες επιτύμβιες εβραϊκές επιγραφές της περιόδου 325 - 641 .

Ο σύγχρονος ιστορικός Ν. Γιαννόπουλος συμπεραίνει ότι πρέπει να υπήρχε εκεί και συναγωγή. Στην αρχαία πόλη της Δημητριάδας, το σημερινό Βόλο, αναφέρεται από ιστορικούς η παρουσία Εβραίων, Αιγυπτίων και άλλων από την εποχή του βασιλιά Φιλίππου του Ε (2^{ος}αι. π.Χ.). Η παρουσία των Εβραίων στην πόλη συνεχίζεται και κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας το 16^{ο} αιώνα, αναφερόμενη σε διπλωματικά έγγραφα και άλλα στοιχεία. Επίσης στους κόλπους της κοινότητας υπήρχαν τόσο Σεφαραδίτες (Ισπανοεβραίοι) όσο και Ρωμανιώτες (Εβραίοι που ήλθαν κατά τα ρωμαϊκά-βυζαντινά χρόνια). Αργότερα η κοινότητα έγινε καταφύγιο για Εβραίους που έφευγαν

[30] www.kis.gr/voloshistory

από την Πελοπόννησο μετά το ξέσπασμα της επανάστασης του 1821. Πάντα ήταν μια προοδευτική κοινότητα. Μεταγενέστεροι ιστορικοί περιγράφουν τη ζωή τους, γύρω από το τουρκικό Κάστρο (φρούριο) που βρισκόταν στη δυτική συνοικία της πόλης Παληά.

Με την απελευθέρωση του Βόλου από τον τουρκικό ζυγό (2-11-1881) η κοινότητα λειτούργησε σύμφωνα με τους νόμους του ελληνικού κράτους, και διέπεται από εσωτερικό κανονισμό (καταστατικό) που έχει εγκριθεί από το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Αποτελεί Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, έχει σκοπούς θρησκευτικούς και φιλανθρωπικούς και επιδιώκει την εξύψωση του ηθικού και κοινωνικού επιπέδου των μελών της. Διοικείται από πενταμελές διοικητικό συμβούλιο, που εκλέγεται από τη 14μελή κοινοτική συνέλευση ύστερα από εκλογές των μελών, που γίνονται κάθε τρία χρόνια.

Η σημερινή διοίκηση της, που εκλέγεται συνεχώς από το 1975, αποτελείται από τούς Ραφαήλ Φρεζή, πρόεδρο, Ηλία Κονέ αντιπρόεδρο, Μαρσέλ Σολομών, γεν. γραμματέα, Χαΐμ Μαΐση, ταμία, και Μεναχέμ Μωυσή, σύμβουλο.

Στους κόλπους της κοινότητας δημιουργήθηκαν φιλανθρωπικοί και άλλοι σύλλογοι. Το 1900 ιδρύθηκε ο πρώτος σύλλογος Εβραίων νέων «το Μέλλον». Ακολούθησε το 1907 ο φιλανθρωπικός σύλλογος Ααβάθ Ρεΐμ, που τον διαδέχθηκε το 1920 ο σύλλογος «Αγκουδάτ Αχίμ». Το 1910 ιδρύθηκε ο φιλανθρωπικός σύλλογος γυναικών «Οζέρ Νταλίμ» και ο σιωνιστικός σύλλογος «Ποάλε Σιών», που ανέπτυξε μεγάλη δραστηριότητα ως το 1948. Διατηρούσε πλούσια βιβλιοθήκη και λέσχη, στις αίθουσες της οποίας έγιναν χοροεσπερίδες, διαλέξεις, κοινωνικές συγκεντρώσεις και πολλές άλλες εκδηλώσεις. Όλοι οι σύλλογοι είχαν καταστατικό λειτουργίας με την έγκριση του κράτους. Το 1927 δημιουργήθηκε η αθλητική ομάδα «Ατίκβα» που την διαδέχθηκε η «ΑΚΟΑΧ» και το 1933 ιδρύθηκε η προσκοπική ομάδα «Μακαμπί», που ήταν η πρώτη σε όλο το νομό. Διάφορες επιτροπές βοηθούσαν το έργο της κοινότητας όπως οι «Μπικούρ Χολίμ», «Χεβρά Κεντούσα» και άλλες. Από το 1948 δημιουργήθηκε η νέα αθλητική ομάδα «Ατίκβα», η γυναικεία χορωδία, το «Παιδικό Κέντρο» και η επιτροπή γυναικών WIZO.

Οι περισσότεροι από τους 900 Βολιώτες Εβραίους σώθηκαν κατά τη ναζιστική κατοχή, χάρις στην προνοητικότητα του εξαίρετου

ραββίνου Μοσέ Πεσάχ, ο οποίος διατήρησε στενούς δεσμούς με τους αντάρτες του Πηλίου, κοντά στους οποίους κατέφυγαν οι Εβραίοι του Βόλου το 1943.

Η συναγωγή

Στο κέντρο της εβραϊκής συνοικίας, όπου προϋπήρξε μια πρόχειρη κατασκευή, που χρησίμευε για τις θρησκευτικές συναθροίσεις, άρχισε να κτίζεται το 1865 επιβλητική συναγωγή, η οποία ολοκληρώθηκε το 1870. Η θέση της ήταν στη συμβολή των οδών Μωϋσέως, Πλάτωνος και Ξενοφώντος. Τη συναγωγή αυτή κατέστρεψαν οι Γερμανοί το Μάρτιο του 1944, αφού προηγουμένως λεηλάτησαν όλα τα θρησκευτικά αντικείμενα.

Όταν τελείωσε ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος ανηγέρθη νέα συναγωγή στον ίδιο χώρο, η οποία όμως καταστράφηκε το 1955 από τους σεισμούς που έπληξαν την πόλη. Στη θέση της κτίστηκε το 1960 η νέα αντισεισμική που λειτουργεί μέχρι σήμερα. Σημαντική οικονομική βοήθεια για την ανέγερσή της πρόσφερε το Κεντρικό Ισραηλιτικό Συμβούλιο Ελλάδος, η American Joint (A.J.D.C.), η Ισραηλιτική Κοινότητα Θεσσαλονίκης, τα μέλη και οι φίλοι της Κοινότητας[31].

Από το 1892 στη Συναγωγή λειτουργούσε ο Αρχιραββίνος Μωυσής Σ. Πέσαχ με βοηθούς τους Ισαάκ Σακκή και Ααρών Μπουρλά. Μετά το θάνατο του Αρχιραββίνου (13-11-1955) ανέλαβε ραββίνος ο Ιωσήφ Βιτάλ, από την Κέρκυρα, μέχρι το θάνατο του (13.10.1985). Η συναγωγή λειτουργεί κάθε Παρασκευή βράδυ και τις γιορτές.

Η συναγωγή του Βόλου

[31] Εγκυκλοπαίδεια Judaica , τ. 3 , σ. 645

Εκπαίδευση

Όταν ολοκληρώθηκε η πρώτη συναγωγή, άρχισε να λειτουργεί στον πρώτο όροφό της το Εβραϊκό Δημοτικό Σχολείο. Το 1878 λειτούργησε η Σχολή Alliance Israelite Universelle, στην οποία μαθήτευσε το μεγαλύτερο μέρος της τότε εβραϊκής νεολαίας. Το πρώτο σχολείο Alliance στα Βαλκάνια ιδρύθηκε εκεί (1865) κάνοντας δυνατή την προσέγγιση με την εβραϊκή σκέψη της Δύσης. Κατά το Μεσοπόλεμο, η κοινότητα ήταν αρκετά δραστήρια στην προώθηση των σιωνιστικών προσδοκιών. Από το 1894 έως το 1900 λειτούργησε Ιερατική Σχολή για τη προετοιμασία θρησκευτικών λειτουργών και ιεροψαλτών. Οι παραπάνω σχολές καλύπτονταν από τη δραστήρια παρουσία του Αρχιραββίνου Μ. Πέσαχ.

Ένας μεγάλος αριθμός μαθητών φοιτούσε στα δημόσια σχολεία. Από το 1920 πολλοί Εβραίοι του Βόλου διέπρεψαν ως επιστήμονες στο εσωτερικό και το εξωτερικό. Πολλοί νέοι σπούδασαν στα ωδεία του Βόλου και μετείχαν σε πολλές καλλιτεχνικές και άλλες πολιτιστικές εκδηλώσεις.

Η κατάσταση σήμερα

Η κοινότητα σήμερα αποτελείται μόνο από 150 άτομα περίπου. Είναι ενεργή, διατηρεί μια συναγωγή και ένα κοινωνικό κέντρο και είναι αρμονικά ενσωματωμένη στην κοινωνική και οικονομική ζωή της πόλης.

4. Κέρκυρα[32]

Οι Εβραίοι της Κέρκυρας ήταν πλούσιοι, πολλοί και ισχυροί. Χρησιμοποίησαν μάλιστα πολλές φορές τη δύναμή τους, για να επηρεάσουν τις αποφάσεις των βενετσιάνικων αρχών. Να τι μας πληροφορεί για τους Εβραίους της Κέρκυρας ο Εμμ. Ροδοκανάκης: «Μόνη η εβραϊκή συνοικία, συγκειμένη από ένα και μόνον δρόμον, τον οποίον έκλειεν εκατέρωθεν ανά μία, εις την είσοδον και την έξοδον, πύλη, απετέλει εξαίρεσιν». Ενώ δηλαδή οι άλλοι δρόμοι της Κέρκυρας ήταν "ανηφορικοί, ελικοειδείς, στενοί και κακώς εστρωμένοι», το εβραϊκό γκέτο είχε την ιδιορρυθμία του κλειστού

[32] www.kis.gr/kerkyrahistory

χώρου, «κατά το λέγειν ταξιδιωτών τινων, καθότι οι Εβραίοι είχον κατά το πλείστον ποιάν τινα άνεσιν»[2].

Στην Κέρκυρα οι Εβραίοι αποτελούσαν «το όγδοον περίπου του πληθυσμού της πόλεως, προελθόντες εξ Ιταλίας και κυρίως της Απουλίας κατά τους διωγμούς, ων υπήρξαν ο στόχος... Ήσαν διηρημένοι εις δύο ομάδας, εκάστη των οποίων είχε την συναγωγήν της και τα ήθη της».

Παρά τη δύναμή τους όμως και στην Κέρκυρα «...υπέφεραν πολλούς προπηλακισμούς». Όταν μάλιστα οι Γάλλοι αποβιβάστηκαν στο νησί, άρχισαν να κυνηγάνε τους Εβραίους, οι οποίοι και οχυρώθηκαν εντός των οικιών τους ή έτρεξαν να ζητήσουν καταφύγιον εντός του φρουρίου, ο κόσμος φώναζε: « "Κάτω οι Εβραίοι, κάτω τα σκυλιά!" φωνάς αναμεμειγμένας με τας ζητωκραυγάς υπέρ των Γάλλων».

Συναγωγή Νουόβα της Κέρκυρας

Και στην εποχή του Λασκαράτου φαίνεται πως συνεχιζόταν στην Κέρκυρα ο λαϊκός κατατρεγμός, γιατί ο μητροπολίτης Κερκύρας Αθανάσιος βρέθηκε στην ανάγκη ν' απευθύνει στο ποίμνιο του εγκύκλιο καταδικάζοντας τα αντίχριστα *αταχτήματα* των *χαμάληδων* (των Ισραηλιτών), φοβερίζοντας να επιβάλει αυστηρότατα εκκλησιαστικά επιτίμια στους «ούτω αταχτούντας ως παραβάτας της μεγάλης και αχράντου εντολής του θεού "αγαπήσεις τον πλησίον σου ως σεαυτόν"». Αυτά έγραψε στην εφημερίδα του, το "Λύχνο", ο Λασκαράτος.

Δεν είναι γνωστή η ακριβής χρονική περίοδος της εγκατάστασης των Εβραίων στην Κέρκυρα. Γνωρίζουμε ότι σε άλλες περιοχές της Ελλάδας οι Εβραίοι αριθμούνται σε χιλιάδες. Όσο όμως αφορά την

Κέρκυρα γνωρίζουμε από το Ραβίνο Βενιαμίν τον εκ Τουδέλης , ότι υπήρχε σ' αυτήν κατά το 12ο αιώνα μονάχα ένας Εβραίος, ο οποίος ήταν βαφέας και ονομαζόταν Ιωσήφ. Με την πάροδο του χρόνου ο αριθμός των Εβραίων στην Κέρκυρα αυξάνει και κυρίως κατά το 13ο αιώνα, όταν η Κέρκυρα ήταν υπό την κατοχή των Ανδεγαυών βασιλέων της Νεάπολης και το 15ο αιώνα, μετά την κατάληψη της Νεάπολης από τους Γάλλους, η οποία ανάγκασε ένα σημαντικό αριθμό Εβραίων από την Ιταλία να την εγκαταλείψουν και να μεταναστεύσουν στην Κέρκυρα.

Οι Εβραίοι αυτοί ίδρυσαν συναγωγή στην Κέρκυρα, αλλά αναγκάστηκαν μετά από τουρκική πολιορκία να την εγκαταλείψουν για ένα μικρό χρονικό διάστημα. Επιστρέφουν όμως σύντομα και επιβάλλουν την Απουλιακή διάλεκτο, η οποία έχει ως επακόλουθο την διαίρεση των Εβραίων σε Γραικούς, οι οποίοι προέρχονταν από την Βυζαντινή Αυτοκρατορία και σε Πουλιέζους, που ήταν Ιταλοί και Ισπανοί. Οι Πουλιέζοι επεδίωξαν την ένωση με την συναγωγή των Γραικών, όμως οι δεύτεροι, φοβούμενοι μη χάσουν τα προνόμιά τους, αρνήθηκαν και έτσι οι πρώτοι δημιούργησαν δική τους συναγωγή.

Αρχικά οι Εβραίοι κατοικούσαν στο Καμπιέλο, αλλά η αρχιτεκτονική επέμβαση των Ενετών τους υποχρέωσε να σκορπιστούν στην πόλη και να κατοικούν μαζί με Χριστιανούς. Αργότερα διέμεναν σε συγκεκριμένη περιοχή και διαμορφώθηκε η εβραϊκή συνοικία. Από την αρχή της εγκατάστασής τους στην Κέρκυρα οι Εβραίοι απαιτούν κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά προνόμια. Το γεγονός όμως αυτό προκάλεσε το μίσος των Χριστιανών, το οποίο εκφραζόταν με διωγμούς κατά των Εβραίων. Οι Εβραίοι όμως έτυχαν ιδιαίτερης προστασίας από τους Ενετούς, καθώς οι δεύτεροι αναλάμβαναν εργασίες και εμπορικές συναλλαγές ιδιαίτερα χρήσιμες για την ευημερία του νησιού. Η στάση της ενετικής διοίκησης απέναντι στους Εβραίους χαρακτηρίζεται από τη λήψη τόσο θετικών όσο και αρνητικών μέτρων. Στα μέτρα που ευνοούσαν τους Εβραίους θα μπορούσε να συμπεριληφθεί η επιβολή της ποινής της αγχόνης, για όποιον τολμούσε να βεβηλώσει το χώρο του νεκροταφείου των Εβραίων. Το συγκεκριμένο διάταγμα περιόρισε σημαντικά πράξεις, οι οποίες προσέβαλλαν τη θρησκεία και τα ιερά των Εβραίων. Υπήρξαν όμως και διατάγματα που δεν αποκατέστησαν ισότητα μεταξύ Εβραίων και Χριστιανών, όπως ήταν το γεγονός ότι επέβαλαν στους Εβραίους να φορούν κίτρινο καπέλο ή σκούφο ή

κονκάρδα, να κατοικούν όλοι μαζί στα μέρη που προορίζονταν γι' αυτούς, να κάνουν τελετές μόνο στην συναγωγή κ.ά. Πρέπει να σημειωθεί όμως ότι οι Ενετοί εξέδωσαν αυτά τα διατάγματα υπό την πίεση των Χριστιανών.

Η προσφορά των Εβραίων στην Κέρκυρα είναι αναμφισβήτητη και πραγματοποιήθηκε με πολλούς τρόπους: με δανεισμό στην πολιτεία σε περιόδους οικονομικής καχεξίας, με την παροχή βοήθειας και υπηρεσιών σε εποχές πείνας και άλλων δυσκολιών καθώς και με τη θυσία του ίδιου του εαυτού τους σε καιρούς πολέμου και πολιορκίας του νησιού από εχθρούς.

Η οργάνωση της ισραηλιτικής κοινότητας ακολουθούσε κατά την Ενετοκρατία την εξής διάρθρωση: κάθε συναγωγή είχε συνδίκους, επόπτες και επιτρόπους, διέθετε δικό της συμβούλιο, το οποίο συνερχόταν υπό την προεδρία συνδίκων για ζητήματα της συναγωγής, ενώ, όταν έπρεπε να αντιμετωπιστούν ζητήματα της κοινότητας, συνέρχονταν τα συμβούλια σε κοινή συνεδρίαση. Οι σύνδικοι εκλέγονταν κάθε χρόνο, είχαν αγορανομικά καθήκοντα, διατηρούσαν την τάξη και ήταν υποχρεωμένοι να εμφανίζονται σε όλες τις δημόσιες τελετές.

Με την αντικατάσταση των Ενετών στη εξουσία επί Δημοκρατίας, οι Εβραίοι εξομοιώνονται με τους Κερκυραίους, ως προς τα πολιτικά δικαιώματα, και ο ραβίνος απολαύει των ίδιων τιμών με τους ορθόδοξους και καθολικούς ηγέτες. Η ίδια ισότητα, όσον αφορά τα πολιτικά δικαιώματα, επικρατεί και κατά τη διάρκεια της κυριαρχίας των Γάλλων επί Αυτοκρατορίας, όμως η πλειοψηφία των Χριστιανών δυσκολευόταν να αποδεχτεί αυτή την ισότητα δικαιωμάτων ανάμεσα σε Χριστιανούς και Εβραίους πολίτες. Η δυσκολία αποδοχής από τους Χριστιανούς αυτής της ισότητας γίνεται αντιληπτή από το γεγονός ότι ο Κομισάριος της Αστυνομίας της Κέρκυρας αναγκάστηκε να εκδώσει διάταγμα, σύμφωνα με το οποίο τονιζόταν «νὰ μὴ ἤθελεν εἶναί τινας, ὁ ὁποῖος νὰ τολμήση νὰ συγχύση εἰς κανένα τρόπον οὔτε μὲ ἔργα, οὔτε μὲ λόγια τῆν ήσυχίαν καὶ ἀσφάλειαν τῶν ἀνθρώπων ὁποῦ ὁμολογοῦν τὴν Ἰουδαϊκὴν θρησκείαν»[33]. Η Αγγλική προστασία είχε ως αποτέλεσμα να

[33] Ισραηλιτική Κοινότητα Κέρκυρας 'Οι Ισραηλίτες της Κέρκυρας – Χρονικό επτά αιώνων', 1978,σελ. 15.

στερούνται οι Εβραίοι των πολιτικών τους δικαιωμάτων, εφόσον η άρχουσα τάξη δεν επιθυμούσε σε καμία περίπτωση οι Ισραηλίτες να απολαύουν ίσων δικαιωμάτων με τους υπόλοιπους πολίτες. Η ανάκτηση των δικαιωμάτων τους επιτυγχάνεται μετά την ένωση της Επτανήσου με την Ελλάδα.

Η παρουσία των Ισραηλιτών στη ζωή της Κέρκυρας γίνεται ιδιαίτερα αισθητή όχι μόνο στις πολιτικές εξελίξεις αλλά και στα γράμματα και τις τέχνες, κυρίως μετά την απαλλαγή τους από την ενετική κυριαρχία. Οι Ισραηλίτες ανέδειξαν σημαντικές μορφές, οι οποίες διαδραμάτισαν σπουδαίο ρόλο σε πολλούς τομείς της ζωής της Κέρκυρας, τόσο σε πολιτικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο. Αξιόλογοι Ισραηλίτες μπορούν να θεωρηθούν: ο Λάζαρος δε Μόρδος, γιατρός, ο οποίος πρωτοστάτησε, μαζί με τον Καποδίστρια, στην ίδρυση του Ιατρικού Συλλόγου της Κέρκυρας και δραστηριοποιήθηκε αναλαμβάνοντας δημιουργικές πρωτοβουλίες για την οργάνωση του νέου κράτους, ο Λάζαρος Βελέλης, σπουδαίος ιστορικός, ανάμεσα στα έργα του οποίου ανήκει και η μετάφραση αποσπασμάτων από το οδοιπορικό του Βενιαμίν του εκ Τουδέλης. Στην προσφορά των Ισραηλιτών στην πνευματική ζωή της Κέρκυρας συμπεριλαμβάνονται και τα «Ισραηλιτικά Χρονικά, ἐφημερίς ἠθικο-πολιτική ἐκδιδομένη ἅπαξ του μηνός»,[34] όπου στο 10ο τεύχος της εφημερίδας του δευτέρου έτους υπάρχει παράρτημα έξι σελίδων, στις οποίες αναγγέλλεται η αποδοχή του στέμματος της Ελλάδας από τον πρίγκιπα Γεώργιο της Δανίας. Κάτω από τον τίτλο της εφημερίδας γράφεται με κεφαλαία γράμματα και εντός στεφάνου «Ζήτω ὁ Γεώργιος ὁ Α', Ζήτω ἡ Ἕνωσις»[35]. Η αναγραφή αυτή έχει σημασία, καθώς οι Εβραίοι της Κέρκυρας είχαν ταχθεί υπέρ των άλλων Επτανησίων στον αγώνα για την Ένωση, επειδή είχαν την πεποίθηση ότι με αυτόν τον τρόπο θα είχαν τη δυνατότητα να ανακτήσουν τα πολιτικά δικαιώματα, τα οποία τους είχε αφαιρέσει η Αγγλική προστασία.

Η πεποίθηση αυτή των Ισραηλιτών επιβεβαιώθηκε, καθώς με την Ένωση της Επτανήσου οι Εβραίοι, όχι μόνο της Κέρκυρας αλλά και των άλλων νησιών, απέκτησαν και πάλι τα πολιτικά τους δικαιώματα,

[34] Ισραηλιτική Κοινότητα Κέρκυρας 'Οι Ισραηλίτες της Κέρκυρας – Χρονικό επτά αιώνων', 1978σελ. 16
[35]Οπ.παρ.σ. 17

ανάμεσα στα οποία συμπεριλαμβάνεται η ενεργός συμμετοχή τους στα κοινά, η εκλογή τους ως δημοτικών συμβούλων και η ανάμειξή τους τόσο στην κοινωνική και δημόσια όσο και στην οικονομική ζωή του τόπου. Αυτό, όπως ήταν φυσικό, δεν ευχαριστούσε ιδιαίτερα κάποιους Χριστιανούς, οι οποίοι υποκινούμενοι τις περισσότερες φορές από τις θρησκευτικές τους προκαταλήψεις, αρνούνταν να αποδεχτούν την ένταξη και την ενεργό συμμετοχή των Εβραίων στις εμπορικές συναλλαγές και την οικονομία γενικότερα.

Συναγωγή Νουόβα της Κέρκυρας

Αρχίζει λοιπόν να αναπτύσσεται με την πάροδο του χρόνου μια εμφανής αντίθεση μεταξύ Εβραίων και Χριστιανών, την οποία υποδαυλίζουν και πολιτικοί παράγοντες, που έμμεσα διεκδικούν με αυτόν τον τρόπο τις ψήφους των Εβραίων.[36]

Η αφομοίωση των Εβραίων στους Έλληνες της Κέρκυρας ήταν μια υπόθεση που απαιτούσε χρόνο και αντιμετώπιζε προβλήματα. Ο απλός λαός ήταν επηρεασμένος από προλήψεις, οι οποίες τον οδηγούσαν σε διώξεις και περιφρόνηση κατά των Εβραίων, οι οποίοι απέκτησαν πλήρη δικαιώματα μετά την ένωση των Επτανήσων. Δεν ήταν επομένως εύκολο, οι Εβραίοι να ξεχάσουν τα όσα πέρασαν και όσα υποχρεώθηκαν να υποστούν μέχρι την υπογραφή της Ένωσης, ώστε να επιτευχθεί η πλήρης συγχώνευσή τους με τους Χριστιανούς. Οι Χριστιανοί θεωρούν τους Εβραίους αρνητικούς ως προς την επίτευξη αυτής της συγχώνευσης, ξεκινώντας από το γεγονός ότι δεν εγγράφουν τα παιδιά τους σε ελληνικά σχολεία. Η θέση όμως αυτή δε στηρίζεται στην αλήθεια, καθώς η δυνατότητα των Εβραίων να μορφώσουν τα παιδιά τους ήταν πολύ περιορισμένη και τις περισσότερες φορές είχαν τη δυνατότητα να τους προσφέρουν μονάχα θρησκευτική ανατροφή.

Η επίθεση των Κερκυραίων κατά των Εβραίων είχε αίτια θρησκευτικά, πολιτικά και οικονομικά, παρά το γεγονός ότι οι πολιτικοί παράγοντες, κυρίως της Κέρκυρας, προσπάθησαν να τα αποδώσουν μονάχα στα πρώτα. Πολλοί όμως ήταν αυτοί που απέδιδαν την οικονομική κρίση της Κέρκυρας στους Εβραίους εμπόρους, οι οποίοι σχεδόν μονοπωλούσαν μεγάλο μέρος των εισαγωγών και των εξαγωγών της Κέρκυρας. Επίσης η ανάμειξη των πολιτικών πραγμάτων σ' αυτή τη διαμάχη ήταν εμφανής και καταλυτική, καθώς πολλά κόμματα διεκδικούσαν τις ψήφους των Ισραηλιτών και όταν κατάφερναν να τις προσεταιριστούν, στρέφονταν εναντίον τους. Αυτά αποτελούν αποδείξεις ότι τελικά τη διαμάχη δεν εξέθρεψαν μόνο θρησκευτικοί λόγοι αλλά εξίσου πολιτικοί και οικονομικοί, προκαλώντας έναν βαθύ διχασμό μεταξύ Εβραίων και Χριστιανών.

[36] Ισραηλιτική Κοινότητα Κέρκυρας 'Οι Ισραηλίτες της Κέρκυρας – Χρονικό επτά αιώνων', 1979 σ. 2.

Τα 'Εβραϊκά' του 1891[37] ανάγκασαν ένα μεγάλο μέρος των Ισραηλιτών να εκπατριστούν σε περιοχές εκτός του ελληνικού χώρου, όπως στην Αίγυπτο, στην Τεργέστη, στη Βόρεια Ιταλία. Η μετανάστευση αυτή αποτέλεσε ένα σοβαρό πλήγμα τόσο για την Κέρκυρα όσο και την Ισραηλιτική κοινότητα, καθώς αυτοί που εγκατέλειψαν το νησί ήταν τα δυναμικότερα στοιχεία και οι πιο ευκατάστατοι, οι πολιτικοί και εμπορικοί παράγοντες, έχοντας ως επακόλουθο την αποδυνάμωση του νησιού. Ο περιορισμός του αριθμού των Εβραίων είχε και άλλο αντίκτυπο. Οι Ισραηλίτες ήταν χωρισμένοι σε δύο κοινότητες, των οποίων τον προϋπολογισμό κάλυπταν οι εισφορές εκείνων που ανήκαν στις κοινότητες και οι φόροι των πλουσίων. Με την μετανάστευση αυτών το οικονομικό πρόβλημα, που καλούνταν να αντιμετωπίσουν οι κοινότητες, ήταν αρκετά μεγάλο και σοβαρό για την ύπαρξή τους. Για την αντιμετώπιση αυτής της οικονομικής δυσχέρειας κινητοποιήθηκε ένας από τους επιφανέστερους Ισραηλίτες της Κέρκυρας, ο Γιακώβ Μουστάκης, ο οποίος κατόρθωσε να αγοράσει από τους πλούσιους Εβραίους, που εγκατέλειπαν την περιοχή, ακίνητη περιουσία σε πολύ χαμηλότερη τιμή συγκριτικά με την αξία τους. Το επίτευγμα αυτό ήταν κέρδος για τις κοινότητες, που απέκτησαν κάποια οικονομική ευχέρεια για να καλύψουν τις ανάγκες τους.

Μετά την έξοδο των Ισραηλιτών δε σημειώθηκαν συγκρούσεις στην Κέρκυρα μέχρι το 1940. Αυτό δεν οφειλόταν στην εξάλειψη των θρησκευτικών προκαταλήψεων αλλά στην ανάγκη οικονομικής και κοινωνικής συνεργασίες. Οι Ισραηλίτες άλλωστε δεν αποποιήθηκαν ποτέ τις υποχρεώσεις τους και ήταν πάντα έτοιμοι να αυτοθυσιαστούν, προκειμένου να υποστηρίξουν την πατρίδα τους. Η συμμετοχή τους στους πολέμους 1912-1922 και στον ελληνοϊταλικό πόλεμο 1940-41 υπήρξε αξιόλογη και αξιοσημείωτη.

Η Ισραηλιτική κοινότητα έχασε τη δύναμη που είχε πριν το 1891, όμως οι Ισραηλίτες δεν έπαψαν να παίζουν αρκετά σημαντικό ρόλο στην οικονομική ζωή της Κέρκυρας. Οι εμπορικές τους ασχολίες διευρύνονταν με την ίδρυση βιοτεχνιών αξιόλογου μεγέθους που ήταν ξακουστές για την ποιότητα της παραγωγής τους και τις εξαγωγές τους. Οι Εβραίοι της Κέρκυρας αρχίζουν ακόμα να συμμετέχουν περισσότερο ενεργά στο πολιτικό χώρο, παίρνοντας το αξίωμα ακόμα και του Δημάρχου. Η απουσία των Ισραηλιτών από τα επαγγέλματα

[37] Όπ.παρ.

στα οποία είχαν διαπρέψει έγινε ιδιαίτερα αισθητή μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο καθώς ο πληθυσμός των Εβραίων αφανίστηκε στα κρεματόρια του Άουσβιτς. Ύστερα από αυτήν την ατμόσφαιρα ηρεμίας και συνεργασίας μεταξύ Εβραίων και Κερκυραίων, οι διεθνείς συγκυρίες δεν ήταν καθόλου ευνοϊκές για τους Ισραηλίτες, όχι μόνο της Κέρκυρας αλλά όλου του κόσμου γενικότερα. Πρόκειται για την έκρηξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και του Ιουνίου 1944. «Για την σύλληψη και τη μεταφορά των Ισραηλιτών της Κέρκυρας στα στρατόπεδα θανάτου της ναζιστικής Γερμανίας υπάρχουν τρεις πηγές: Τα γερμανικά αρχεία, οι γραπτές κερκυραϊκές μαρτυρίες και οι αφηγήσεις των διασωθέντων. Η αντικειμενική αξιοποίηση του υλικού αυτού μας δίνει το αυθεντικό χρονικό της δραματικής αυτής σελίδας της νεώτερης ιστορίας».[38]

Με την είσοδο των Γερμανών στην περιοχή της Κέρκυρας, καταγράφηκαν όλοι οι Εβραίοι της Κέρκυρας και το Μάρτιο του 1944 δόθηκες εντολή να παρουσιάζονται καθημερινά στις αστυνομικές υπηρεσίες. Το ζήτημα ανέλαβε ο λοχαγός των Ες- Ες Μπούγκερ, ο οποίος επισκεπτόταν συνεχώς το νησί και είχε διασυνδέσεις με γερμανομαθή μέλη της Εβραϊκής κοινότητας, τα οποία κάθε τόσο απειλούσε ή καθησύχαζε αναλόγως με τις εισπράξεις του. Γι' αυτό και οι Εβραίοι της Κέρκυρας δεν είχαν τη δυνατότητα να σωθούν.

Το πρωί της 9ης Ιουνίου 1944 όλοι οι Εβραίοι της Κέρκυρας ήταν συγκεντρωμένοι στην Κάτω Πλατεία, φρουρούμενοι από άνδρες των Ες- Ες και την ελληνική αστυνομία. Από κει μεταφέρθηκαν στο Παλιό Φρούριο, όπου και τους τοποθέτησαν σε Αγγλικούς στρατώνες. Την ίδια μέρα ο Γερμανός φρούραρχος ανακοινώνει στο Δήμαρχο, το Νομάρχη και το Διευθυντή της Αστυνομίας, τη σύλληψη των Εβραίων και τη μελλοντική μεταφορά τους στη Γερμανία. Ο Δήμαρχος, ο Νομάρχης και ο Διευθυντής της Αστυνομίας καλούνται να διαδώσουν ευρέως στον κερκυραϊκό λαό την ύπαρξη μιας ανακοίνωσης, η οποία είχε τις υπογραφές τους. Σύμφωνα με αυτό το έγγραφο ανακοινώνεται στο λαό της Κέρκυρας ότι οι Ισραηλίτες της Κέρκυρας, όπως και της υπόλοιπης Ελλάδας, θα μεταφερθούν στη Γερμανία με σκοπό την εκτέλεση εργασίας. Η λήψη αυτού του μέτρου θα έχει ευνοϊκές συνέπειες για το νησί. Μετά την απομάκρυνση των ισραηλιτών το εμπόριο θα βρισκόταν στα χέρια των γηγενών, τους

[38] Ισραηλιτική Κοινότητα Κέρκυρας 'Οι Ισραηλίτες της Κέρκυρας – Χρονικό επτά αιώνων', 1979 σελ. 30

καρπούς της κερκυραϊκής γης θα απολάμβαναν μόνο οι Κερκυραίοι και γενικότερα η οικονομική κατάσταση του νησιού θα ωφελούσε τους ντόπιους. Και αυτό γιατί η Ισραηλιτική περιουσία θα περιέρχόταν στο ελληνικό κράτος και θα τη διαχειρίζονταν η Νομαρχία. Όποιος σφετεριζόταν την περιουσία αυτή θα θεωρούνταν εχθρός του λαού και θα τιμωρούνταν με την ποινή του θανάτου, όπως με ποινή θανάτου θα τιμωρούνταν και όποιος επιχειρούσε να αποκρύψει κινητή ή ακίνητη περιουσία που άνηκε σε Εβραίους. Όσοι Εβραίοι δεν είχαν παρουσιαστεί την 9^{η} Ιουνίου 1944, όφειλαν να το κάνουν μέχρι και την 20^{η} ώρα της ίδιας ημέρας, διαφορετικά θα τουφεκίζονταν, όπως θα τουφεκίζονταν και όποιος προσπαθούσε να κρύψει Εβραίους. Το περιεχόμενο της ανακοίνωσης προδίδει το σκοπό των Γερμανών να δημιουργήσει στους Κερκυραίους την εντύπωση, πως η αποχώρηση των Εβραίων θα ευνοούσε τους κατοίκους του νησιού οικονομικά. Εντωμεταξύ οι ισραηλίτες που είχαν συγκεντρωθεί στο Παλιό Φρούριο, ανάμεσά τους και ο Αρχιραβίνος Ιακώβ Νεχαμά, υπέστησαν πολλές ταπεινώσεις και εξευτελισμούς. Από το Παλιό Φρούριο μεταφέρθηκαν στην Ηγουμενίτσα και από κει στην Αθήνα, όπου και τους έκλεισαν στο στρατόπεδο του Χαϊδαρίου. Στις 20 Ιουνίου είχε ολοκληρωθεί η συγκέντρωση των Ισραηλιτών της Κέρκυρας στο στρατόπεδο του Χαϊδαρίου. Το βράδυ εκείνο τους τοποθέτησαν σε φορτηγά και μετά από 7 ημέρες ταξιδιού έφτασαν στο Άουσβιτς, όπου τους οδήγησαν στα κρεματόρια και τους θυσίασαν στο βωμό του ναζισμού. Μερικές δεκάδες εκτελέστηκαν και μονάχα 200 νέοι κρίθηκαν ικανοί να εργαστούν, αλλά και αυτοί υπέκυψαν στις άθλιες συνθήκες εργασίες, τις κακουχίες και τις φρικτές συνθήκες διαβίωσης. Αυτοί που κατόρθωσαν να βγουν ζωντανοί από το Άουσβιτς ήταν μονάχα 100. Τελικά η εβραϊκή κοινότητα της Κέρκυρας είχε αποδεκατιστεί.

Η Ελλάδα υπήρξε μία από τις χώρες που ο εβραϊκός πληθυσμός της αφανίστηκε σχεδόν ολοκληρωτικά κατά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, καθώς το 87% των ελλήνων Ισραηλιτών χάθηκε στα γερμανικά στρατόπεδα. Η κοινότητα της Κέρκυρας υπέστη μείωση κατά 91%. Ο αριθμός των Εβραίων που θανατώθηκαν θα ήταν ακόμα μεγαλύτερος αν ο λαός της Κέρκυρας δεν είχε επιχειρήσει να φυγαδεύσει, με δικό του κίνδυνο, Εβραίους κάτοικους της περιοχής. Έτσι στο τέλος του πολέμου η Ισραηλιτική κοινότητα της Κέρκυρας περιελάμβανε μονάχα 187 μέλη, από τα οποία παρέμειναν μόνο 120,

καθώς οι υπόλοιποι μετανάστευσαν στο Ισραήλ. Σήμερα την Κοινότητα αποτελούν 70 μέλη.

«Ἐπί αἰώνες οἱ Ἑβραίοι εἶχαν πατρίδα τὴ γῆ ὅπου ζούσαν. Σήμερα ἡ δημιουργία τοῦ κράτους τοῦ Ἰσραήλ ἀποτελεῖ ἐθνική ἑστία, ποὺ ἀκτινοβολεῖ πρὸς τὸν ἑβραϊκό κόσμο τῆς διασποράς. Οἱ Κερκυραῖοι Ἰσραηλίτες ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στο Ἰσραήλ τὰ τελευταῖα τριάντα χρόνια, ἐδημιούργησαν ἐκεῖ δικὸ τους σωματεῖο, ὡς Παράρτημα τῆς ὀργανώσεως τῶν ἐξ Ἑλλάδος μεταναστῶν. Καὶ δεν ξεχνοῦν ποτέ τὴν Κέρκυρα, τὴν ὁποῖαν ἐπισκέπτονται τακτικά. Ἡ μνήμη τῆς ἱστορίας γενεῶν ὁλόκληρων δεν εἶναι εὔκολο νὰ σβύση».[39]

[39] Ισραηλιτική Κοινότητα Κέρκυρας 'Οι Ισραηλίτες της Κέρκυρας – Χρονικό επτά αιώνων', 1979 σελ. 42

5. Λάρισα[40]

Πολλοί από τους πρώτους χριστιανούς της Λάρισας ισχυρίζονταν ότι ήταν απόγονοι Εβραίων που προσηλυτίστηκαν στο χριστιανισμό από τον Απόστολο Παύλο, και αυτό αποτελεί ίσως ένδειξη για την ύπαρξη μιας αρχαϊκής εβραϊκής κοινότητας στην πόλη. Σύμφωνα με ορισμένα στοιχεία, κατά το 13ο αιώνα οι Εβραίοι της Λάρισας ήταν Ρωμανιώτες και είχαν στενούς δεσμούς με τις κοινότητες των Ιωαννίνων και της Θεσσαλονίκης. Στις αρχές του 16ου αιώνα εγκαταστάθηκαν στην πόλη τόσοι πολλοί Σεφαραδίτες από την Ισπανία, ώστε τα ισπανικά αντικατέστησαν τα ελληνικά ως κοινή γλώσσα των Εβραίων, παρ' όλο που διατηρήθηκε μια ρωμανιώτικη συναγωγή δίπλα σε πολλές Σεφαρδικές. Η πόλη έχαιρε μεγάλης εκτιμήσεως μεταξύ των Εβραίων, που τη χαρακτήριζαν «Madre di Israel», «Μητέρα του Ισραήλ». Οι Εβραίοι ήταν ιδιαίτερα δραστήριοι στο εμπόριο και είχαν στενές σχέσεις με το Μοναστήρι, τη Θεσσαλονίκη και ακόμα βορειότερα μέχρι το Σεράγεβο.

Κατά το 19ο αιώνα οι Εβραίοι της Λάρισας ξεχώριζαν για την ενεργό πνευματική ζωή τους, ιδιαίτερα μετά την ίδρυση του Ισραηλιτικού Σχολείου της Alliance (Alliance Israelite Universelle - Παγκόσμιος Ισραηλιτικός Σύνδεσμος). Μέσω του εκπαιδευτικού αυτού ιδρύματος οι Εβραίοι της Λάρισας έμαθαν τη γαλλική γλώσσα και ήλθαν σε στενή επαφή με την Ευρώπη και τα όσα συνέβαιναν εκεί. Η Λάρισα ήταν μια από τις πρώτες ελληνικές εβραϊκές κοινότητες που εκδήλωσε ενεργό ενδιαφέρον τόσο για το σιωνισμό όσο και για τα αριστερά κινήματα του 20ού αιώνα.

[40] www.kis.gr/larisahistory

Η συναγωγή της Λάρισσας

Η κοινότητα ακολούθησε φθίνουσα πορεία, και μέχρι το 1945 είχαν μείνει γύρω στα 2.000 μέλη. Υπήρχαν επτά συναγωγές, άλλες σεφαραδίτικες, άλλες ρωμανιώτικες, και μία για τους Εβραίους Εσκενάζι -πιθανότατα απογόνους Πολωνών και Ούγγρων Εβραίων που είχαν αναζητήσει καταφύγιο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Όταν οι ναζί εξαπέλυσαν επιχείρηση σύλληψης των Εβραίων της Λάρισας, μόνο 250 πιάστηκαν για να σταλούν στα στρατόπεδα εξόντωσης, καθώς οι υπόλοιποι είχαν καταφύγει στα βουνά και πήραν ενεργό μέρος στο αντάρτικο κίνημα.

Σήμερα η κοινότητα αριθμεί περί τα 350 μέλη. Έχει μια πρόσφατα ανακαινισμένη συναγωγή και ραβίνο που ζει στην πόλη. Η νεολαία της κοινότητας είναι ιδιαίτερα δραστήρια και υπάρχει η δυνατότητα εκμάθησης της εβραϊκής γλώσσας.

6. Τρίκαλα[41]

Η εβραϊκή παρουσία στα Τρίκαλα δεν μπορεί να ανιχνευθεί αποδεδειγμένα πριν από το 13ο αιώνα. Φαίνεται ότι ήταν πάντα υπό

[41] www.kis.gr/trikalahistory

την κυριαρχία της γειτονικής Λάρισας και οι παλαιότερες αναφορές υποδεικνύουν ότι η κοινότητα ήταν ρωμανιώτες.

Μετά το 16^{ο} αιώνα ήλθαν πολλοί Σεφαρδίτες Εβραίοι αλλά όχι τόσο πολλοί, ώστε να επιβάλουν την υιοθέτηση της ισπανικής τους διαλέκτου στους ρωμανιώτες. Υπήρχαν πάντα στενοί δεσμοί με τα Ιωάννινα και τη Θεσσαλονίκη, ιδιαίτερα μέσω γάμων.

Όπως στην περίπτωση των Εβραίων της Λάρισας και του Βόλου, οι Εβραίοι των Τρικάλων ήσαν προετοιμασμένοι για την εναντίον τους επίθεση των ναζί στα 1943. Ελάχιστοι μόνο συνελήφθησαν και οι άλλοι βρήκαν καταφύγιο κοντά στους αντάρτες, στα βουνά της περιοχής.

Σήμερα η κοινότητα είναι μικρή, γύρω στα 70 άτομα συνολικά, ωστόσο είναι πολύ δραστήρια. Έχει μια συναγωγή, που υπηρετείται από τον ραβίνο της Λάρισας. Είναι αρμονικά ενσωματωμένη στην τοπική χριστιανική κοινότητα.

Συναγωγή Καλ Γιαλβανίμ των Τρικάλων

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄
ΛΑΤΡΕΙΑ

Ι. ΕΒΡΑΪΚΑ ΣΥΜΒΟΛΑ

Η εβραϊκή θρησκεία είναι ένας τρόπος ζωής, στον οποίο κοινωνικά και θρησκευτικά στοιχεία μορφοποιήθηκαν μέσα σε παραδόσεις και σύμβολα. Το νόημα των συμβόλων είναι πνευματικό και συναισθηματικό, κάνοντας στενότερη τη σχέση του πιστού με τη θρησκεία, και είναι ουσιαστικά ένας τρόπος για να διατηρηθεί και να μεταφερθεί η θρησκευτική παράδοση από γενιά σε γενιά.

Στην εβραϊκή παράδοση υπάρχουν πολλά σύμβολα όπως σχήματα, φρούτα, λειτουργικά αντικείμενα κ.ά., τα οποία είναι άμεσα συνδεδεμένα με το τελετουργικό και την πίστη του εβραϊσμού. Τα σύμβολα αυτά είναι:

1. Μαγκέν Νταβίντ[42]

Το "Μαγκέν Νταβίντ", κοινώς γνωστό ως αστέρι του Δαβίδ, είναι το παραδοσιακό σύμβολο των Εβραίων, το οποίο καθιερώθηκε ως σημαία του Ιουδαϊκού Κράτους το 1905, στο Παγκόσμιο Εβραϊκό Συνέδριο, από τον Νταβίντ Γούλφσον, που βρισκόταν τότε στη θέση του προέδρου της Παγκόσμιας Σιωνιστικής Οργάνωσης. Το σύμβολο αυτό ήταν σε χρήση ήδη από την εποχή του Χαλκού, είτε ως διακοσμητικό μοτίβο, είτε ως μαγική σφραγίδα από πολλούς πολιτισμούς.

Σύμφωνα με μία από τις θεωρίες για την ερμηνεία του συμβόλου, αποτελούσε τη "Σφραγίδα του Σολομώντα", το δαχτυλίδι του βασιλιά που του έδινε θεϊκή δύναμη και προστασία και τον βοηθούσε να κερδίζει τους εχθρούς σ' όλες τις μάχες. Άλλοι πιστεύουν ότι το σύμβολο το χάραξε στην ασπίδα του ο βασιλιάς των Ισραηλιτών Δαβίδ, λίγο πριν από τις μάχες που λάμβανε μέρος για να έχει τη θεϊκή προστασία.

---

[42] Ο κύκλος της ζωής, εβραϊκή κοινότητα Βόλου, Βόλος 1998, σ.31-33.

Επικρατέστερη από αυτήν ήταν η βιβλική παράδοση, σύμφωνα με την οποία οι δώδεκα φυλές του Ισραήλ χωρισμένες σε 4 ομάδες ταξίδεψαν μέσα από την έρημο και σταμάτησαν με την Κιβωτό. Το σχήμα του αστεριού δείχνει τη σειρά με την οποία αυτές ταξίδεψαν. Η ομάδα του Ιούδα με τον Ζεβουλών και τον Ισάχαρ από την Ανατολή, από το Νότο ήρθε ο Ρουβήν με το Συμεών και το Γαδ. Ο Εφραίμ από τη Δύση μαζί με τον Μανασή και τον Βενιαμίν. Τέλος από το Βορρά ο Δαν, Νεφθαλείμ, Ασήρ.

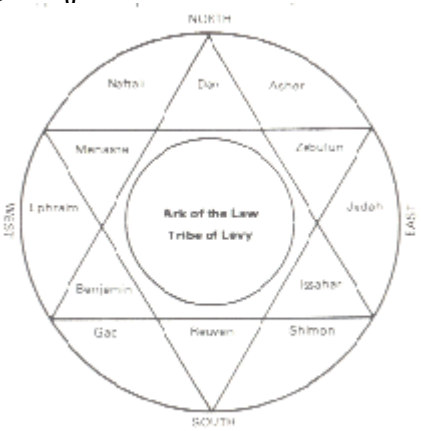

Το σύμβολο αυτό χρησιμοποιήθηκε ως διακοσμητικό και από μη εβραϊκά κράτη τόσο στις ισλαμικές όσο και στις χριστιανικές χώρες. Ταυτίστηκε ωστόσο με την εβραϊκή τέχνη και χαράχτηκε αργότερα σε αντικείμενα, πέτρες, συναγωγές, κατακόμβες και σε άλλα μέρη. Επειδή είχε χρησιμοποιηθεί κατά καιρούς για να διακοσμεί θρησκευτικά είδη και για να διαχωρίζει τις συνοικίες των Εβραίων από αλλόθρησκους, κατέληξε να γίνει παγκόσμιο σύμβολο του ιουδαϊσμού, γι' αυτό και χρησιμοποιήθηκε σε αντισημιτικά συνθήματα και έντυπα από τους Ναζί.

Όταν ο πόλεμος κατά της φυλής των Εβραίων τελείωσε, το "Μαγκέν Νταβίντ" επεβίωσε ως σύμβολο της δύναμης και της ικανότητας του εβραϊκού λαού να καταπολεμά τις αντιξοότητες και τέλος ως εθνικό σύμβολο της σημαίας.

2. Η Μενορά[43]

Η Μενορά ή Επτάφωτη Λυχνία θεωρείται, σύμφωνα με την εβραϊκή παράδοση η αναπαράσταση του δέντρου της γνώσης και αντιπροσωπεύει ένα ακόμα εβραϊκό σύμβολο, το Δέντρο της Ζωής, ενώ τα φώτα της λυχνίας συμβολίζουν το θεϊκό φως που φωτίζει τον κόσμο και τις εφτά μέρες της δημιουργίας του κόσμου.

Το σχήμα της Μενορά είναι σαν δέντρο. Από τον κεντρικό κορμό βγαίνουν προς τα πάνω έξη κλάδοι, τρεις από κάθε πλευρά, και φτάνουν όλοι στο ίδιο ύψος. Οι κλάδοι είναι έτσι σκαλισμένοι ώστε να καταλήγουν σε κούπες σε σχήμα αμυγδάλου, στις οποίες τοποθετούνται κεριά που καίνε όλη την ημέρα. Οδηγίες για την κατασκευή της συναντάμε πρώτη φορά στην Βίβλο ,όπου ο Θεός δίνει εντολές στο Μωυσή για τη δημιουργία της Μενορά[44] και άλλων ιερών σκευών.

Η Μενορά κατέχει πολύ σημαντική θέση στην εβραϊκή θρησκευτική ζωή. Μπορούμε να συναντήσουμε το σύμβολο αυτό σε φυλαχτά, αρχαιολογικά ευρήματα, γυάλινα σκεύη, θρησκευτικά αντικείμενα, ταφόπλακες, νομίσματα, σφραγίδες, σπίτια και σε βιβλία της Τορά, αν και το Ταλμουδ απαγορεύει τις απομιμήσεις ιερών σκευών.[45]

[43] Ο κύκλος της ζωής, εβραϊκή κοινότητα Βόλου, Βόλος 1998, σ.28-30.
[44] βλ. Παλαιά Διαθήκη, Έξοδος, 25:31-40
[45] Μάικλ Κάνιελ, Η τέχνη του ιουδαϊσμού, εκδ. Ντουντούμης, Αθήνα 1982,σ.16 κ.εξ.

Μια μεγάλη Μενορά βρίσκεται στην Κνεσέτ, και είναι προσφορά της Αγγλικής Βουλής. Κάτι πολύ ιδιαίτερο σε αυτή τη λυχνία είναι ότι στους επτά κλάδους απεικονίζεται η ιστορία του εβραϊκού λαού, σαν μία ενότητα με πολλά παρακλάδια. Ο κεντρικός κορμός απεικονίζει την ουσία της εβραϊκής θρησκείας, τις βασικές αρχές της πίστης και κάποιες από τις σημαντικότερες προσωπικότητες και γεγονότα του εβραϊκού έθνους.

Αν και το "Μαγκέν Νταβίντ" έχει γίνει το σύμβολο της σημαίας των Ισραηλινών, η Μενορά είναι το σπουδαιότερο ιστορικά εβραϊκό σύμβολο και αποτελεί ουσιαστικά το έμβλημα του σύγχρονου Ισραήλ.

3. Σοφάρ[46]

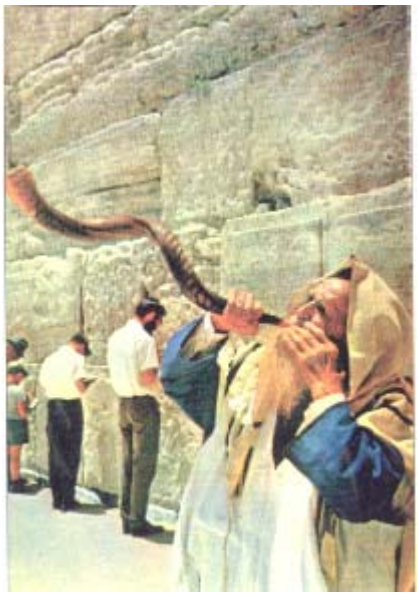

Το σοφάρ είναι το παλαιότερο μουσικό όργανο, που δεν έχει αλλάξει μορφή εδώ και πέντε χιλιάδες χρόνια. Δημιουργείται από το κοίλο μέρος του κεράτου οποιουδήποτε ζώου, αλλά εξαιρείται το μοσχάρι, γιατί συνδέεται με την αμαρτία του «χρυσού μοσχαριού». Υπάρχουν

[46] Ο κύκλος της ζωής, εβραϊκή κοινότητα Βόλου, Βόλος 1998, σ.39-40.

και σοφάρ διακοσμημένα με επιγραφές και βιβλικά αποσπάσματα, τα οποία είναι σπάνια και μεγάλης χρηματικής αξίας.

Κατά τη διάρκεια των βιβλικών χρόνων το σοφάρ χρησιμοποιείτο για να αναγγείλουν οι Εβραίοι κάποια σημαντικά γεγονότα, όπως την έναρξη του Σαμπάτ (Σάββατο), τις νηστείες, τον κίνδυνο πολέμου, μία γιορτή, τους αφορισμούς, τους θανάτους κ.ά. Μετά την περίοδο αυτή η χρήση του κέρατος περιορίστηκε αρκετά και χρησιμοποιείτο μόνο σε ειδικές περιστάσεις.

Το σάλπισμα, που απαιτεί δύσκολη τεχνική, γίνεται από τον «Μπαάλ Τοκέα» (σαλπιγκτή). Το σοφάρ, για να χρησιμοποιηθεί, χρειάζεται πολλή εξάσκηση έτσι, ώστε να μάθει ο σαλπιγκτής (Μπαάλ Τοκέα) να ελέγχει τον αέρα που διοχετεύει στο όργανο και να τοποθετεί το σοφάρ σωστά στα χείλη του. Το σοφάρ παράγει τριών ειδών βασικούς ήχους: ένα κοφτό ήχο (τεκία), τρεις σύντομους ήχους (σεβαρίμ), εννέα γρήγορα επαναλαμβανόμενους ήχους (τερούα) και δύο παραλλαγές, τους αντίστοιχους μακρόσυρτους ήχους (τεκία, γκεντολά και τερούα γκεντολά)[47].

Σήμερα το σοφάρ ηχεί : κάθε πρωί του μήνα Ελούλ, εκτός από το Σαμπάτ (Σάββατο), καλώντας τους Εβραίους να μετανοήσουν, στην ανακήρυξη νέων προέδρων, στην επισφράγιση επίσημων γεγονότων και σε στρατιωτικές νίκες, όπως στην απελευθέρωση του Δυτικού Τείχους (1967).

4. Μεζουζά[48]

Η μεζουζά είναι μία θήκη από ξύλο, μέταλλο , γυαλί , πέτρα ή κεραμικό, μέσα στην οποία υπάρχει μια περγαμηνή. Αυτή περιέχει τα λόγια του Θεού: «και ταύτα τα δικαιώματα και τα κρίματα όσα ενετείλατο κύριος τοις υιοίς Ισραήλ εν τη ερήμω εξελθόντων αυτών εκ γης Αιγύπτου άκουε Ισραήλ κύριος εις εστίν και αγαπήσεις κύριον τον Θεόν σου εξ όλης της καρδίας σου και εξ όλης της δυνάμεώς σου και έσται τα ρήματα ταύτα όσα εγώ εντέλλομαί σοι σήμερον εν τη καρδία σου και εν τη ψυχή σου και προβιβάσεις αυτά τους υιούς σου και λαλήσεις εν αυτοίς καθήμενος εν οίκω και πορευόμενος εν οδώ και κοιταζόμενος και διανιστάμενος και αφάψεις αυτά εις σημείον επί

[47] Όπ.παρ.,σελ 40
[48] Όπ.παρ., σ.34-36.

της χειρός σου και έσται ασάλευτον προ οφθαλμών σου και **γράψετε αυτά επί τας φλιάς των οικιών υμών και των πυλών υμών**» [49], γνωστά και ως «Σήμα» και τα λόγια του συνοδού χωρίου «εάν δε ακοή εισακούσητε πάσας τας εντολάς αυτού, όσας εγώ εντέλλομαί σοι σήμερον, αγαπάν κύριον τον Θεόν σου και λατρεύειν αυτώ εξ όλης της καρδίας σου και εξ όλης της ψυχής σου, και δώσει τον υετόν τη γη σου καθ' ώραν πρόιμον και όψιμον, και εισοίσεις τον σίτον σου και τον οίνον σου και το έλαιόν σου· και δώσει χορτάσματα εν τοις αγροίς σου τοις κτήνεσίν σου· και φαγών και εμπλησθείς πρόσεχε σεαυτώ μη πλατυνθή η καρδία σου και παραβήτε και λατρεύσητε θεοίς ετέροις και προσκυνήσητε αυτοίς και θυμωθείς οργή κύριος εφ' υμίν και συσχή τον ουρανόν, και ουκ έσται υετός, και η γη ου δώσει τον καρπόν αυτής, και απολείσθε εν τάχει από της γης της αγαθής, ης έδωκεν ο κύριος υμίν. και εμβαλείτε τε ρήματα ταύτα εις την καρδίαν υμών και εις την ψυχήν υμών· και αφάψετε αυτά εις σημείον επί της χειρός υμών, και έσται ασάλευτον προ οφθαλμών υμών· και διδάξετε αυτά τα τέκνα υμών λαλείν αυτά καθημένους εν οίκω και πορευομένους εν οδώ και κοιταζομένους και διανισταμένους· και **γράψετε αυτά επί τας φλιάς των οικίων υμών και των πυλών υμών,** ίνα πολυημερεύσητε και αι ημέραι των υιών επί της γης, ης ώμοσεν κύριος τοις πατράσιν υμών δούναι αυτοίς, καθώς αι ημέραι του ουρανού επί της γης»[50]. Στο πίσω μέρος του παπύρου γράφουν Σαντάι και δεκατέσσερα γράμματα που συμβολίζουν τις λέξεις: «Ο Κύριος ο Θεός μας». Ύστερα το τυλίγουν και το βάζουν στη θήκη έτσι, ώστε η λέξη Σαντάι να είναι ορατή. Το μεζουζά τοποθετείται διαγώνια στην πόρτα εισόδου, ύστερα από μία μικρή τελετή (Chanukkat Ha-Bayit).

Το μεζουζά κατασκευάστηκε ύστερα από εντολή του Θεού: «και γράψετε αυτά επί τας φλιάς των οικιών υμών και των πυλών υμών»[51]. Στόχος του μεζουζά είναι να υπενθυμίζει στους Εβραίους την πίστη που πρέπει να έχουν και να διατηρούν προς το πρόσωπο του Θεού, τη μοναδικότητά του και τους νόμους του, τους οποίους πρέπει να ακολουθούν πιστά. «Όταν ένας Εβραίος μπαίνει στο σπίτι του, βλέπει το μεζουζά και με αυτόν τον τρόπο θυμάται πώς πρέπει να φερθεί στο σπίτι του. Παρομοίως, όταν ένας Εβραίος φεύγει από το σπίτι, το

[49] βλ. Δευτερ 6:4-9
[50] Όπ.παρ.11:13-21
[51] Όπ.παρ., 11:20

μεζουζά τού θυμίζει το υψηλό επίπεδο συμπεριφοράς που πρέπει να διατηρήσει όπου κι αν πάει.»[52]

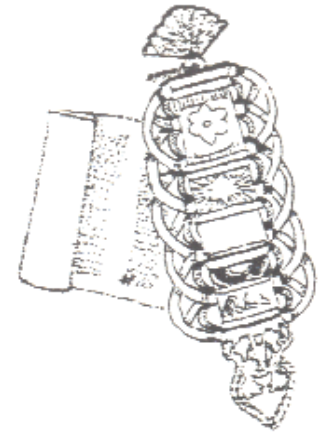

Τέλος οι Εβραίοι κάθε φορά που περνάνε μία πόρτα με ένα μεζουζά, το αγγίζουν και μετά φιλάνε τα δάκτυλα με τα οποία το άγγιξαν. Με αυτόν τον τρόπο θέλουν να εκφράσουν τον σεβασμό τους και την αγάπη τους προς το Θεό.

5. Κιπά[53]

Το κιπά (Kippah) είναι ένα είδος μικρού καπέλου που έχει συνήθως σχήμα ημισφαιρικό. Αυτό καλύπτει ένα μικρό μέρος του κεφαλιού και στηρίζεται στο κεφάλι με πιαστράκια. Δεν υπάρχουν συγκεκριμένοι κανόνες για το μέγεθος, το ύφασμα, το χρώμα ή το σχέδιο του κιπά.

Το κιπά το φοράνε οι περισσότεροι Εβραίοι όταν προσεύχονται στη συναγωγή, ενώ λίγοι είναι εκείνοι που το φοράνε όλη μέρα, γιατί πιστεύουν ότι ο Θεός είναι πανταχού παρών. Ακόμα και όσοι δεν πιστεύουν σε αυτήν τη θρησκεία και θέλουν να επισκεφτούν τη συναγωγή, είναι υποχρεωμένοι να φορέσουν ένα κιπά. Το Kippah ή Yarmulke, σύμφωνα με την παράδοση είχαν δικαίωμα να το φοράνε

[52] βλ. **Joseph Teluskin**, Jewish Literacy
[53] Ο κύκλος της ζωής, εβραϊκή κοινότητα Βόλου, Βόλος 1998, σ.45.

μόνο οι άντρες, αλλά στη σύγχρονη εποχή έχει επιτραπεί σε μερικές γυναίκες να φοράνε κιπά.

Στα αρχαία ρωμαϊκά χρόνια ο σκούφος ήταν σημάδι των δούλων. Αυτό το υιοθέτησαν οι Εβραίοι και άρχισαν να το φοράνε κατά τη διάρκεια της προσευχής, για να δηλώσουν ότι ήταν δούλοι του Κυρίου.

Το κιπά είναι ένα σύμβολο του πιστού ανθρώπου, που ενώνει το ξεχωριστό με το συλλογικό μέσα στη θρησκευτική κοινότητα. Φορώντας το Κιπά, οι Εβραίοι αισθάνονται ότι ανήκουν κάπου, είναι ένα στοιχείο της ταυτότητάς τους. Επίσης, είναι σαν να αποδέχονται τον εβραϊκό νόμο, τις εντολές και την καλοσύνη του Θεού.

Όταν έρχονται στιγμές που ένας Εβραίος αισθάνεται ισχυρός και έχει ανεβεί πολύ η αυτοεκτίμηση του, τότε το κιπά του υπενθυμίζει ότι ο «Θεός κατοικεί πάνω από το κεφάλι του». Το κιπά, δηλαδή, θεωρείται από τους Εβραίους ένας τρόπος διατήρησης της ταπεινότητας και της μετριοφροσύνης απέναντι στους εαυτούς τους και το Θεό.

6. Μιζράχ[54]

Το μιζράχ είναι μία πλάκα, χρωματισμένη με χρώματα νερού ή λαδιού, κέντημα απλό ή κέντημα σε τελάρο, σχέδιο κολλημένο στον τοίχο σε μορφή κολάζ ή κρεμασμένο, το οποίο τοποθετείται στον εσωτερικό τοίχο των σπιτιών των Εβραίων. Με αυτόν τον τρόπο οποιοσδήποτε μέσα στο σπίτι γνωρίζει την ακριβή κατεύθυνση στην οποία πρέπει να στραφεί για να προσευχηθεί. Ο πίνακας αυτός έχει πάντα την λέξη Μιζράχ (Mizrah) (Ανατολή), γραμμένη στο κέντρο του σχεδίου σε εβραϊκά γράμματα.

Δεν υπάρχει κανένας θρησκευτικός κανόνας που να περιορίζει το σχέδιο, την κατασκευή ή τον τρόπο με το οποίο θα κρεμαστεί. Ο μοναδικός περιορισμός είναι ότι πρέπει να τοποθετηθεί στον ανατολικό τοίχο, έτσι ώστε, όλα τα μέλη της οικογενείας μέσα στο σπίτι να μπορούν να προσευχηθούν προς την κατεύθυνση της Γης του Ισραήλ, της αρχαίας πατρικής γης των Εβραίων και την πρωτεύουσά τους την Ιερουσαλήμ, όπου βρίσκεται και ο Ναός («και οφείλουν να

[54] Ο κύκλος της ζωής, εβραϊκή κοινότητα Βόλου, Βόλος 1998, σ.37-38.

προσεύχονται μπροστά από την γη που Εσύ έδωσες στους πατέρες τους, την πόλη που Εσύ διάλεξες και το σπίτι που εγώ έφτιαξα στο Όνομά Σου»). [55]

7. Ταλέτ[56]

Το ταλέτ είναι μία σάρπα προσευχής, ίσως η περισσότερο αυθεντική θρησκευτική ενδυμασία των Εβραίων. Είναι ένα κομμάτι υφάσματος ορθογωνίου σχήματος από μαλλί ή λινό (τα τελευταία χρόνια έχει εμφανιστεί και μεταξωτό ή συνθετικό) με ειδικά κρόσσια που ονομάζονται τσιτσίτ, τα οποία είναι τοποθετημένα στις τέσσερις γωνίες του. Ο σκοπός της ενδυμασίας είναι να μπορέσει αυτός που φοράει ταλέτ να κρατήσει πάνω τα τσιτσίτ.

Ο Κύριος είπε στον Μωυσή: Μίλα στους Ισραηλίτες και δώσε τους εντολή να φτιάξουν για τους εαυτούς τους κρόσσια στις άκρες των ενδυμασιών τους. Να κοιτάνε τα κρόσσια και να επαναλαμβάνουν τις εντολές του Κυρίου τους και να τα προσέχουν, για να μην ακολουθήσουν οι καρδιές και τα μάτια τους, τους πόθους τους. Με αυτόν τον τρόπο οφείλετε να θυμάστε και να προσέχετε τις εντολές μου.[57]

Ο σκοπός του ταλέτ είναι να κρατήσει τα τσιτσίτ και σκοπός του τσιτσίτ, σύμφωνα με το Torah, είναι να θυμίζει στους Εβραίους τις εντολές του Θεού.

Οι Εβραίοι για να φορέσουν το ταλέτ πρέπει πρώτα να ενηλικιωθούν (12-13 χρόνων). Μετά το ταλέτ το φοράνε στην πρωινή τους προσευχή, το Σάββατο και σε άλλες ιερές γι' αυτούς ημέρες.

---

[55] Βασιλ. 1 8:48

[56] Ο κύκλος της ζωής, εβραϊκή κοινότητα Βόλου, Βόλος 1998, σ.42-43.

[57] πρβλ. Αριθμ. 15:37-40

ΙΙ. Ο ΚΥΚΛΟΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

1. Ο Γάμος –Κιντουσίν[58]

Ο γάμος θεωρείται για τον εβραϊκό λαό ένας από τους κυριότερους σταθμούς στη ζωή του ανθρώπου. Η αρμονική συμβίωση αλλά και η απόκτηση απογόνων είναι καθήκον κάθε ζευγαριού. Αυτό το καθήκον απαντά για πρώτη φορά στην πρώτη εντολή της Βίβλου «Αυξάνεσθε και πληθύνεσθε», η οποία είναι η βασική υποχρέωση του ανθρώπου απέναντι στο Θεό. Η εβραϊκή θρησκεία θεωρεί το γάμο μια ακόμα εβραϊκή εστία, δηλαδή ένα πιστό εβραϊκό σπίτι, ένα «μπαγίτ νεεμάν».

Ο πρώτος εβραϊκός γάμος που αναφέρεται στις Γραφές είναι της Ρεβέκκας και του Ισαάκ. Στη Βίβλο διαβάζουμε όλες τις περιγραφές της ακολουθίας και της γιορτής. Σύμφωνα με τα εβραϊκά έθιμα η νύφη πρέπει να ακολουθεί τις υποδείξεις των γονέων και να έχει τη συγκατάθεσή τους για το γάμο. Στην αρχαία εποχή όπως και σήμερα, οι αρραβώνες προηγούνταν του γάμου, πολλές φορές μάλιστα οι γονείς συνήθιζαν ν' αρραβωνιάζουν τα παιδιά από μικρή ηλικία, τα οποία δεν έφερναν αντιρρήσεις, ενώ ρύθμιζαν με την οικογένεια που επρόκειτο να συγγενέψουν τις λεπτομέρειες του γάμου και το ζήτημα της προίκας. Ο αρραβωνιαστικός δεν επιτρεπόταν να επισκέπτεται τη νύφη παρά μόνο δύο φορές το χρόνο κατά τις γιορτές Πέσαχ και Σουκότ. Αργότερα οι νέοι γνωρίζονταν με προξενιό, ο γαμπρός πήγαινε με τους γονείς του και συγγενείς στο σπίτι της νύφης και εκείνη ανταπέδιδε με τους δικούς της την επίσκεψη, ανταλλάσσοντας έτσι υποσχέσεις, ένα είδος λογοδοσίματος. Σήμερα ο αρραβώνας, έχει περισσότερο κοινωνικό χαρακτήρα, όπως άλλωστε και για τους χριστιανούς. Οι μελλόνυμφοι έχουν αποφασίσει μόνοι τους για της επιλογή του συντρόφου τους. Συνηθίζουν, όπως και οι χριστιανοί, να επισημοποιούν τους αρραβώνες στο σπίτι της νύφης με συγγενείς και φίλους, ανταλλάσσοντας δακτυλίδια και δώρα, συνήθως χρυσαφικά, και ορίζοντας την ημερομηνία του γάμου.

---

[58] Ο κύκλος της ζωής, εβραϊκή κοινότητα Βόλου, Βόλος 1998, σ.5-11.

Οι γάμοι γίνονται από την πρώτη μέχρι τη δέκατη πέμπτη ημέρα του εβραϊκού μήνα, που αρχίζει να γεμίζει το φεγγάρι, μέχρι την πανσέληνο, γιατί έτσι πιστεύουν ότι μεγαλώνει η αγάπη που θα διέπει τη ζωή του νέου ζευγαριού. Δε γίνονται γάμοι το Σαμπάτ, επειδή σύμφωνα με το Νόμο, δεν επιτρέπεται να παραβιαστεί η τήρηση του Σαββάτου με διάφορες προετοιμασίες για το γάμο. Επίσης δε γίνεται γάμος τις μέρες μεταξύ Πέσαχ και Σαβουότ (με εξαίρεση το Λαγκ – Μπαόμερ), τις τρείς εβδομάδες που προηγούνται του Τισά – Μπεάβ και τις άλλες εβραϊκές γιορτές, ώστε να μη μετριάζεται η χαρά της γιορτής με τη χαρά του γάμου. Λίγες μέρες πριν από το γάμο στολίζουν ένα δωμάτιο με όλα τα προικιά, στο σπίτι που πρόκειται να μείνουν οι μελλόνυμφοι ή στο σπίτι της νύφης και έρχονται συγγενείς και φίλοι να δουν τα προικιά. Στη συνέχεια ρίχνουν ρύζι για να είναι ο γάμος στεριωμένος, φέρνουν δώρα ή χρήματα και εύχονται για το γάμο που πρόκειται να γίνει. Τα παλιά χρόνια οι γονείς της νύφης καλούσαν τους «εκτιμητές» (Μααραχίμ), για να εκτιμήσουν τα προικιά και να τα γράψουν την «Κετουμπά». Πριν από το γάμο η νύφη κάνει το παραδοσιακό τελετουργικό μπάνιο (Τεβιλά).

Μια παλαιότερη συνήθεια ήταν την ημέρα του γάμου ο γαμπρός να πηγαίνει με τους φίλους του για το μπάνιο του, ενώ ακολουθούσε η νύφη με τις φίλες της φορώντας το ωραιότερο φουστάνι και όλα τα χρυσαφικά της. Η πετσέτα, που θα χρησιμοποιούσε για το μπάνιο, ήταν δώρο του γαμπρού, ενώ το μπάνιο είχε μέσα όλα τα απαραίτητα για το λουτρό της, αρώματα και χρυσά φλουριά. Το μπάνιο ήταν συμβολικό. Άρχιζε πρώτα κρύο και συνέχιζε με ζεστό νερό, για να δοκιμαστεί η αντοχή της στις δυσκολίες της ζωής. Μετά έμπαινε στο «Μικβέ». Η λέξη «Μικβέ» σημαίνει συλλογή (νερού) και πρόκειται για ένα λουτήρα που περιέχει καθαρό νερό. Για τις γυναίκες αποτελεί μια από τις σημαντικότερες επιταγές του ιουδαϊσμού, καθώς έχει συμβολικό χαρακτήρα υποδηλώνοντας την πνευματική και ηθική κάθαρση.

Το Σάββατο που προηγείται του γάμου, οι στενότεροι συγγενείς συνοδεύουν το γαμπρό στη συναγωγή, για να διαβάσει την Τορά. Την προηγούμενη ημέρα του γάμου οι μελλόνυμφοι πηγαίνουν στη συναγωγή και διαβάζουν προσευχές του Κιπούρ. Η ημέρα του γάμου είναι μέρα νηστείας και δεν επιτρέπεται να συναντηθούν πριν από την τελετή. Ο γάμος, που γίνεται απόγευμα ή βράδυ, μπορεί να γίνει στο σπίτι του γαμπρού ή της νύφης, ή σε κάποιο κοινοτικό κέντρο, αν και οι περισσότεροι γάμοι γίνονται στη συναγωγή λόγω της ιερότητας του χώρου. Στο Ισραήλ και στην Αμερική γίνεται ακόμα και σε αίθουσες ξενοδοχείων. Ένα από τα κυριότερα χαρακτηριστικά είναι η ΧΟΥΠΑ, το λευκό ύφασμα που στηριγμένο σε τέσσερα σημεία σχηματίζει το σκέπαστρο κάτω από το οποίο οδηγείται το νέο ζευγάρι. Το σκέπαστρο αυτό συμβολίζει το μελλοντικό σπίτι, την οικογένεια και την προστασία του Θεού. Η μέρα που δύο νέοι Εβραίοι συνδέονται με τη συνθήκη του γάμου είναι σαν το Γιομ Κιπούρ και η ώρα που βρίσκονται κάτω από τη Χουπά κατά την ιεροτελεστία του γάμου, είναι σαν τη Νειλά, λίγο πριν τελειώσει το Γιομ Κιπούρ. Σε πολλές κοινότητες συνηθίζεται να στήνεται η Χουπά στο ύπαιθρο κάτω από τον ξάστερο ουρανό, συμβολισμός ευφορίας και πολλαπλασιασμού, όπως συμβαίνει με τ' αστέρια τ'ουρανού (Κο γιγιέ ζαρέχα).

Η τελετή του γάμου γίνεται από το ραβίνο, με την παρουσία μαρτύρων και δέκα ανδρών Μινιάν και χωρίζεται σε δύο μέρη. Το πρώτο μέρος ονομάζεται Κιντουσίν. Ο ραβίνος υποδέχεται στην αρχή το νέο ζευγάρι και τους δίνει ευλογίες και συμβουλές, που θα πρέπει να ακολουθήσουν για μια ευτυχισμένη οικογενειακή ζωή. Ακολουθούν οι τρεις ευλογίες με κρασί, από το οποίο δοκιμάζει πρώτα ο ραβίνος και ύστερα το ζευγάρι. Το κοινό ποτήρι είναι η συμβολική ένωση του καινούριου ζευγαριού. Ύστερα δείχνει το δαχτυλίδι του γάμου (χρυσή βέρα) στους μάρτυρες και ξεσκεπάζει το πρόσωπο της νύφης, που ήταν καλυμμένο με πέπλο, για να βεβαιωθεί ότι είναι αυτή που έχει διαλέξει και όχι όπως στην ιστορία του Λάβαν που έδωσε τη Λέα και όχι τη Ραχήλ στον Ιακώβ.

Στη συνέχεια ο γαμπρός (Χατάν) παίρνει το δακτυλίδι και το δίνει στη νύφη λέγοντας: «Αρέ ατ μεκουντέσετ λι μπε ταμπάτ ζο κεντάτ Μοσέ βεγισραέλ» (Μ' αυτό το δαχτυλίδι ανήκεις σε μένα, σύμφωνα με τους νόμους του Μωυσή και του Ισραήλ). Το περνά στο δείκτη της νύφης, ώστε να μη θεωρείται ένα απλό κόσμημα. Ακολουθεί η ανάγνωση του γαμήλιου συμβολαίου Κετουμπά που είναι γραμμένη στο χέρι από το ραβίνο, στα αραμαϊκά ή στα εβραϊκά και περιγράφει τις υποχρεώσεις του άνδρα προς τη γυναίκα του. Αφού το υπογράψει ο γαμπρός και δύο μάρτυρες, το παίρνει για να το φυλάξει η μητέρα της νύφης.

Το δεύτερο μέρος ονομάζεται Νισουίν και αποτελείται από τις επτά ευλογίες του γάμου. Για ν' απαγγελθούν τα Νισουίν χρειάζεται

Μινιάν, δηλαδή δέκα ενήλικες άνδρες. Όταν ο ραβίνος ψέλνει αυτές τις ευλογίες, οι άνδρες απαντούν «Άμεν». Κατά τη διάρκεια των Νισουίν το ζευγάρι βρίσκεται κάτω από τη χουπά. Η τελετή ολοκληρώνεται με το σπάσιμο ενός γυάλινου ποτηριού από το γαμπρό σε ανάμνηση του κατεστραμμένου Ναού της Ιερουσαλήμ.

Τέλος οι νεόνυμφοι δέχονται τις ευχές των καλεσμένων και ακολουθεί το γιορταστικό δείπνο με γλέντι, χορούς και τραγούδια. Όταν τελειώσει το φαγητό λένε το Μπιρκάτ Αμαζόν, την ευλογία για μετά το γεύμα, και πάλι τις επτά ευλογίες της τελετής του γάμου. Από την ημέρα αυτή και για μια εβδομάδα οι νεόνυμφοι θα ζήσουν «επτά χαρούμενες μέρες», βιβλική ανάμνηση του Ιακώβ και της Ραχήλ. Στο χρονικό αυτό διάστημα μένουν στο σπίτι τους, όπου έρχονται οι γονείς και φίλοι, ή πηγαίνουν οι ίδιοι στα σπίτια φίλων και συγγενών, οι οποίοι τους συμπεριφέρονται σαν τιμώμενους φιλοξενούμενους. Γίνονται χαρούμενα γεύματα, στο τέλος ψάλλουν το Μπιρκάτ Αμαζόν και τις επτά ευλογίες με την παρουσία μινιάν. Σήμερα τα περισσότερα ζευγάρια ξεκινούν για το γαμήλιο ταξίδι.

Η εβραϊκή οικογένεια βασίζεται στην ισότιμη σχέση του ζευγαριού. Ο άνδρας σύμφωνα με τους πατριαρχικούς κοινωνικούς νόμους είναι αυτός που θα αναλάβει να εργαστεί για να συντηρηθεί η οικογένεια. Η γυναίκα αναλαμβάνει την ευθύνη του σπιτιού και την εξασφάλιση της οικογενειακής συνοχής και ευτυχίας[59].

2. Η Γέννηση[60]

Σύμφωνα με την πίστη των Εβραίων ο άνθρωπος γεννιέται με τη συνεργεία τριών παραγόντων, του γονεϊκού ζεύγους και του Θεού. Η μεταβίβαση της ζωής αποτελεί τον πρωταρχικό σκοπό του γάμου. Για κάθε νέα εβραϊκή εστία η εμφάνιση του παιδιού εξασφαλίζει τη συνέχιση της παράδοσης. Πιστεύουν ότι η φυσική κατάσταση και η ψυχική διάθεση των συζύγων τη στιγμή της σύλληψης έχει βαθιά επίδραση στην ιδιοσυγκρασία και το χαρακτήρα του παιδιού.

---

[59] Μάικλ Κάνιελ, Η τέχνη του ιουδαϊσμού, εκδ. Ντουντούμης, Αθήνα 1982,σ.174 κ.εξ.

[60] Ο κύκλος της ζωής, εβραϊκή κοινότητα Βόλου, Βόλος 1998, σ.12-16.

Ο ερχομός του νεογέννητου αποτελεί γεγονός χαράς, και συγγενείς και φίλοι επισκέπτονται τη νέα μητέρα για να ευχηθούν, φέρνοντας δώρα όπως ρουχαλάκια, παιχνίδια, φυλαχτά αλλά και χρυσαφικά, για να έχει το μωρό "χρυσή ζωή" με πολλά αγαθά.

Το αγόρι που θα γεννηθεί, μόλις φτάσει στην όγδοη μέρα από τη γέννησή του και εφόσον δεν συντρέχουν λόγοι υγείας, γίνεται το Μπρίτ - Μιλά, δηλαδή η περιτομή, η οποία σηματοδοτεί την είσοδο του παιδιού στον Εβραϊσμό ανανεώνοντας έτσι το συμβόλαιο του Αβραάμ με το Θεό. Η λέξη "Μπρίτ" σημαίνει συμφωνία, συνθήκη.

Η τελετή της περιτομής, ένα από τα σημαντικότερα εβραϊκά έθιμα, αποτελεί συνεκτικό κρίκο του εβραίου με τη θρησκεία και το λαό του. Είναι τόσο μεγάλη η σημασία, αφού είναι η μόνη τελετουργία που μπορεί να γίνει το Σάββατο. Τα παλιά χρόνια γινόταν στη συναγωγή, στις μέρες μας όμως έχει καθιερωθεί να γίνεται στο σπίτι νωρίς το πρωί. Με επέμβαση αφαιρείται μέρος του δέρματος από το γεννητικό όργανο του αρσενικού μωρού και θεωρείται ότι η αναγκαιότητά της δεν είναι μόνο θρησκευτική, αλλά υπηρετεί ταυτόχρονα και τη σωματική υγιεινή του άντρα.

Η τελετή ξεκινά από το προηγούμενο βράδυ. Συνηθίζεται να γίνεται η βιγιόλα, ένα ολονύκτιο γλέντι με φαγητό, ποτό και τραγούδια. Η παράδοση λέει ότι μ' αυτόν τον τρόπο προσέχουν το νεογέννητο από κάθε κακό. Το Μπριτ-Μιλά, αποτελεί μια χαρούμενη, γιορταστική τελετή για όλην την οικογένεια. Στην τελετή λαμβάνουν μέρος: ο Μοέλ (περιτομέας), συνήθως ραβίνος με ειδική εκπαίδευση χειρουργού, ο Σαντά (νονός), που κρατάει το βρέφος κατά τη διάρκεια της τελετής, ο Κατέρ, αυτός που παραδίδει το μωρό στο νονό και ο αόρατος επισκέπτης Ελιγιά (προφήτης Ηλίας), ο οποίος παρευρίσκεται την ημέρα αυτή με εντολή του Θεού. Σύμφωνα με την παράδοση, είναι ο «Άγγελος της Διαθήκης», ο φύλακας της περιτομής από κάθε κακό. Σε φωτεινό μέρος του δωματίου τοποθετούνται δύο καρέκλες, στολισμένες με βελούδινα χρυσοκέντητα καλύμματα. Μια για το Σαντάκ και μια για τον Ελιγιά, πάνω στην οποία ακουμπούν για λίγο το βρέφος, πριν να το δώσουν στο νονό. Το έθιμο αυτό, όπως λέει η παράδοση, εξασφαλίζει την καλή υγεία του παιδιού και τη γρήγορη επούλωση από την περιτομή[61].

---

[61] Μάικλ Κάνιελ, Η τέχνη του ιουδαϊσμού, εκδ. Ντουντούμης, Αθήνα 1982,σ.169 κ.εξ.

Μαχαίρι περιτομής

Αφού γίνει η σχετική προετοιμασία από το Μοέλ, το νεογέννητο χαιρετίζεται με την ευχή του καλωσορίσματος "Μπαρούχ Αμπά" και κάνει την είσοδο του στην αγκαλιά του Κατέρ, που είναι συνήθως μια από τις γιαγιάδες, πάνω σε ένα δαντελένιο μαξιλάρι, σκεπασμένο με ολοκέντητο σεντόνι. Στη συνέχεια το τοποθετούν στα γόνατα του νονού, που είναι συνήθως ένας από τους παππούδες και θα το κρατήσει σε όλη τη διάρκεια της τελετής φορώντας το Ταλέτ. Ο πατέρας του παιδιού, ο οποίος κάθεται δίπλα στο Μοέλ, πριν από το Μπριτ λέει το "Σεμά Ισραέλ". Ο Μοέλ αφού πει την προσευχή: «Ευλογητός είσαι Κύριε Θεέ μας, βασιλιά του κόσμου, ο οποίος μας αγίασες με τις εντολές Σου και πρόσταξες το Μπριτ-Μιλά», προχωρεί στην επέμβαση ακολουθώντας το παραδοσιακό τελετουργικό με τις σύγχρονες πια επιταγές της χειρουργικής υγιεινής.

Μετά την περιτομή, ο πατέρας λέει μια ευχαριστήρια ευλογία για την ένταξη του παιδιού στη θεία Συνθήκη του Αβραάμ και την προσευχή "ΣΕΕΧΕΠΑΝΟΥ", ενώ όσοι παρευρίσκονται λένε: "Όπως εισήλθε

στη Διαθήκη, είθε να μεγαλώσει για την Τορά, τη Χουπά (γαμήλια σκέπη) και για καλά έργα". Ύστερα απαγγέλλουν ένα Κιντούς με το κρασί, με το οποίο βρέχουν τα χείλη του βρέφους, και ακολουθεί η τελετή της ονοματοδοσίας. Συνηθίζεται να δίνουν το όνομα ενός από τους παππούδες, ώστε να υπάρχει μια συνεχής μνήμη μέσα στη ζωή. Καμιά φορά διαλέγονται ονόματα από επιφανή πρόσωπα της εβραϊκής ιστορίας, δείχνοντας μ' αυτό τον τρόπο το σεβασμό στην παράδοση. Το Μπριτ-Μιλά τελειώνει με το Καντίς και ακολουθεί γεύμα για τη μεγάλη αυτή χαρά, στο οποίο παρευρίσκονται όλοι. Λέγεται μάλιστα ότι στην περιτομή οι γονείς δεν πρέπει να στέλνουν ιδιαίτερες προσκλήσεις, αλλά να καλούν όλον τον κόσμο και όποιος μπορεί να πηγαίνει. Τις πρώτες μέρες ο Μοέλ παρακολουθεί το μωρό και κάνει μόνος του τις αλλαγές.

Η μητέρα φροντίζει ιδιαίτερα το παιδί της εκείνες τις ημέρες και προσπαθεί να μην το αφήνει να κλαίει, μέχρι να περάσουν δυο-τρεις μέρες και να επουλωθεί το τραύμα.

Η περιτομή είναι το ορατό σύμβολο της συμφωνίας του Εβραίου με το Θεό και πιστοποιεί το δεσμό του με τη θρησκεία. Είναι αρχαία συνήθεια από την εποχή του λίθου, διότι όπως αναφέρεται στο βιβλίο του Ιησού του Ναυή η Μιλά, γινόταν με πέτρα αιχμηρή. Ο Αβραάμ την έκανε 99 ετών με πέτρα. Συνηθιζόταν επίσης, σε διάφορες φυλές της Αφρικής, της Αμερικής και της Αυστραλίας. Το έθιμο το τηρούν και οι μουσουλμάνοι, αλλά η τελετή γίνεται όταν το αγόρι έχει ήδη συμπληρώσει κάποια χρόνια ζωής.

3. Το Φαδάριο[62]

Τη γέννηση του κοριτσιού συνοδεύουν διαφορετικά έθιμα από αυτά του αγοριού. Η τελετή της ονοματοδοσίας, Φαδάριο, γίνεται στο σπίτι σε χρόνο που καθορίζουν οι γονείς ή στη συναγωγή οποιαδήποτε ημέρα ,ενώ διαβάζεται η Τορά.

Στους Σεφαραδίμ υπήρχε η συνήθεια μόλις το κοριτσάκι έκλεινε τον ένα μήνα, η μητέρα του να το παρουσιάζει κατά τη διάρκεια της πρωινής λειτουργίας του Σαμπάτ στο ραβίνο, ο οποίος το ευλογούσε με την προσευχή Μι Σεμπεράχ, που ανέφερε το εβραϊκό όνομα του παιδιού. Στους Εσκεναζίμ γινόταν μια μικρή γιορτή στο σπίτι, την ημέρα της πρώτης εξόδου της μητέρας, συνήθως το Σαμπάτ. Η πρώτη της επίσκεψη μετά τον τοκετό ήταν στη συναγωγή για να δηλώσει την ευγνωμοσύνη της στο Θεό. Παλιότερα στα χωριά μια συνοδεία γειτόνων πήγαινε μαζί με τη μητέρα στη συναγωγή. Μετά έρχονταν αγόρια και κορίτσια, προσκεκλημένα από τους γονείς, γύρω από την κούνια του νεογέννητου απαγγέλλοντας βιβλικούς στίχους με τις οδηγίες του πατέρα ή του ραβίνου. Στη συνέχεια σήκωναν τρεις φορές την κούνια λέγοντας: "Ποιο θα είναι το όνομα αυτού του παιδιού;" και έλεγαν τρεις φορές το μικρό όνομα που είχε καθοριστεί. Η τελετή έκλεινε με το κέρασμα γλυκισμάτων και κουφέτων.

Η προσευχή «Μι Σεμπεράχ»

Αυτός που ευλόγησε τις μητέρες μας Σάρρα, Ρεβέκκα και Λεία, τη Μύριαμ και τη βασίλισσα Εσθήρ, Αυτός ας ευλογήσει τη χαριτωμένη αυτή κόρη και ας ονομαστεί στο λαό του Ισραήλ...(δίνεται το όνομα). Ας είναι καλότυχη και ευλογημένη. Μακάρι ο Κύριος να τη μεγαλώσει με υγεία, ειρήνη, ασφάλεια και ας αξιώσει τον πατέρα και τη μητέρα της να παρευρίσκονται στις χαρές και στους γάμους της, στην απόκτηση απογόνων, πλούτου και τιμών. Μακάρι να ζήσουν με υγεία μέχρι τα βαθιά γεράματα. Και αυτή ας είναι η θέληση του Κυρίου και ας πούμε Αμέν.

Η εξαγορά του πρωτότοκου

Από τα παλιά χρόνια γινόταν η "εξαγορά" του πρωτότοκου (Πιντιόν-Αμπέν), εκτός από τα παιδιά των Κοέν και Λεβή, εφόσον ήταν το πρώτο παιδί της μητέρας του. Κάθε πρωτότοκο αγόρι της φυλής του Ισραήλ έπρεπε να αφιερωθεί στο Θεό σε ανάμνηση της σωτηρίας από

[62] Ο κύκλος της ζωής, εβραϊκή κοινότητα Βόλου, Βόλος 1998, σ.15-16.

τη δέκατη πληγή με την οποία χτυπήθηκαν οι Αιγύπτιοι, όταν ο Θεός σκόρπισε το θάνατο σε όλα τα πρωτότοκα. Την 31η ημέρα ακριβώς από τη γέννηση ο πατέρας εξαγόραζε από τον Κοέν τον πρωτότοκό του με ασημένια νομίσματα ή μεταλλικά αντικείμενα αξίας πέντε σεκαλίμ, όπως γράφει η "Τορά", που αντιστοιχούσαν με ενενήντα τέσσερα γραμμάρια καθαρό ασήμι.

4. Ενηλικίωση (Μπάρ-Μιτσβά)[63]

Εκτός από την τελετή της περιτομής, το Μπάρ-Μιτσβά, η γιορτή δηλαδή της θρησκευτικής ενηλικίωσης, είναι η σημαντικότερη στη ζωή του αγοριού για τους Εβραίους. Συμβολίζει την αρχή της ωριμότητας και το ξεκίνημα της ενσυνείδητης εβραϊκής ζωής. Μόλις το αγόρι συμπληρώσει το 13^{ο} έτος της ηλικίας του, την επομένη ακριβώς ημέρα θεωρείται ενήλικας θρησκευτικά και ονομάζεται Μπαρ-Μιτσβά, που σημαίνει Γιος της Διαθήκης.

Η τελετή της ενηλικίωσης δεν αναφέρεται πουθενά στους εβραϊκούς νόμους, ο πλούσιος όμως συμβολισμός της την έκανε να τηρείται με λαμπρότητα έως τις ημέρες μας. Η παράδοση λέει ότι μέχρι την ηλικία των 13 ετών, ο πατέρας του αγοριού έχει την ευθύνη για όλες τις πράξεις του, καλές ή κακές. Από την ενηλικίωση και μετά το αγόρι θεωρείται υπεύθυνο για τις επιλογές του και δεσμεύεται να ζει σύμφωνα με τις αρχές της εβραϊκής θρησκείας.

Μερικές εβδομάδες πριν από την τελετή ο ραβίνος προετοιμάζει το νεαρό αγόρι. Του διδάσκει τον τρόπο να φοράει τα τεφιλίν, να διαβάζει τραγουδιστά τις προσευχές της Τορά και την Αφταρά. Συνήθως Δευτέρα ή Πέμπτη και κατά τη διάρκεια της λατρευτικής ακολουθίας γίνεται η θρησκευτική τελετή. Ο νεαρός πηγαίνει στη συναγωγή και φοράει τα τεφιλίν, που σημαίνει ότι του επιτρέπεται να διαβάσει την Τορά και να αποτελεί μέρος του Μινιόν.

[63] Ο κύκλος της ζωής, εβραϊκή κοινότητα Βόλου, Βόλος 1998, σ.17-20.

Η τελετή του Μπαρ-Μιτσβά γίνεται στη συναγωγή, συνήθως στην πρωινή λειτουργία του επόμενου Σαμπάτ από τη συμπλήρωση των δεκατριών του χρόνων. Συγκεντρώνονται συγγενείς και φίλοι για να τιμήσουν το νέο μέλος της εβραϊκής κοινωνίας, το οποίο καλείται από το ραβίνο να ανέβει στην Τεβά. Καθώς περνάει κρατώντας το Σέφερ Τορά, οι γυναίκες από το γυναικωνίτη ρίχνουν λουλούδια και κουφέτα. Διαβάζει περικοπές από την Τορά και απαγγέλλει την Αφταρά. Για να τον τιμήσουν, ανεβαίνουν στην Τεβά ο πατέρας, οι παππούδες και οι συγγενείς. Μετά την ανάγνωση του Νόμου, το αγόρι μιλά για τις δεσμεύσεις που αναλαμβάνει, για τη σημασία της τήρησης των αρχών της θρησκείας και της δημιουργίας αγαθών έργων:

«Από σήμερα, σύμφωνα με τους ορισμούς της θρησκείας μου, θεωρούμαι άνδρας πια ώριμος και έτοιμος να επωμιστώ συνειδητά όλες τις υποχρεώσεις μου απέναντί της και να κάνω καλή χρήση όλων των δικαιωμάτων που πηγάζουν από αυτήν.

Συμπλήρωσα τα 13 χρόνια της ζωής μου και από τότε που απέκτησα την αίσθηση της υπάρξεώς μου, δεν έκανα τίποτα άλλο από το να προετοιμάζομαι ψυχικά για το μεγάλο αυτό γεγονός της ζωής μου με τις επιμελημένες, φυσικά, φροντίδες των γονέων μου, των παππούδων μου, των πνευματικών και θρησκευτικών διδασκάλων μου και των καλών συγγενών, για τους οποίους αισθάνομαι απέραντη ευγνωμοσύνη και τους υπόσχομαι ότι θα φανώ αντάξιος των φροντίδων τους.

Αλλά περισσότερο απευθύνομαι στο Θεό, επικαλούμαι την εύνοια και την προστασία Του, με την υπόσχεση για πίστη και αφοσίωση σε Αυτόν. Τον παρακαλώ να με βοηθήσει να ακολουθήσω το δρόμο της αρετής και της δικαιοσύνης με τη διαβεβαίωση να μην απομακρυνθώ

από Αυτόν και από το Νόμο Του, ο οποίος θα είναι ο μόνος οδηγός στις σκέψεις και στις πράξεις μου. Θα προσπαθήσω να φανώ ένας αντάξιος γιος, ένας χρήσιμος και καλός άνθρωπος στην κοινωνία, ένας πολύτιμος φίλος, πιστός στη θρησκεία μου και αφοσιωμένος πολίτης στη χώρα που ζω».

Μετά την ομιλία ο ραβίνος συμβουλεύει το νεαρό και τον ευλογεί. Με το τέλος της τελετής δέχεται τα συγχαρητήρια, τις ευχές και τα δώρα όλων.

Η ενηλικίωση του αγοριού είναι γιορτή για την οικογένεια. Είναι παράδοση οι γονείς και οι συγγενείς να κάνουν δωρεές. Η ηλικία των 13 ετών συμβολίζει μια σημαντική εσωτερική αλλαγή, καθώς το παιδί ξεκινά την εφηβική του ζωή αφήνοντας πίσω την παιδική. Παράλληλα, αυτή η περίοδος είναι αφιερωμένη στις σπουδές και στη μελέτη της θρησκείας.

(Μπατ-Μιτσβά)

Αντίθετα με το αγόρι η κοπέλα ενηλικιώνεται μόλις συμπληρώσει τα 12 χρόνια ονομαζόμενη Μπατ-Μιτσβά (Κόρη της Διαθήκης).

Στο εξής αναλαμβάνει τις υποχρεώσεις που προορίζονται για την ίδια, όπως το άναμμα των κεριών του Σαμπάτ, την τήρηση του "Κασρούτ" και των εθίμων για κάθε γιορτή.

Τα παλιά χρόνια δεν αναφέρεται καμία γιορτή που να είναι αφιερωμένη σ' αυτήν την τελετή. Το έθιμο είναι σχετικά καινούριο, ήρθε από την Αμερική και απέκτησε μεγάλη δημοτικότητα, ανάμεσα στις εβραϊκές κοινότητες καθώς και στα Κιμπουτσίμ στο Ισραήλ. Στις περισσότερες κοινότητες η τελετή γίνεται ομαδικά στη συναγωγή. Τα νέα κορίτσια ντύνονται στα λευκά, δέχονται την ευλογία του ραβίνου, τα συγχαρητήρια και τα δώρα των προσκεκλημένων. Η κοινότητα προσφέρει αναμνηστικά διπλώματα και το σύμβολο της εβραϊκής θρησκείας το ΣΑΝΤΑΙ (Μαγκέν-Νταβίντ).

Τα κορίτσια απευθύνουν λόγο ανάλογο με αυτόν των αγοριών δεσμευόμενες για τις ευθύνες και τα καθήκοντα που αναλαμβάνουν:
«Αν η γέννηση μου ήταν το σημαντικότερο γεγονός της ζωής μου, η σημερινή ημέρα είναι επίσης ένα σημαντικό γεγονός χωρίς αμφιβολία, αφού μπαίνω σ' ένα καινούριο δρόμο και αποκτώ υποχρεώσεις απέναντι στο Θεό, στη θρησκεία, στην πατρίδα και στους συνανθρώπους μου.

Συνειδητοποιώ ότι ανήκω στο αιωνόβιο εβραϊκό δέντρο, που δεν έπαψε και δεν θα πάψει να παράγει καινούριους καρπούς. Είναι προνόμιο για μένα να αποτελώ ένα κλωνάρι του αμάραντου αυτού δέντρου, που έχει ενωμένους όλους τους Εβραίους στην υπηρεσία του ωραίου, του καλού και του δικαίου.

Υπόσχομαι να διαφυλάξω τις παραδόσεις της φυλής μου και της θρησκείας μου, αναλαμβάνοντας το καθήκον να διαπαιδαγωγήσω μια νέα γενιά με τα διδάγματα και τις υποχρεώσεις των μητέρων μας, Σάρρας, Ρεβέκκας, Λείας και Ραχήλ.

Γνωρίζω ότι σήμερα δίνω στους αγαπημένους μου γονείς μια από τις μεγαλύτερες χαρές της ζωής τους. Τους ευγνωμονώ για όλα και τους απευθύνω το σεβασμό και την αγάπη μου. Εύχομαι να μπορώ να τους δίνω πάντα χαρά σαν ανταμοιβή για τους κόπους και τις θυσίες τους».

5. Ο Θάνατος[64]

Ο βιολογικός κύκλος της ζωής του ανθρώπου κλείνει με το θάνατο. Είναι μέρος της τάξης του κόσμου που δημιουργήθηκε από το Θεό. Σε κάθε εβραϊκή κοινότητα υπάρχει η επιτροπή Χεβρά - Καντισά, (Αγία Αδελφότητα), της οποίας τα μέλη έχουν ως αποστολή να βοηθούν τους αρρώστους, να βρίσκονται κοντά τους τις τελευταίες στιγμές της ζωής τους, να φροντίζουν θέματα σχετικά με την τελετή της κηδείας και της ταφής και να προφέρουν στους λυπημένους παρηγοριά. Αν η ασθένεια είναι βαριά, προετοιμάζουν τον ασθενή ηθικά για να παρουσιαστεί μπροστά στο Θεό. Τον βεβαιώνουν επίσης ότι η μετάνοια, η εξομολόγηση, οι προσευχές και τα καλά έργα δεν προξενούν το θάνατο, αλλά μπορεί να έχουν ως αποτέλεσμα την αποτροπή της θείας απόφασης. Τις τελευταίες στιγμές της ζωής του δεν εγκαταλείπουν τον ασθενή, αλλά μένουν κοντά του ψάλλοντας ύμνους και προσευχές, ενώ η σύντομη ευλογία "Ας είναι Ευλογητός ο κριτής της αλήθειας" αναγγέλλει το θάνατο. Είναι προνόμιο να είναι κάποιος μέλος αυτής της επιτροπής, άντρας ή γυναίκα. Οι υπηρεσίες προσφέρονται σε φτωχούς και πλούσιους χωρίς διάκριση και είναι εθελοντικές.

[64] Ο κύκλος της ζωής, εβραϊκή κοινότητα Βόλου, Βόλος 1998, σ.21-24.

Το σώμα του νεκρού τοποθετείται πάνω σε μια ξύλινη σανίδα καλυμμένο μ' ένα σεντόνι. Ένα φως λάμπει κοντά στο κεφάλι του, σαν απόδειξη ότι η αθάνατη ψυχή θα υπάρχει στην ουράνια κατοικία. Δίπλα του εκείνοι που ξαγρυπνούν διαδέχονται ο ένας τον άλλο. Το πλύσιμο του νεκρού (Τααρά), γίνεται με μεγάλο σεβασμό εσωτερικά και εξωτερικά, για τον άντρα από άντρες και από γυναίκες για τη γυναίκα. Ντύνουν πάλι το νεκρό με τα Ταχριτίν από άσπρο ύφασμα και στη συνέχεια τον τακτοποιούν μέσα στο φέρετρο ανάσκελα. Αφού τον αποχαιρετήσουν για τελευταία φορά η οικογένεια του και οι συγγενείς, ο ραβίνος διαβάζει τη νεκρώσιμη ακολουθία, και η συνοδεία (Λεβαγιά) ξεκινά για τη μεταφορά στο νεκροταφείο. Κατά την έξοδο του νεκρού σπάζουν ένα κανάτι.

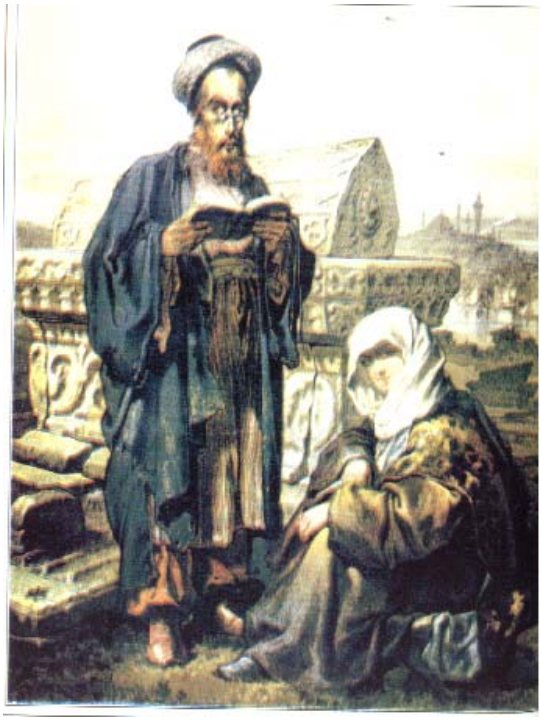

Συνήθως οι γυναίκες δεν πηγαίνουν στο νεκροταφείο ούτε παρευρίσκονται στην ταφή. Ο ενταφιασμός του σώματος γίνεται με απλότητα χωρίς λουλούδια ή στεφάνια. Μετά την επικήδεια προσευχή κατεβάζουν το σώμα στον τάφο και το ακουμπάνε κατευθείαν στη γη.

Ο ραβίνος, η οικογένεια και στη συνέχεια όσοι βρίσκονται εκεί ρίχνουν ο καθένας χώμα λέγοντας: "Προέρχεσαι από το χώμα και στο χώμα θα ξαναγυρίσεις. Το σώμα επιστρέφει στη γη από όπου προήλθε, και η ψυχή επιστρέφει στο Θεό που την έδωσε".

Μετά την ταφή ο ραβίνος και οι άντρες γυρίζουν στο σπίτι και πριν μπουν μέσα πλένουν τα χέρια τους. Στους συγγενείς πρώτου βαθμού, που κάθονται κάτω στο πάτωμα πάνω σε στρώμα, γίνεται το σκίσιμο των ρούχων (κριά), έθιμο που επικρατεί από την εποχή του Ιακώβ, ο οποίος, μαθαίνοντας το θάνατο του γιου του Ιωσήφ, από τον πόνο και τη θλίψη του έσκισε τα ρούχα του και κάθισε κάτω στο χώμα εφτά ημέρες.

Μετά την κηδεία ακολουθεί μικρό γεύμα, η λεγόμενη παρηγοριά, με ψωμί και σφιχτό αυγό χωρίς αλάτι, που ετοιμάζει συγγενικό πρόσωπο και προσφέρεται στους λυπημένους σε τραπεζομάντιλο που στρώνουν κάτω. Εάν δεν υπάρχει κάποιος συγγενής, φροντίζει γι' αυτό η Χεβρά-Καντισά ή η κοινότητα.

Μια συνήθεια είναι επίσης να σερβίρουν στους πενθούντες και στους επισκέπτες που βρίσκονται εκεί σούπα φιδέ με τυρί ή σφουγγάτο (κεφτεδάκια από τυρί), στραγάλια με σταφίδες μαύρες, γλυκό με σοκολάτα, κονιάκ και καφέ. Οι καθρέπτες του σπιτιού πρέπει να είναι σκεπασμένοι.

Από την κηδεία και μετά αρχίζει η περίοδος των Σίβα, των επτά ημερών, κατά τη διάρκεια των οποίων οι αβελίμ (πενθούντες) παραμένουν στο σπίτι του νεκρού, όπου καθημερινά προσεύχονται με μινιάν. Δεν τρώνε κρέας, απέχουν από κάθε εργασία, κάθονται σε χαμηλά καθίσματα χωρίς παπούτσια και δέχονται αυτούς που έρχονται να τους συλλυπηθούν. Οι επισκέπτες φέρνουν συνήθως τροφή, την οποία οι αβελίμ ίσως παραμελούν μέσα στη θλίψη τους. Οι άντρες δεν κόβουν τα μαλλιά τους και δεν ξυρίζονται. Παλιότερα η συνήθεια αυτή διαρκούσε 30 ημέρες. Οι γυναίκες μπορούν να ασχολούνται με το σπίτι τους και με τα παιδιά τους. Το Σαμπάτ και τις γιορτές δεν κάθονται Αβέλ. Την έβδομη ημέρα γίνεται το πρώτο μνημόσυνο. Εκτός από το γλυκό προσφέρουν και ψωμί για την ψυχή του νεκρού. Μετά τριάντα ημέρες από τον ενταφιασμό γίνεται το δεύτερο μνημόσυνο και επίσκεψη των πενθούντων στο νεκροταφείο, όπου μπορούν να πάνε και οι γυναίκες. Προσφέρουν αλμυρά με ούζο ή κονιάκ και ψωμί. Εδώ τελειώνει το πένθος των τριάντα ημερών (Σλοσίμ) για τα αδέλφια, τους συζύγους και τα παιδιά. Τα ορφανά

από πατέρα ή από μητέρα αφιερώνουν ένα χρόνο για το χαμένο γονέα, αποφεύγουν τις χαρούμενες συγκεντρώσεις και για έντεκα μήνες ψάλλουν το Καντίς, στη συναγωγή. Όλο αυτόν τον καιρό καίει στο σπίτι τους ένα καντήλι σε ανάμνηση εκείνου που πέθανε.

Όταν συμπληρωθούν έντεκα μήνες, τελείται μνημόσυνο και επισκέπτονται οι συγγενείς το νεκροταφείο. Το μνήμα πρέπει να είναι τελειωμένο με την ταφόπλακα, πάνω στην οποία υπάρχει μια εβραϊκή επιγραφή, όπου αναφέρεται η ταυτότητα του νεκρού ή και κάποια άλλα λόγια. Σε πολλές χώρες σκάλιζαν πάνω στις ταφόπετρες διάφορα σχέδια και σύμβολα ανάλογα με το όνομα ή το επάγγελμα του νεκρού. Χέρια σε θέση ευλογίας διάλεγαν για έναν Κοέν, απόγονο ιερατικής οικογένειας, κεριά του Σαμπάτ στόλιζαν συχνά τις ταφόπετρες των γυναικών, πλοία στους τάφους των θαλασσινών, ψαλίδι για ένα ράφτη, ένα δάσος μ' ένα μόνο δέντρο κομμένο ή μ' ένα δεμάτι στάρι, όταν επρόκειτο για μικρό παιδί.

Οι Εβραίοι τιμούν τη μνήμη του νεκρού με μνημόσυνο κατά την επέτειο της ημέρας του θανάτου, σύμφωνα με το εβραϊκό ημερολόγιο, το καντήλι ανάβει πάλι για 24 ώρες, ενώ οι συγγενείς του νεκρού ψάλλουν το Καντίς, κάνουν αγαθοεργίες και επιμνημόσυνες δεήσεις στη συναγωγή κατά τη διάρκεια των κυριότερων γιορτών.

Οι επισκέψεις στο νεκροταφείο είναι περιορισμένες, συνήθως πριν από το Ρος-Ασανά και το Πέσαχ. Όταν πηγαίνουν, ακουμπούν πάνω στο μνήμα μια μικρή πέτρα, σημάδι ότι συνεχίζουν να θυμούνται όσους έφυγαν.

Το νεκροταφείο ονομάζεται Μπετ Αχΐμ (σπίτι ζωής) Μπετ Ολάμ (σπίτι της αιωνιότητας), Μπετ Αλμίν (σπίτι του κόσμου), ως ένδειξη ότι για τον Εβραίο ο θάνατος δεν έχει τίποτα το τρομακτικό, αλλά αντίθετα είναι το πέρασμα στην αιώνια ζωή.

ΙΙΙ. ΕΒΡΑΪΚΕΣ ΓΙΟΡΤΕΣ

Ο ιουδαϊσμός όπως και όλες σχεδόν οι θρησκείες έχουν ένα πλούσιο λατρευτικό τυπικό. Υπάρχουν εορτές σε όλη τη διάρκεια το έτους που σχετίζονται είτε με την ιστορία είτε με τις ασχολίες των Εβραίων.

Πρώτη θα αναφέρουμε τη γιορτή του Σαββάτου. Αυτήν την εορτή θα την αναλύσουμε διεξοδικά, για να καταδείξουμε τη σπουδαιότητά της αλλά και για να πληροφορηθεί ο αναγνώστης τη διαδικασία εορτασμού των ιερών ημερών του ιουδαϊσμού. Στις υπόλοιπες εορτές θα αναφερθούμε συνοπτικότερα[65].

1. Το Σάββατο[66]

Σύμφωνα με την ισραηλιτική αντίληψη κάθε μέρα ο καθένας μπορούσε να λατρεύει το Θεό και να προσφέρει θυσία, το πρωί και το απόγευμα. Στον ναό προσφερόταν ιδιαίτερα στους μεταγενέστερους χρόνους, καθημερινή θυσία το πρωί και το απόγευμα υπέρ της ισραηλιτικής κοινότητας, η λεγόμενη θυσία Ταμίντ (tamid= διαρκής). Η θυσία αυτή προσφερόταν πριν από τις ιδιωτικές θυσίες. Νωρίς το πρωί άνοιγαν οι πύλες του ναού και οι ιερείς ευτρέπιζαν το θυσιαστήριο του θυμιάματος και τη λυχνία και εξερχόμενοι επιμελούνταν το θυσιαστήριο των ολοκαυτωμάτων. Πρόσφεραν έπειτα τη θυσία του θυμιάματος, την αιματηρή θυσία, τη σπονδή, ενώ οι ιερείς και οι Λευίτες έψελναν τους ψαλμούς της ημέρας. Τέλος ο ιερέας ευλογούσε από το θυσιαστήριο το λαό. Μετά από αυτά ακολουθούσαν οι ιδιωτικές θυσίες. Το απόγευμα προσφερόταν η θυσία του θυμιάματος και η αιματηρή θυσία, ενώ μετά την δύση του ηλίου έκλειναν οι πύλες του ναού[67].

---

[65] Μάικλ Κάνιελ, Η τέχνη του ιουδαϊσμού, εκδ. Ντουντούμης, Αθήνα 1982,σ.140 κ.εξ.

[66] Εβραϊκές Γιορτές και παραδόσεις, εβραϊκή κοινότητα Βόλου, Βόλος 1993,σ.8-12.

[67] Βέλλα Β., Αρχαιολογία, σ.195.

Εκτός από αυτές τις θυσίες από τα αρχαία χρόνια υπήρχαν ορισμένες εορταστικές ημέρες, στις οποίες κατεξοχήν λατρευόταν ο Θεός. Τέτοια ήταν και η γιορτή του Σαββάτου.

Το Σάββατο (Σαμπάτ) θεωρείται ως ο πιο ιερός ηθικός θεσμός του εβραϊσμού. Το Σάββατο δεν είναι μόνο ημέρα σωματικής ανάπαυσης αλλά και θρησκευτικής και πνευματικής άσκησης. Η ξεχωριστή αυτή ημέρα για όλους τους Εβραίους αρχίζει από την Παρασκευή το απόγευμα και τελειώνει το βράδυ του Σαββάτου.

Η επίσημη λατρεία στη συναγωγή ξεκινά όπως και η γιορτή την Παρασκευή το απόγευμα. Κατά τη διάρκεια της λατρείας ψάλλονται ειδικές προσευχές με μελωδικούς ύμνους που ονομάζονται ΚΑΜΠΑΛΑΤ – ΣΑΜΠΑΤ, δηλαδή Υποδοχή του Σαββάτου. Το σπουδαιότερο μέρος της λατρευτικής ακολουθίας είναι ο ύμνος Λεχά – Ντοντί, που σημαίνει «Έλα να υποδεχθείς τη νύφη». Αξίζει να σημειωθεί ότι η λέξη Σαμπάτ στην ποίηση, θρησκευτική ή κοσμική, σημαίνει τη βασίλισσα και νύφη. Η ακολουθία τελειώνει με το Κιντούς.

Αλλά και οι προετοιμασίες για το Σαμπάτ στο σπίτι αρχίζουν από την Παρασκευή. Από νωρίς το πρωί η νοικοκυρά αρχίζει την καθαριότητα και το μαγείρεμα. Λίγο πριν δύσει ο ήλιος, στρώνεται εορταστικά το τραπέζι όπου θα συγκεντρωθεί η οικογένεια. Στο τραπέζι, υπάρχουν δυο ψωμιά που λέγονται ΧΑΛΟΤ, σκεπασμένα με ένα ύφασμα. Στο τραπέζι υπάρχουν ακόμα δύο κεριά, τα λεγόμενα «φώτα του Σαμπάτ», ένα βιβλίο προσευχών και ένα μπουκάλι κρασί με ένα ποτήρι κοντά στη θέση του αρχηγού της οικογενείας. Τα χαλότ έχουν διπλό συμβολισμό: ο πρώτος τα συνδέει με τα ψωμιά που πρόσφεραν οι Εβραίοι στο Ναό, ο δεύτερος με τη διπλή μερίδα του μάννα, που έριχνε ο Θεός στους Εβραίους στην έρημο κάθε Παρασκευή, για να αναπαύονται την ημέρα του Σαββάτου. Τα κεριά συμβολίζουν τη διπλή εντολή «να θυμάσαι και να τηρείς την ημέρα του Σαββάτου». Η μητέρα ανάβει συνήθως τα κεριά μόλις δύσει ο ήλιος καλύπτοντας το κεφάλι της.

Η τελετή ξεκινά με το πλύσιμο των χεριών που προσλαμβάνει τελετουργικό χαρακτήρα. Στη συνέχεια ακολουθεί το μοίρασμα του ψωμιού για την προσευχή. Ύστερα ο πατέρας παίρνει το λόγο ευλογώντας τα παιδιά της οικογένειας. Αφού βάλει το χέρι του στα κεφάλια τους λέει: «Ο αιώνιος Θεός να σε κάνει όμοιο με τον Εφραίμ

και το Μανασή. Να σε ευλογήσει, να σε προστατέψει, να σε φωτίσει με την μορφή του και να σου δώσει ειρήνη». Για τα κορίτσια η ευλογία είναι διαφορετική μόνο στην αρχή: «Ο Αιώνιος να σε κάνει όμοια με τη Σάρρα, Ρεβέκκα, Λεία και Ραχήλ».

Στη συνέχεια ακολουθεί το Κιντούς, δηλαδή η ευλογία του κρασιού. Κατά τη διάρκεια του φαγητού ψάλλονται οι ύμνοι του Σαββάτου. Οι περισσότεροι από αυτούς είναι μελωδίες ζωηρές και χαρούμενες. Στη συνέχεια ακολουθεί μια προσευχή για την ανοικοδόμηση του οίκου του Δαυίδ και της πόλης της Σιών. Κάποιων ύμνων το περιεχόμενο αφορά τις ανταμοιβές που προορίζονται για όσους τηρούν το Σάββατο και άλλοι είναι ευχαριστήριοι προς το Θεό που έδωσε στο Ισραήλ το Σαμπάτ, ημέρα αναπαύσεως. Μετά το. δείπνο απαγγέλλονται το Μπιρκάτ – Αμαζόν, ευχαριστήριοι ύμνοι για το φαγητό και την καλοσύνη του Θεού. Η λέξη ΑΒΝΤΑΛΑ (διαχωρισμός) δηλώνει την απόσταση μεταξύ ιερού και κοινού, χωρίζοντας το Σάββατο από τις υπόλοιπες μέρες, σηματοδοτώντας το τέλος του Σαμπάτ. Περιλαμβάνει την ευλογία του κρασιού, του φωτός και των μπαχαρικών. Η οικογένεια αφού ανάψει ένα κερί με δύο φυτίλια, κρατά μια κούπα κρασί και ένα ειδικό κουτί με μπαχαρικά, το οποίο μυρίζουν όλοι οι συνδαιτυμόνες. Κρατώντας το κερί ψηλά, η οικογένεια ευχαριστεί το Θεό που έδωσε το φως. Τέλος όλοι πίνουν το κρασί και στάζουν λίγες σταγόνες για να σβήσει το κερί. Έτσι τελειώνει το Σαμπάτ με την ευχή Σαβούα – Τοβ, δηλαδή καλή εβδομάδα[68].
Οι ύμνοι που προορίζονται για την εορτή του Σαββάτου είναι:

Κιν τους Σαμπάς Βράδυ

Γιόμ ασισί: Βαγεχουλού σσαμάγιμ βεαάρετς, βεχόλ τσεβαάμ. Βαγεχάλ Ελοι'μ μπαγιόμ, ασεβιή, μελαχτό, ασέρ ασά, βαγισμπότ μπσγιόμ ασεβιή μικόλ μελαχτό ασέρ ασά. Βαηβάρεχ Ελοίμ ετ γιόμ ασεβιή. βαηκαντές οτο κι βο σαμπάτ μικόλ μελαχτό, ασέρ μπάρα Ελοι'μ λαασότ. Σαβρί μάραναν: Μπαρούχ ατά Αδονάι, Ελοένου μέλεχ αολάμ, μπορέ περί αγκέφεν.

Μπαρούχ ατά Αδονάι, Ελοένου μέλεχ αολάμ, ασέρ κιντεσάνου μπεμιτσβο-τάβ, βερατσά μπάνου, βεσαμπάτ κοντσό μπεααβά ουβρατσόνι ινχιλάνο,υ, ζικα-ρόν λεμαασέ μπερεσίτ. Κι ου γιόμ τεχιλά λεμικράε κόντες, ζέχερ λιτσιάτ μιτσράιμ. Κι βάνου βαχάρτα, βεοτανου

[68] Όπ.παρ., σ.8-9.

κιντάστα μικόλ ααμίμ, βεσαμπάτ κοντσεχά μπεασβά ουβρατσόν ινχαλτάνου. μπσρούχ ατά Αδονάι, μεκαντές σσαμπάτ,

Ημέρα έκτη: Και συντελέσθησαν ο ουρανός και η Γη και όλη η στρατιά σιτών. Και επεράτωσε ο Θεός την εβδόμη ημέρα τα έργα Του τα οποία έκανε. Και αναπαύτηκε την εβδόμη ημέρα από όλα τα έργα Του τα οποία έκανε. Και ευλόγησε ο Θεός την εβδόμη ημέρα και την αγίασε. Διότι αυτήν την ημέρα αναπαύτηκε από όλα τα έργα Του τα οποία έπλασε και έκανε ο Θεός. Ευλογητός Συ Κύριε ο Θεός μας, βασιλιά του Σύμπαντος, που έπλασες τον καρπό της αμπέλου.

Ευλογητός Συ Κύριε ο Θεός μας που μας αγίασες με τα παραγγέλματα Σου και μας έδειξες την ευαρέσκεια Σου, και ο οποίος κληροδότησες σε μας, με αγάπη και ευμένεια, το Άγιο Σάββατό Σου, ενθύμιο του έργου της δημιουργίας. Η ημέρα αυτή είναι η πρώτη των αγίων συγκεντρώσεων σε ανάμνηση της εξόδου από την Αίγυπτο, διότι μας εξέλεξες και μας αγίασες από όλους τους λαούς και το άγιο Σάββατό Σου με αγάπη και ευαρέσκεια μας κληροδότησες. Ευλογητός Συ Κύριε ο αγιάζων το Σάββατο.

Κιντούς Σαμπάτ Πρωί

Βεσαμερού μπενε Γισραέλ ετ ασαμπάτ, λαασότ ετ ασαμπάτ λεντοροταμ μπερίτ ολάμ. Μπενί ουβέν μπενέ Γισραέλ, οτ η λεολάμ κι σέσετ γιαγίμ ασά Αδονάι τα\ετ Ασαμάιμ βεέτ αάρετς, ουβαγιόμ ασεδιή σαμπάτ βαηναφάς. Αλ κεν μπεράχ Αδοναί ετ γιομ ασαμπάτ βαηκαντεσέου.

Ασαβρί μαρανάν: Μπαρούχ ατα Αδονάι, Ελοενού μελέχ αολάμ, μπορέ περί αγκέφεν.

Και θα τηρούν τα τέκνα του Ισραήλ το Σάββατο, για να καταστήσουν αυτό στις γενεές τους συνθήκη αιώνια. Τούτο είναι σημείο αιώνιο μεταξύ Εμού και των τέκνων του Ισραήλ,, ότι σε έξι ημέρες έπλασε ο Κύριος τον ουρανό και τη Γη και την έβδομη σταμάτησε και αναπαύτηκε. Γι' αυτό ο Κύριος ευλόγησε την ημέρα του Σαββάτου και την αγίασε. Ευλογητός Συ Κύριε ο Θεός μας, βασιλιά του Σύμπαντος, που έπλασες τον καρπό της αμπέλου.

Κηροπήγια του Σαββάτου

Μπιρ κατ αμαζον (ευλογία μετά το γεύμα)

Μπαρουχ ατα Αδονάι, Ελοένου μέλεχ αολάμ, αζάν οτάνου βεέτ αολάμ κουλό μπετουβό, μπεχέν, μπεχέσεντ, ουβραχαμίμ νοτέν λέχεμ λεχολ μπασάρ, κι λεολάμ χαζντό. Ουβτουβό αγκαντόλ ταμίντ λο χασάρ λάνου, βεάλ γιεχσάρ λάνου μαζόν ταμίντ λεολάμ βαέντ. Κι ου ζαν ουμφαρνές λακόλ, βεσουλχανό αρούχ λακόλ βεητκίν μιχγιά ουμαζόν λεχόλ μπιργιοτάβ, ασέρ μπαρά μπερα-χαμάβ, ουβράρ χασανταβ, κααμούρ, ποτέαχ ετ γιαντέχα, ουμασμπία λεχόλ χάη ρατσόν, μπαρούχ ατά Αδονάι, αζαν μπεραχαμαβ ετ ακολ Όσε σαλώμ'μπιμροβάβ, ου γιαασέ σαλώμ αλένου, βεάλ κολ αμο Γισραέλ βεημρου Αμέν.

Ευλογητός Συ Κύριε ο Θεός μας, βασιλιά του Σύμπαντος, που διατρέφεις εμάς και όλο τον κόσμο με την αγαθοεργία Σου, τη φιλοστοργία Σου και την ευσπλαχνία Σου. Εσύ μας δίνεις άρτο σε όλα τα πλάσματα, διότι η αγάπη Σου είναι αιώνια. Η φιλοστοργία σου ποτέ δεν έλειψε από εμάς και ας μη μας λείψη ποτέ η τροφή εις τους αιώνας των αιώνων, διότι Συ τρέφεις και συντηρείς όλα τα πλάσματα, τα οποία με την ευσπλαχνία Σου και την φιλόστοργία Σου έπλασες.

Ευλογητός Συ Κύριε ο διατρέφων τα πάντα με ευσπλαχνία Ο αποκαθιστών την ειρήνη στους ουρανούς ας αποκαταστήσει με την ευσπλαχνία Του ειρήνη σε μας και σε όλον το λαό του Ισραήλ. Αμέν.

Προσευχή για το άναμμα των κεριών

Μπαρούχ ατα Αδονάι, Ελοένου μέλεχ αολάμ, ασέρ κιντεσάνου μπεμιτσβοτάβ βετσιβάνου, λεαντλίκ νερ σελ Σαμπάτ.

Ευλογητός Συ Κύριε ο Θεός μας, βασιλιά του Σύμπαντος, ο οποίος μας αγίασες με τις Εντολές Σου και μας διέταξες να ανάβουμε τη λυχνία του Σαββάτου.

Προσευχή για το πλύσιμο των χεριών

Μπαρούχ ατά Αδονάι, Ελοένου μέλεχ αολαμ ασέρ κιντεσάνου μπεμιτσβοτ βετσιβάνου, αλ νετιλάτ γιαντάιμ.

Ευλογητός Συ Κύριε ο Θεός μας, Βασιλιά του Σύμπαντος, που με τις Εντολές Σου μας διέταξες να πλένουμε τα χέρια.

Ευλογία για το ψωμί

Βουτάμε μια μπουκιά ψωμί στο αλάτι και λέμε:

Μπαρούχ ατά Αδονάι, Ελοένου μέλεχ αολάμ, αμοτσί λέχεμ μίν αάρετς.

Ευλογητός Συ Κύριε ο Θεός μας, Βασιλιά του Σύμπαντος, που εξάγεις άρτο από τη γη.

Ευλογία για το κρασί

Μπαρούχ ατά Αδονάι, Ελοένου μέλεχ αολάμ, μπορέ περί αγκέφεν.

Ευλογητός Συ Κύριε ο Θεός μας, Βασιλιά του Σύμπαντος, που έπλασες καρπό της αμπέλου.

Τα χαλότ του Σαμπάτ

Η θρησκευτική σημασία των δύο Χαλότ (ψωμιών του Σαββάτου) είναι το κάψιμο της χαλά (ζύμης). Η νοικοκυρά ετοιμάζει το ψωμί, πρέπει απαραιτήτως να χρησιμοποιήσει το λιγότερο 1.600 γραμμ. αλεύρι για να έχει δικαίωμα να πει την προσευχή (μπεραχά). Η χαλά και το άναμμα των κεριών του Σαμπάτ όπως και η νιδά (καθαριότητα της γυναίκας) προστατεύουν τη νοικοκυρά την κρίσιμη ώρα του τοκετού.

Η νοικοκυρά, αφού ζυμώσει το ψωμί, το σκεπάζει με καθαρή πετσέτα, βάζει ένα μαντήλι στα μαλλιά της και λέει τη μπεραχά της χαλά κρατώντας το χέρι της μέσα στη ζύμη. Στη συνέχεια κόβει ένα κομμάτι από τη ζύμη, το βάζει σε αλουμινόχαρτο και το καίει στο φούρνο μέχρι να γίνει κάρβουνο. Αυτή η συμβολική προσφορά του ψωμιού είναι ένα είδος θυσίας στο Δημιουργό, που απαλλάσσει τον άνθρωπο από την επιθυμία να επωφεληθεί από όλην τη ποσότητα του ψωμιού. Εάν δεν υπάρχει δυνατότητα παρασκευής ψωμιού κάθε Παρασκευή, τότε η νοικοκυρά κάνει μια μεγαλύτερη ποσότητα κάποια άλλη μέρα και βάζει τα ψωμάκια τέσσερα - τέσσερα σε σακουλάκια πλαστικά στην κατάψυξη, δηλαδή δύο για το βράδυ της Παρασκευής και δυο για το μεσημέρι του Σαββάτου. Τα χαλότ τα χρησιμοποιούν οι Εβραίοι σε όλες τις γιορτές.

Προσευχή της χαλά

Μπαρούχ ατά Αδονάι, Ελοένου μέλεχ αολάμ, ασέρ κιντεσάνου μπεμιτσβ βετσιβάνου, λεαφρίς χαλά τερουμα.

Ευλογητός Συ Κύριε ο Θεός μας, βασιλιά του Σύμπαντος, που μας αγκάλιασες με τις εντολές Σου και μας πρόσταξες να μοιράζουμε τη χαλά.

Μύθος για το ψάρι του Σαμπάτ

Το ψάρι θεωρείται ιδανική τροφή για τον εορτασμό του Σαββάτου. Έχει συνδεθεί μάλιστα με ένα μύθο, ο οποίος μας αφηγείται τα εξής:

Κάποτε μια πλούσια κυρία ονειροπολούσε στην πολυτελή βάρκα της παίζοντος με το χέρι στο δροσερό νερό. Κάποια στιγμή το δαχτυλίδι με το χοντρό διαμάντι που φορούσε, γλίστρησε από το δάχτυλο της και χάθηκε στη θάλασσα Δεν στενοχωρήθηκε και πολύ, είχε τόσα άλλα ωραία δαχτυλίδια! Στην στεριά όμως μια άπορη και πολυμελής οικογένεια πεινούσε. Ήρθε η Παρασκευή, ο πατέρας πήγε στην ψαραγορά και παρακαλούσε να του δώσουν κανένα μικρό ψαράκι για να τιμήσει το Σαμπάτ. Οι ώρες περνούσαν και η απελπισία του δεν περιγραφόταν. Πως ήταν δυνατόν, νύχτα του Σαμπάτ, να μην έχουν έστω και ένα κατώτερο και φθηνό ψαράκι στο τραπέζι; Ο καημένος δάκρυζε, κρύωνε, παρακαλούσε και στην τσέπη του δεν είχε καθόλου χρήματα. Στο καλυβάκι τους η γυναίκα του και τα παιδιά του

παρακαλούσαν με πόνο τον καλό Θεό να γυρίσει ο πατέρας και σαν από θαύμα να φέρει για μια φορά ένα πολύ μεγάλο ψάρι! Τελικά, ένας ψαράς που ξεπούλησε πριν το μεσημέρι, τον λυπήθηκε και τον φώναξε. Έλα, του λέει, να δεις, τα πούλησα όλα τα ψάρια μου εκτός από αυτό το τόσο μεγάλο που κανένας δεν το αγόρασε. Σε λυπήθηκε η καρδιά μου κι επειδή ξέρω πόσο θεοφοβούμενες άνθρωπος είσαι, σου το χαρίζω για το Σαμπάτ. Τι χαρά και τι ευτυχία! Του φιλούσε τα χέρια κι έκλαιγε. Τρέχοντας έφτασε στο καλυβάκι. Όλοι μαζί, γελούσαν, έκλαιγαν και δεν πίστευαν στα μάτια τους! Ευχαριστούσαν το Θεό και πανηγύριζαν. Σαν χαϊδεμένο μωρό το πήρε η μητέρα στην κουζίνα να το καθαρίσει. Ανοίγοντας την κοιλιά θαμπώνεται. Ένα χοντρό διαμάντι, ένα υπέροχο δαχτυλίδι έλαμπε σαν φως του ήλιου. Βάζει τις φωνές, τρέχουν όλοι ξαφνιασμένοι και τι να δουν! Το θαύμα έγινε, ο Θεός τους λυπήθηκε! Πέρασαν το ωραιότερο Σαμπάτ της ζωής τους. Χάρη στην αφηρημένη κυρία και την πονόψυχη καρδιά του ψαρά μια άπορη αλλά προσκολλημένη στη θρησκεία και την παράδοση οικογένεια μπόρεσε να αλλάξει τη ζωή της προς το καλύτερο, πουλώντας το δαχτυλίδι.

Τιμήστε λοιπόν το Σαμπάτ τρώγοντας ψάρι, είναι μιτσβά. Και αν δε βρείτε κανένα διαμάντι δεν πειράζει. Κοιτάξτε τα παιδιά σας στο άγιο φως των κεριών, αυτά είναι τα πολυτιμότερα κοσμήματα σας. ΣΑΜΠΆΤ ΣΑΛΩΜ

2. Η ΓΙΟΡΤΗ ΤΗΣ ΝΕΟΜΗΝΙΑΣ[69]

Την εμφάνιση της νέας σελήνης[70] κάθε πρώτη του μήνα στον ουρανό οι Εβραίοι τη χαιρέτιζαν με γιορτή. Στον ισραηλιτικό νόμο, παραλλήλως με το Σάββατο, αναφέρεται και η Νεομηνία ως η μόνη μηνιαία γιορτή. Οι προφήτες Αμώς, Ωσηέ και Ησαΐας αναφέρουν τη νεομηνία ως γιορτή εξίσου σπουδαία και σημαντική με το Σάββατο. Κατά την ημέρα αυτή η ισραηλιτική κοινότητα συγκεντρωνόταν στο ναό και προσέφεραν τη συνηθισμένη, σύμφωνα με το νόμο, θυσία. Φαίνεται ότι όλη η κοινότητα συγκεντρωνόταν την ημέρα αυτή στο

[69] Βέλλα Βασιλείου, Εβραϊκή Αρχαιολογία, σ.197-198.

[70] Σελήνη: Οι αρχαίοι Ιουδαίοι συνδύαζαν το ηλιακό και σεληνιακό ημερολόγιο, δημιουργώντας «πλήρεις» μήνες των τριάντα ημερών και άλλους «ελλιπείς» των είκοσι εννέα ημερών. Οι μήνες επομένως ήταν σεληνιακοί.

ναό, για ν' ακούσουν τους προφήτες να εξαγγέλλουν προφητείες. Ολόκληρες οικογένειες έρχονταν στην Ιερουσαλήμ για να γιορτάσουν την εορτή αυτή, κατά την οποία, όπως προαναφέραμε, προσέφεραν και θυσίες. «δραμεῖν ἕως εἰς Βηθλεέμ τήν πόλιν αὐτοῦ, ὅτι θυσία τῶν ἡμερῶν ἐκεῖ ὅλη τῇ φυλῇ».[71]

Ο νόμος δεν επέβαλλε αργία την ημέρα αυτή, όμως είναι πολύ πιθανό να υπήρχε. Κατά τη Νεομηνία ο βασιλιάς παρέθετε γεύμα σ'όλους τους αξιωματούχους του «Καί εἶπεν Ἰωνάθαν Αὔριον νουμηνία, καί ἐπισκεπήσῃ, ὅτι ἐπισκεπήσεται καθέδρα σου».[72] Η γιορτή αυτή χαρακτηρίζεται από το διακριτικό πνεύμα της ισραηλιτικής θρησκείας, ενώ θεωρείται ότι πρωτοξεκίνησε να γιορτάζεται από τα χρόνια της βαβυλωνιακής αιχμαλωσίας. Η γιορτή αυτή υφίσταται μέχρι και σήμερα. Ίσως και ο αγιασμός που τελείται κάθε πρώτη του μηνός στην Εκκλησία, να είναι λείψανο της γιορτής της Νεομηνίας.

3. Η ΓΙΟΡΤΗ ΤΟΥ ΕΞΙΛΑΣΜΟΥ (ΚΙΠΟΥΡ)[73]

Η αρχαία γιορτή[74]

Πέντε ημέρες προ της εορτής της Σκηνοπηγίας, τελείτο η ετήσια γιορτή του εξιλασμού. Η εορτή αυτή, όπως φαίνεται από πολλές μαρτυρίες, ανήκε στον κύκλο των εορτών του νέου έτους ως προπαρασκευή γι' αυτό. Ο Ιεζεκιήλ, αν και γνωρίζει το νέο ημερολόγιο, το οποίο παρέλαβαν οι Ισραηλίτες από τους Βαβυλώνιους την περίοδο της αιχμαλωσίας τους και το οποίο άρχιζε την άνοιξη, θεωρεί ως αρχή του έτους την 16^{η} του 7^{ου} μήνα Τισρί.

Σκοπός της γιορτής αυτής είναι η κάθαρση των ανθρώπων από τις αμαρτίες τους, αλλά και του ναού και ολόκληρης της χώρας από κάθε είδος μολυσμού, ο οποίος μπορεί να έγινε κατά τη διάρκεια του έτους. Ήταν ανάγκη να πραγματοποιηθεί η κάθαρση αυτή, ώστε το επόμενο έτος να βρει τον άνθρωπο συνδιαλλαγμένο με το Θεό, για να πετύχει

[71] Σαμ. 20,6
[72] Σαμ 20,18
[73] Εβραϊκές Γιορτές και παραδόσεις, εβραϊκή κοινότητα Βόλου, Βόλος 1993,σ.39.
[74] Βέλλα Βασιλείου, Εβραϊκή Αρχαιολογία, σ.203 κ.εξ.

ως δώρο της καταλλαγής ένα ευτυχέστερο νέο έτος. Ο χαρακτήρας της γιορτής αυτής δεν ήταν χαρμόσυνος και εύθυμος αλλά αυστηρός, διότι επρόκειτο για άφεση αμαρτιών των ανθρώπων.

Το τελετουργικό της γιορτής αυτής διασώθηκε μόνο στο Λευιτικό (16). Η τελετή δε μπορούσε να γίνει χωρίς την παρουσία του αρχιερέα, ο οποίος τις πρώτες πρωινές ώρες ανήμερα της γιορτής, αφού πλενόταν, δε ντυνόταν με τη συνήθη πολυτελή αρχιερατική στολή, αλλά με απλά λευκά λινά άμφια, γιατί ήταν ημέρα ταπεινώσεως και μετάνοιας. Έπειτα προσέφερε θυσία μόσχου. Από το αίμα αυτό που έπαιρνε, έμπαινε μέσα στα Άγια των Αγίων, που μόνο εκείνη την ημέρα μπορούσε να μπει και θύμιαζε ολόκληρο το εσωτερικό του ναού κατά τέτοιο τρόπο, ώστε το θυμίαμα να είναι πυκνό και να μη μπορεί ο αρχιερέας να βλέπει σε μεγάλη απόσταση. Στη συνέχεια ράντιζε επτά φορές με το αίμα του μόσχου το ιλαστήριο επίθημα της Κιβωτού της Διαθήκης και έχριε τα κέρατα του θυσιαστηρίου του θυμιάματος. Ασφαλώς τόσο το πυκνό θυμίαμα όσο και ο ραντισμός του αίματος και η επίχριση των κεράτων του θυσιαστηρίου απέβλεπαν στο να καθαρίσουν το ναό από κάθε είδους μόλυνση. Αφού έβγαινε από το ναό, του έφερναν δύο τράγους και τότε έριχναν κλήρο για να αποφασίσουν ποιος θα θυσιαστεί και ποιος θα βαστάξει τις αμαρτίες της κοινότητας. Ο αρχιερέας τότε θυσίαζε τον κληρωθέντα τράγο και παίρνοντας το αίμα του ράντιζε το ιλαστήριο επίθημα και στη συνέχεια το ναό. Μετά τοποθετούσε τα χέρια του στον άλλο τράγο και εξομολογείτο κατά γενικό τρόπο τις αμαρτίες του λαού. Η κίνηση του αυτή, δηλαδή το ότι τα χέρια του ακούμπησαν την κεφαλή του τράγου, δείχνει τη μεταβίβαση αμαρτιών. Ο αποδιοπομπαίος τράγος επιφορτισμένος πλέον με τις αμαρτίες του λαού οδηγείται προς την έρημο του Ιούδα και εκεί τον ρίχνουν σε βράχους ως προσφορά προς το δαίμονα Αζαζέλ, μια πίστη την οποία απόκτησαν οι Ισραηλίτες κατά τη διαμονή τους στην έρημο.

Μετά από αυτά ο Αρχιερέας πλενόταν και στη συνέχεια φορούσε την πολυτελή αρχιερατική στολή και προσέφερε θυσία ολοκαυτωμάτων. Αναμφίβολα ψαλμοί με περιεχόμενο την άφεση αμαρτιών κατά τη διάρκεια της εορτής θα αντηχούσαν παντού. Μερικοί από αυτούς ίσως διασώθηκαν στη συλλογή του Ψαλτηρίου.

Τα χαρακτηριστικά αυτής της γιορτής, όπως για παράδειγμα η καθαρτική δύναμη του θυμιάματος, η ύπαρξη του Αζαζέλ και η άφεση

των αμαρτιών φαίνονται ότι αποτελούσαν αρχαίες συνήθειες, κάποια ίσως πρώτη μορφή της γιορτής του Εξιλασμού. Πρώτη αναφορά της γιορτής αυτής έχουμε -εκτός από την Παλαιά Διαθήκη- και στις Πράξεις 27,9 , Εβρ. 9,7, στον Ιώσηπο και στο Φίλωνα τον Ιουδαίο. Επιπλέον, πρέπει να αναλογιστούμε ότι η γιορτή αυτή υπολογιζόταν ως η γιορτή του νέου έτους και είναι πιθανό, όπου αναφέρεται η γιορτή του νέου έτους, να υπονοείται η γιορτή του Εξιλασμού. Το νέο αρχαίο έτος άρχιζε από τη γιορτή της Σκηνοπηγίας, η οποία συνέπιπτε με την πανσέληνο του μηνός, γιατί ο μήνας άρχιζε από την πανσέληνο. Η γιορτή του Εξιλασμού αποτελούσε τα προεόρτια της γιορτής του νέου έτους. Όταν όμως επήλθε η αλλαγή, η μεταβολή του ημερολογίου και ο μήνας άρχιζε από τη νέα σελήνη, τότε κατά την πρώτη του μηνός Tisri[75] καθορίστηκε η γιορτή του νέου έτους, που αναφέρεται στα μεταγενέστερα χρόνια, της Misna. Κατ'αυτή προσέφεραν θυσίες και τηρούσαν αργία. Χρησιμοποιούσαν σάλπιγγες σε όλη τη χώρα, για να διώξουν τους δαίμονες και κάθε είδους μόλυνση με απώτερο στόχο την κάθαρση της χώρας. Τα σαλπίσματα αυτά τα συναντάμε την πρώτη του μηνός Nisan[76], δηλαδή την ημέρα που ξεκίναγε το νέο έτος κατά το νέο ημερολόγιο.

Στα νεότερα χρόνια υποστηρίχθηκε από κάποιους ότι κατά την εορτή αυτή γιορταζόταν η αναρρίχηση του Γιαχβέ στο βασιλικό θρόνο κατά η νίκη και των εχθρών του. Αλλά η άποψη αυτή δεν αναφέρεται στην Παλαιά Διαθήκη.

Η γιορτή του εξιλασμού στις μέρες μας

Ο σκοπός της ημέρας αυτής είναι η ουσιαστική μεταμέλεια και η αληθινή επιθυμία να συνειδητοποιήσουν οι πιστοί τις αδυναμίες τους και να αναγνωρίσουν τα λάθη τους μεταμελούμενοι. Οι δέκα μέρες ανάμεσα στο Ρος-Ασανά και στο Κιπούρ ονομάζονται μέρες μετάνοιας και αποτελούν το τελικό στάδιο της ψυχικής αναγέννησης του ανθρώπου (της ουσιαστικής δηλαδή μετά-νοιας). Η αυτοσυγκέντρωση και το πλησίασμα του Θεού, βοηθά τον πιστό να ζητήσει συγχώρεση και να γραφεί στα βιβλία για μια καλή χρονιά.[77]

Η μεγάλη νηστεία του Κιπούρ, που είναι και η μοναδική σε όλο το χρόνο, αρχίζει με το ηλιοβασίλεμα της ένατης μέρας του μήνα Τισρί.

---

[75]Σεπτέμβριος-Οκτώβριος

[76] Μάρτιος-Απρίλιος

[77] Λεσάνα Τόβα Τικατέβου

Ετοιμάζεται ένα πλούσιο τραπέζι με καλό φαγητό. Το ψωμί το βουτάνε στο μέλι, όπως και στο Ρος-Ασανά, και το δείπνο πρέπει να τελειώσει πριν από τη δύση του ήλιου.

Ο πατέρας ευλογεί τα παιδιά λέγοντας: «Μακάρι ο Θεός να σας κάνει σαν τον Εφραίμ και το Μανασή. Να σας εμφυτεύσει αγάπη για Εκείνον, να υπακούετε στις εντολές της Τορά, το βλέμμα σας να βλέπει πάντα μπροστά, τα χείλη σας να λένε την αλήθεια, τα χέρια σας να δημιουργήσουν καλά έργα και τα πόδια σας να τρέχουν για να κάνουν το έργο του Θεού. Να είστε γραμμένοι για μια μεγάλη και ευτυχισμένη ζωή. Είναι γνωστό ότι από τη δύση του ήλιου δεν επιτρέπεται να πίνουμε, να τρώμε, να εργαζόμαστε και να διασκεδάζουμε. Η αυστηρή νηστεία έχει τη σημασία του ελέγχου του σώματός μας και την επιβολή του πνεύματος στην ύλη».

Η θρησκευτική τελετή του Γιομ Κιπούρ ξεκινά μόλις δύσει ο ήλιος με το Κολ Νιντρεί (όλες οι υποσχέσεις), που είναι μια προσευχή συγχώρεσης και απαλλαγής από τις υποσχέσεις που δώσανε στο Θεό, στη διάρκεια του χρόνου και που δεν κατάφεραν να τις τηρήσουν. Διάφοροι μελετητές πιστεύουν ότι η μελωδία της προσευχής αυτής, που μοιάζει να καλύπτεται από κάποιο μυστήριο, προέρχεται από την εποχή του διωγμού των Εβραίων από την Ισπανία. Κατά τη διάρκεια της λειτουργίας αυτής ψάλλεται επίσης η προσευχή «Αλ Χετ»,[78] που επαναλαμβάνεται οκτώ φορές.

Την ημέρα του Γιομ Κιπούρ, τη δεκάτη του μήνα Τισρί, η λειτουργία ξεκινά από το πρωί και τελειώνει με τη δύση του ήλιου. Χωρίζεται σε τέσσερα μέρη: Σαχρίτ (πρωινές προσευχές), Μουσάφ (συμπληρωματικές προσευχές), Μινχά (απογευματινές δεήσεις) και Νειλά (τέλος προσευχών). Οι περισσότερες προσευχές του Κιπούρ είναι γραμμένες στον πληθυντικό, επειδή ο πιστός προσεύχεται για όλους τους ανθρώπους. Κατά τη διάρκεια των προσευχών αναφέρονται τα δεινά των Εβραίων σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας τους και ζητούν συγχώρεση για όλους τους. Μνημονεύονται επίσης οι δέκα μάρτυρες που εκτελέστηκαν από τους Ρωμαίους μετά την αποτυχία της επανάστασης του Μπαρ Κοχμπά, καθώς και οι ραβίνοι Ακίβα και Συμεών Μπεν Γκαμαλιέλ, που θανατώθηκαν επειδή δίδασκαν την Τορά.

Η συγχώρεση των αμαρτημάτων κατά την ημέρα αυτή αφορά τα αμαρτήματα απέναντι στο Θεό και όχι απέναντι στους ανθρώπους. Η

[78] Οι εξομολογήσεις

Τορά διαβάζεται μια φορά το πρωί και μια φορά το απόγευμα, ενώ στο τέλος γίνεται επιμνημόσυνη λειτουργία (Γιτσκόρ) για εκείνους που έφυγαν από τη ζωή. Ιδιαίτερη προσευχή ψάλλεται για τους Εβραίους που έχασαν τη ζωή τους από διωγμούς. Η προσευχή «Αβοντά» (ιερή λειτουργία) είναι μέρος της λειτουργίας Μουσάφ. Περιγράφει την τελετή Κιπούρ, τις θυσίες και όλα τα ιδιαίτερα έθιμα που τηρούνταν την εποχή του Ναού στην αρχαία Ιερουσαλήμ.

Η τελετή εορτασμού του Γιομ Κιπούρ ολοκληρώνεται με τη Νεϊλά, μια συλλογή προσευχών με ιδιαίτερη σημασία, εφόσον απευθύνεται, στο Θεό, για να συγχωρέσει και να ευλογήσει τους πιστούς για μια ευτυχισμένη ζωή. Όσο κρατάει το διάβασμα των προσευχών αυτών, το Εχάλ μένει ανοικτό. Στο τέλος της Νεϊλά ακούγεται το σοφάρ[79] δηλώνοντας το τέλος της νηστείας. Συνήθως, σταματάνε τη νηστεία με κάποιο γλυκό, για να είναι όλη η χρονιά γλυκιά.

Το Γιομ Κιοπούρ χαρακτηρίζεται σαν ένα σημαντικός σταθμός στον κύκλο της εβραϊκής ζωής και αποτελεί αιτία γενικής συνάθροισης των Εβραίων στη συναγωγή. Συγχρόνως είναι μοναδική ευκαιρία για ζεστές οικογενειακές συγκεντρώσεις και γεύματα, τόσο στο ξεκίνημα όσο και στο τέλος της νηστείας (Ταανίτ).

4. ΤΟΥ ΜΠΙΣΒΑΤ[80]

Του Μπισβάτ σημαίνει 15 του μήνα Σεβάτ. Ανήκει στις γιορτές που δεν χρειάζονται ειδική λειτουργία στη συναγωγή. Η γιορτή όμως αυτή δίνει στους πιστούς την ευκαιρία να διασκεδάσουν και να αποσπάσουν για λίγο την προσοχή τους από τα προβλήματα.

Η γιορτή ήταν γνωστή και ως Ασούρ, Λος Φρούτους, Τράγαλα και Ρος Ασουά λαιλανότ. Δηλαδή "Πρωτοχρονιά των δένδρων" επειδή σε αυτή τη γιορτή κρίνεται ποιο δένδρο θα μεγαλώσει και θα ανθίσει και ποιο θα ξεραθεί.

---

[79] Σοφάρ:κέρας από κριάρι που το φυσάνε οι ραβίνοι μ'ένα συγκεκριμένο τρόπο (σαν μελωδία)

[80] Εβραϊκές Γιορτές και παραδόσεις, εβραϊκή κοινότητα Βόλου, Βόλος 1993,σ.69.

Παλιά, σύμφωνα με το Νόμο, έπρεπε να γίνει προσφορά στο Ναό του 1/10 της γεωργικής παραγωγής. Σήμερα απλώς τη συγκεκριμένη ημέρα τρώνε φρούτα και ξηρούς καρπούς από το Ισραήλ. Τα φρούτα έχουν συμβολικό χαρακτήρα. Το μήλο συμβολίζει τη λαμπρότητα του Θεού, το σύκο την ειρήνη, το χαρούπι την ταπεινότητα ενώ η αμυγδαλιά αναφέρεται στην ταχύτητα με την οποία ο Θεός τιμώρησε τους αμαρτωλούς (διότι είναι το πρώτο δένδρο που ανθίζει).

Ο χαρακτήρας της γιορτής έχει αλλάξει με τα χρόνια. Αρχικά είχε οριστεί για το μέτρημα του ποσοστού των φρούτων, ενώ σήμερα είναι απλώς μια γιορτή αφιερωμένη στη φύση. Οι πιστοί έχουν την ευκαιρία να πάνε στην εξοχή και να φυτέψουν λουλούδια και δένδρα.

Συνήθεια της γιορτής Του Μπισβάτ είναι να φυτεύεται ένας κέδρος κάθε φορά που γεννιέται ένα αγόρι και ένα κυπαρίσσι όταν γεννιέται κορίτσι. Τα παιδιά μεγαλώνουν μαζί με τα δένδρα κι όταν τα παιδιά παντρευτούν, κλαδιά και από τα δύο δένδρα στηρίζουν ένα λευκό ύφασμα (χούπα) που σχηματίζει το σκέπαστρο για την τελετή του γάμου και συμβολίζει το σπίτι και την οικογένεια που θα δημιουργηθεί.

Οι προσευχές στη γιορτή Του Μπισβάτ είναι οι εξής:

Για τους καρπούς των δέντρων

Μπαρούχ ατά Αδονάι, ελοένου μέλεχ αολαμ, μπορέ περί αέτς

Ευλογητός Συ Κύριε Θεέ μας, βασιλιά του κόσμου, που έπλασες τον καρπό της γης.

Για τους καρπούς της Γης

Μπαρουχ Αδονάι, Ελοένου μελεχ αολάμ, μπορέ περί Αανταμά.

Ευλογητός Συ Κύριε Θεέ μας, βασιλιά του κόσμου, που έπλασες τον καρπό της γης.

5. ΣΚΗΝΟΠΗΓΙΑ[81]

Η πρώτη μεγάλη ετήσια γιορτή είναι αυτή της Σκηνοπηγίας (ή Σκηνών ή Συγκομιδής ή Sukkoth) που γιορτάζεται τη 15η ημέρα του μήνα Tisri μετά την πανσέληνο (ανάμεσα σε Σεπτέμβριο - Οκτώβριο).

[81] Εβραϊκές Γιορτές και παραδόσεις, εβραϊκή κοινότητα Βόλου, Βόλος 1993,σ.58-60.

Η ονομασία "Σκηνοπηγία" έχει προέλθει από τις σκηνές, που είχαν κατασκευαστεί από κλαδιά δένδρων, όπου έμεναν οι πιστοί κατά τη διάρκεια της γιορτής. Με αυτό το τελετουργικό οι Ισραηλίτες θυμόντουσαν την παλαιότερη παραμονή τους σε σκηνές στην έρημο. Μια εκδοχή υποστηρίζει ότι το έθιμο έχει προέλθει από την παραμονή σε σκηνές στους αγρούς κατά τη συγκομιδή των καρπών.

Ο χαρακτήρας της ήταν αρχικά γεωργικός. Οι Ισραηλίτες ευχαριστούσαν το Θεό για τους καρπούς και τον παρακαλούσαν για βροχή. Οι πιστοί προσέφεραν το 1/10 των καρπών και του κρασιού καθώς και τα πρωτότοκα ζώα. Ήταν μια χαρμόσυνη γιορτή και τις επτά ημέρες που διαρκούσε στα Ιεροσόλυμα. Ο κόσμος που έφθανε προερχόταν από όλα τα μέρη της Παλαιστίνης και της διασποράς των Ιουδαίων, ενώ όλη την ώρα ακούγονταν ύμνοι και ψαλμοί.

Την πρώτη ημέρα προσέφεραν θυσίες και στο τέλος της μέρας μαζεύονταν στην αυλή των γυναικών και άναβαν λαμπάδες. Κατά τη διάρκεια της νύχτας, η χορωδία του ναού έψελνε, ενώ παράλληλα εκτελούσαν και τον ιερό χορό έτσι, ώστε να βλέπει ο Θεός πόση πνευματικότητα κατέχουν.

Για τις επόμενες πέντε ημέρες δεν υπάρχουν πληροφορίες. Συνεπώς, είναι πολύ πιθανόν να τελούνταν διάφορες θυσίες, ενώ άδονταν ψαλμοί και ύμνοι. Η έβδομη ημέρα, ή αλλιώς " η μεγάλη ημέρα της εορτής", ήταν η τελευταία ημέρα της γιορτής. Στην πρωινή θυσία, ο αρχιερέας ήταν με τους γιους του στο θυσιαστήριο, ενώ ένας ιερέας έπρεπε να πάρει νερό από μία πηγή. Στο γυρισμό του προς το ναό, στην είσοδο τον υποδέχονταν άλλοι ιερείς με επευφημίες. Ύστερα σχημάτιζαν πομπή με τον ιερέα στη μέση να κουβαλά νερό και με κατεύθυνση το κέντρο του θυσιαστηρίου, περνούσαν γύρω από τους πιστούς που κρατούσαν στο δεξί χέρι κλαδιά δένδρων και στο αριστερό χέρι ξηρούς καρπούς. Κατέληγαν σε κύκλο όπου έψελναν και στο τέλος ο αρχιερέας, υψώνοντας το χέρι του ευλογούσε τους πιστούς.

Την όγδοη ημέρα, όταν η γιορτή είχε τελειώσει, γινόταν συγκέντρωση στο ναό, χωρίς να γίνεται κάτι το ιδιαίτερο εκτός από θυσίες. Τέλος, η φωταψία κατά τις βραδινές ώρες, συμβόλιζε το νέο φως που θα χάριζε ο Θεός το νέο έτος στους ανθρώπους, ενώ η έκχυση του νερού στη βάση του θυσιαστηρίου συμβόλιζε τη φθινοπωρινή βροχή που ζητούσαν από το Θεό για να μπορούν να καλλιεργήσουν τα εδάφη.

6. ΡΟΣ –ΑΣΣΑΝΑ (Νέο Έτος)[82]

Ο μήνας Ελούλ και το Σελιχότ: Ολόκληρο το μήνα Ελούλ, τις καθημερινές, στο τέλος της πρωινής λειτουργίας ακούγεται το σοφάρ για να θυμίζει στους πιστούς τον ερχομό της γιορτής. Οσο πλησίαζαν οι μέρες της γιορτής διαβάζονται ειδικά σελιχότ ή προσευχές μετανοίας για να τους εμπνεύσουν ανάλογα αισθήματα. Η πρώτη λειτουργία των «σελιχότ» γίνεται ξημερώνοντας Κυριακή, μια βδομάδα πριν από το νέο χρόνο, ή ακόμα καλύτερα τα μεσάνυχτα, γιατί η ηρεμία αυτής της ώρας δημιουργεί την ατμόσφαιρα της αυστηρότητας που ταιριάζει σ' αυτήν την περίοδο.
Η γιορτή αυτή γιορτάζεται την πρώτη και τη δεύτερη μέρα του μήνα Τισρί. Από τα παλιά χρόνια κρατούσε δύο μέρες ακόμα και στην Παλαιστίνη. Σ'αυτό διαφέρει με τις άλλες γιορτές που κρατάνε μόνο μία μέρα στο Ισραήλ.
Οι συνηθέστερες ονομασίες με τις οποίες συναντάμε τη γιορτή είναι:
- Ρος-Ασσανά: Νέο Έτος. Η ονομασία αυτή είναι πιο συνηθισμένη απ'όλες. Αν και ο Τισρί είναι ο έβδομος μήνας του χρόνου, εθεωρείτο ο πιο κατάλληλος για πνευματική συγκέντρωση, γιατί στο Ισραήλ πέφτει φθινόπωρο. Η φύση έχει συμπληρώσει τον κύκλο του χρόνου. Η συγκομιδή έχει τελειώσει και ακολουθεί ένα μικρό χρονικό διάστημα ανάπαυσης, πριν αρχίσουν ξανά τα έργα του νέου χρόνου. Υποστηρίζεται από μερικούς ότι αυτήν την εποχή άρχισε ο Θεός τη δημιουργία του Σύμπαντος.
-Γιομ Αντίν: Η ημέρα της κρίσης. Αυτή η γιορτή δίνει την ευκαιρία αυτοκριτικής. «Να εξετάσουμε τον εαυτό μας με βάση τα διδάγματα της θρησκείας μας» είναι η ηθική προσταγή για κάθε Εβραίο. Η σύνδεση με το Θεό γίνεται όταν ο άνθρωπος σταθεί γυμνός μπροστά του.
- Γιομ Αλικαράν: Η μέρα της Ανάμνησης. Στο βιβλίο των Προσευχών αναφέρεται ότι ο Θεός θυμάται όλα τα πλάσματά του την Ημέρα της Ανάμνησης.
-Γιομ Τρονά: Η μέρα του Σαλπίσματος του Σοφάρ.[83] Αυτό είναι το πρωταρχικό βιβλικό όνομα της γιορτής.

---

[82] Εβραϊκές Γιορτές και παραδόσεις, εβραϊκή κοινότητα Βόλου, Βόλος 1993,σ.25-9.

[83] Αριθ. 29,1

Η εθιμοτυπία της μέρας αυτής και η λατρεία στη συναγωγή βοηθούν ν' αναλογισθεί ο πιστός με σοβαρότητα το χρόνο που πέρασε και να εξετάσει μπαίνοντας στον καινούριο χρόνο τα παραπτώματα και τις αδυναμίες του στο φως των ευγενικών ιδανικών της θρησκείας. Το Ρος Ασσανά εγκαινιάζει μια δεκαήμερη περίοδο μεταμέλειας που φτάνει στο κορύφωμά της τη δέκατη μέρα του Γιομ Κιπούρ.

Στη συναγωγή τα έθιμα της γιορτής συνοπτικά είναι:

-Το σοφάρ είναι το σημαντικότερο σύμβολο των ιερών διδαγμάτων αυτής της μέρας και το σάλπισμά του ηχεί και τις δύο μέρες της γιορτής όχι όμως το Σαμπάτ. Ο σκοπός του σαλπίσματος του σοφάρ εξηγήθηκε από το μεγάλο Εβραίο φιλόσοφο Μαϊμονίδη που έγραψε πως οι νότες του σοφάρ κήρυσσαν την ανάγκη της άμεσης ψυχικής αναγέννησης. «Ξυπνήστε εσείς οι κοιμισμένοι και ζυγιάστε τις πράξεις σας, θυμηθείτε το Δημιουργό σας και επιστρέψτε μετανιωμένοι σ'Αυτόν. Μην είστε από εκείνους που χάνουν την πραγματικότητα κυνηγώντας τις σκιές, που χάνουν τα χρόνια τους γυρεύοντας μάταια πράγματα που ούτε θα τους ωφελήσουν ούτε θα τους λυτρώσουν. Κοιτάξτε βαθιά στις ψυχές σας και κρίνετε τις πράξεις σας, αφήστε τις κακές σας συνήθειες και σκέψεις και γυρίστε στο Θεό. Μόνον έτσι θα μπορέσει να σας συγχωρέσει.»

Υπάρχουν και πολλοί άλλοι λόγοι για το σάλπισμα του σοφάρ. Το σοφάρ ακουγόταν σε όλες τις σημαντικές επετείους του εβραϊκού ημερολογίου, όπως στη νέα σελήνη και στο νέο χρόνο (δεν σάλπιζαν το σοφάρ κατά τις Νεομηνίες όλες οι σεφαραδίτικες κοινότητες). Θυμίζει την παράδοση του Νόμου στο όρος Σινά, όταν το Σοφάρ ήχησε για να σημειώσει το τέλος της Θείας Αποκάλυψης. Φέρνει στο νου τη θυσία του Ισαάκ, όταν παρουσιάστηκε ένα κριάρι με μεγάλα γυριστά κέρατα, για να πάρει τη θέση του Ισαάκ στο βωμό. (Η αφήγηση αυτής της θυσίας έπαιξε μεγάλο ρόλο στη διαμόρφωση της εβραϊκής σκέψης, γιατί εικονίζει την προθυμία του Εβραίου να προσφέρει τον εαυτό του στην υπηρεσία του Θεού). Τέλος, το Σοφάρ μας θυμίζει την ημέρα της κρίσης, τον ερχομό του Μεσσία και την Ανάσταση.

-Τ' άσπρα καλύμματα των Σεραφίμ, δηλαδή των Περγαμηνών του Ναού και της Τέβας, όπως και τ' άσπρα άμφια που φορούν οι λειτουργοί και κάποτε οι πιστοί, αντιπροσωπεύουν τα ιδανικά της

αγνότητας και τον πόθο της προσέγγισης του Θεού και δίνουν υψηλό τόνο στις θρησκευτικές τελετές της μέρας.

Τα έθιμα στο σπίτι κάθε πιστού μπορούν να συνοψιστούν στα εξής: Υπάρχουν πολλά οικογενειακά έθιμα που συνδέονται με το Ρος Ασσανά και προσθέτουν μια πρόσχαρη, κάποτε μάλιστα και ποιητική, νότα στη γιορτή.

-Μήλο και μέλι: Μετά το Κιντούς, και πριν αρχίσει το φαγητό, βουτάνε ένα κομμάτι μήλο στο μέλι και το τρώνε, αφού πρώτα κάνουν μια δέηση για να'ναι καλός και γλυκός ο χρόνος που αρχίζει. Επίσης, διαβάζονται διάφορες ευχές και τρώγονται διάφορα είδη φρούτων και λαχανικών, ενώ παρακαλάνε το Θεό να εδραιώσει την ευημερία, τη χαρά και την προκοπή στην οικογένεια.

-Μια άλλη συνήθεια είναι ν' αποφεύγουν κάθε είδους πικρές, ξινές ή αλμυρές τροφές αυτήν την ημέρα, γιατί δεν ταιριάζει με τη φύση της γιορτής.

-Συνηθίζεται επίσης να μην τρώνε για πρώτη φορά φρούτα της εποχής που δεν ήταν και τις προηγούμενες ημέρες στο τραπέζι. Τα φρούτα αυτά, τα φυλάνε για τη δεύτερη νύχτα, όταν θα διαβάσουν το Σεχιγιά.

-Σε όσα σπίτια ζυμώνουν το ψωμί οι γυναίκες, συνηθίζεται να χαράζουν πάνω στην κόρα του το σχήμα μιας σκάλας, για να φανεί έτσι η μεγάλη μας επιθυμία να πλησιάσουμε το Θεό εκείνες τις μέρες (το έθιμο αυτό δεν τηρείται από τους σεφαραδίμ).

Γενικότερα έθιμα αυτής της ημέρας είναι:

-Τελευταία έχει επικρατήσει το έθιμο να στέλνουν ευχετήριες κάρτες για το νέο χρόνο. Η συνηθισμένη ευχή είναι Λεσσανά Τοβά Τικατέβου «Είθε να είσθε εγγεγραμμένοι για μια καλή χρονιά».

-Μια άλλη πολύ ενδιαφέρουσα συνήθεια που άρχισε το Μεσαίωνα είναι το Τασλίχ.[84] Το απόγευμα της πρώτης μέρας ή τη δεύτερη μέρα, αν η πρώτη είναι Σαμπάτ, οι πιστοί Εβραίοι πηγαίνουν στην όχθη ενός ποταμού και διαβάζουν σύντομες προσευχές και ένα μέρος από το βιβλίο του Μιχαία, που αναφέρεται σύντομα στο Θεό που συγχωρεί και «ρίχνει τις αμαρτίες μας στα βάθη της θάλασσας». Αυτές οι φράσεις σημαίνουν πως ο Θεός είναι πάντοτε πρόθυμος να συγχωρέσει τ' αμαρτήματά μας, αν μετανοήσουμε αληθινά.

[84] Τασλίχ: ρίχνω

7. Το Πέσαχ[85]

Το Πέσαχ είναι μια γιορτή από τις μεγαλύτερες και αρχαιότερες των Εβραίων. Η εορτή Πέσαχ ονομάζεται και αλλιώς «γιορτή της Ανοίξεως», διότι συμπίπτει με την άνοιξη. Η ετυμολογία της λέξης (Πέσαχ= περνώ από πάνω, προσπερνώ) μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι γιορτάζεται κάποιο πέρασμα[86]. Με την εορτή αυτή οι Εβραίοι γιορτάζουν τη σωτηρία και την έξοδο των Ισραηλιτών από την Αίγυπτο αλλά συγχρόνως και την αναγέννηση του εβραϊκού έθνους. Η εορτή του Πέσαχ έχει ακόμα αγροτικό χαρακτήρα, επειδή αναφέρεται στο θερισμό του κριθαριού. Η έναρξη του Πέσαχ είναι στις 15 του μήνα Νισάν και διαρκεί 8 ημέρες.

Το Πέσαχ έχει πολλές προετοιμασίες οι οποίες αρχίζουν πολλές ημέρες νωρίτερα. Μερικές από αυτές είναι : η γενική καθαριότητα του σπιτιού και το ψάξιμο του σπιτιού για να μην υπάρχει ψωμί και άλλα ζυμώμενα προϊόντα. Οι νοικοκυρές άρχιζαν τις ετοιμασίες του σπιτιού μέρες πριν. Το σπίτι έπρεπε να καθαριστεί και να ετοιμαστούν τα σκεύη που θα χρησιμοποιούνταν για το τραπέζι του Πέσαχ.

Το πασχαλινό τραπέζι ετοιμάζεται από το απόγευμα της παραμονής. Το Σέντερ είναι ένα από τα κυριότερα χαρακτηριστικά του σπιτιού. Η λέξη αυτή σημαίνει τάξη. Η τελετή αυτή γίνεται τις δύο πρώτες νύχτες και μας θυμίζει τα γεγονότα από την Έξοδο και τα χρόνια της απολύτρωσης. Ο δίσκος του Σέντερ έχει τον πιο σημαντικό και συμβολικό χαρακτήρα της τελετής. Τοποθετείται στο κέντρο του τραπεζιού σκεπασμένος με χρυσοκέντητο ύφασμα και περιέχει :

1. Το αβγό (μπεϊτσά, συμβολίζει τη θυσία)
2. Το ψημένο κομμάτι από το μπροστινό πόδι του αρνιού (συμβολίζει το αρνί που έσφαξαν οι Ισραηλίτες και έβαψαν τις πόρτες των σπιτιών τους)
3. Τα πικρά χόρτα (συμβολίζουν τα πικρά χρόνια της σκλαβιάς)

---

[85] Εβραϊκές Γιορτές και παραδόσεις, εβραϊκή κοινότητα Βόλου, Βόλος 1993,σ.86-89.

[86] Ο όρος Πέσαχ επειδή σημαίνει «περνώ από πάνω» αναφέρεται επίσης στο πέρασμα του Αγγέλου που θανάτωσε τα πρωτότοκα παιδιά των Αιγυπτίων προσπερνώντας τα σπίτια των Εβραίων.

4. Το χαροσέτ (κρέμα με φρούτα και καρπούς που συμβολίζει τη λάσπη με την οποία έφτιαχναν τα σπίτια των Αιγυπτίων)
5. Το σέλινο (συμβολίζει και κεντρίζει το ενδιαφέρον για γνώση)
6. Το ξίδι (συμβολίζει τα πικρά δάκρυα της σκλαβιάς)
7. Τρία κομμάτια ματσά (άζυμος άρτος)

Αφού τελειώσει το φαγητό του Σέντερ, τρώνε το τελευταίο κομμάτι της ματσά, το επιδόρπιο, αφού το κρύψουν και αφήσουν τα παιδιά να το ψάξουν. Αυτή η ιεροτελεστία του Πέσαχ γίνεται για τα παιδιά, ώστε να παρακολουθούν τις λεπτομέρειες της τελετής και να κεντρίζεται το ενδιαφέρον τους μαθαίνοντας τα έθιμα[87].

Κάλυμμα Ματσά Πάσχα

[87] Βέλλα Βασιλείου, Εβραϊκή Αρχαιολογία, σ.206-212.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

-Θρησκειολογικό Λεξικό, επιμ. Μάριος Μπέγζος, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2000.

-Ο κύκλος της ζωής, εβραϊκή κοινότητα Βόλου, Βόλος 1998.

-Εβραϊκές Γιορτές και παραδόσεις, εβραϊκή κοινότητα Βόλου, Βόλος 1993.

-Προσευχολόγιον. Δια τας καθημερινάς, Σάββατα, εορτάς και Νεομηνίας. Εκδ. ΚΙΣ, Αθήνα 1974.

-Βέλλας Βασίλειος, Εβραϊκή αρχαιολογία, εκδ. Αποστολικής Διακονίας, Αθήνα 1980.

-Βενιαμίν εκ Τουδέλης, Το βιβλίο των ταξιδιών με εισαγωγή και σχόλια Κ. Μεγαλομμάτη και Α. Σαββίδη, Στοχαστής Αθήνα 1994.

-H. Glasenapp, Παγκόσμιος Ιστορία των Θρησκειών, εκδ. Σύψα-Σιαμάντα, Αθήναι.

-Μάικλ Κάνιελ, Η τέχνη του ιουδαϊσμού, εκδ. Ντουντούμης, Αθήνα 1982.

-Ζανέτ Μπαττίνου, «Η εβραϊκή κοινότητα της Άρτας: Μια διαδρομή στο χώρο και στο χρόνο», φυλλάδιο.

-W. W. Leake, Travels in Northern Europe, London, 4, 1835.

-Ροζάνης Στέφανος, Ο Σύγχρονος Ιουδαϊσμός, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1995.

-Dr C. Pearl, R. Brookes, Βασικές Αρχές του ιουδαϊσμού, μτφ. Μ.

Κρίσπη, ΚΙΣ, Αθήνα 1997.

-Ν. Χειλαδάκη, Εβλιά Τσελεμπί, «Ταξίδι στην Ελλάδα», Εκάτη, Αθήνα 1991 .

Περιοδικά -εφημερίδες

-Ραφαήλ Γκιούλης, 'Χρονικό της Ισραηλιτικής Κοινότητας Άρτης', περ. Σκουφάς 1957.

-Μ. Δένδια, «Λευκάς ή Άρτα; Ερμηνεία ενός χωρίου του οδοιπορικού του Βενιαμίν του εκ Τουδέλης», Ηπειρωτικά Χρονικά 6, 1931.

-Κ. Α. Διαμάντη, περιοδικό Σκουφάς, τ. 17-18, 1961.

-Επτά ημέρες, Εφημ. Καθημερινή, Κυριακή 3 Μαρτίου 1996.

-Δημ. Μάρκου, «Αναμνήσεις και Στοιχεία», περ. Χρονικά 119,1992.

Δικτυακοί τόποι

http://www.kis.gr/home.html
http://www.hri.org/culture97/gr/eidika_programmata/koinothtes/jewish_community/
http://www.kis.gr/rodoshistory.html
www.kis.gr/voloshistory
www.kis.gr/larisahistory
www.kis.gr/kerkyrahistory
www.kis.gr/trikalahistory